

Oog voor de noodzaak van een privé domein

*Een onderzoek naar aandacht voor
privacyschending op Bevrijdingsdag*

Maarten Dallinga

Masterscriptie Sociologie, Vraagstukken van Beleid en Organisatie

Universiteit Utrecht

Juli 2014

Oog voor de noodzaak van een privédomein

Een onderzoek naar aandacht voor privacyschending op Bevrijdingsdag

J.M. (Maarten) Dallinga

Studentnummer: 3947920

Masterscriptie Sociologie, Vraagstukken van Beleid en Organisatie

Universiteit Utrecht

Begeleidend docent/eerste lezer: dr. Sabrina de Regt

Tweede lezer: prof. dr. ir. Vincent Buskens

Stagebegeleider Nationaal Comité 4 en 5 mei: dr. Esther Captain

Contact: maarten@maartendallinga.nl

Credits foto voorzijde: Flickr, luca nisalli

Voorwoord

“Ja, we hebben 5 mei iets te vieren. Want 'de oorlog' is voorbij. Maar werkelijke vrijheid is meer dan vrede, verdragen brengen nog geen vrijheid. Van vrijheid is pas echt sprake wanneer iedereen in ons land de ander bejegend zoals hijzelf bejegend zou willen worden. Een utopisch doel, maar veel dichter te naderen dan waar we nu staan” (AD/Utrechts Nieuwsblad, 2013). Dit is een passage uit het essay ‘Het verzet is nog steeds broodnodig’, waarmee ik op 5 mei 2013 de essaywedstrijd ‘Vrijheid spreek je af’ won. In mijn essay benadruk ik het blijvende belang van verzet tegen onvrijheid, ook in een bevrijd land.

Na het winnen van deze schrijfwedstrijd, die was uitgeschreven door de afdeling Sociologie van de Universiteit Utrecht, het Nationaal Comité 4 en 5 mei (verder: het comité) en het *AD/Utrechts Nieuwsblad*, werd mij aangeboden om bij het comité stage te lopen. Ik raakte betrokken bij het zogenoemde generatieonderzoek, een samenwerking tussen de Universiteit Utrecht en het comité. De hoofdvraag van het onderzoeksprogramma ‘Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen’ is hoe opeenvolgende generaties hun opvattingen en gedragingen rondom vrijheid, onvrijheid en herdenken ontwikkelen (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-a).

Binnen mijn stage was het mogelijk om mijn eigen studie, die op het generatieonderzoek aansluit, vorm te geven en uit te voeren. De afgelopen vijf maanden heb ik ervaren als een intellectueel en emotioneel avontuur, waar ik ontzettend veel van heb geleerd.

Ten slotte: het is bijna een verplicht nummer, maar de volgende woorden zijn niet minder gemeend. Ik wil graag een aantal mensen bedanken. In de eerste plaats prof. dr. ir. Tanja van der Lippe, hoogleraar Sociologie aan de Universiteit Utrecht: dank dat u mij benaderde met de vraag of ik mijn masterjaar bij het comité wilde eindigen. Mijn dank gaat ook uit naar de directie van het comité en dr. Esther Captain, mijn stagebegeleider vanuit het comité: hartelijk dank voor de stageplek. Esther, ik heb het met je getroffen. Je was vanwege je deskundigheid, enthousiasme en betrokkenheid een heel prettige begeleider. Dr. Sabrina de Regt, mijn stagedocent en scriptiebegeleider: ook heel veel dank. Dank voor je kritische feedback, het meedenken en je stimulerende woorden. Mijn vriend, studiegenoten, familie en vrienden: dank voor de mentale steun.

Samenvatting

Het draagvlak voor Bevrijdingsdag is kleiner dan het draagvlak voor de Dodenherdenking op 4 mei. Slechts 34 procent van de bevolking is het helemaal eens met de stelling dat de jaarlijkse Nationale Viering van de Bevrijding op 5 mei in de toekomst door moet gaan; 43 procent is het hier *enigszins* mee eens. Daar staat tegenover dat 82 procent het (helemaal) eens is met de uitspraak dat de Dodenherdenking moet blijven bestaan. Deze situatie kan mogelijk worden verbeterd door beter aan te sluiten op de beleving van de burgers, stelt het Nationaal Comité 4 en 5 mei (verder: het comité).

Dit zou gedaan kunnen worden door meer te doen met actuele onderwerpen op het gebied van vrijheid. Een voorbeeld is het thema privacyschending. Eerder onderzoek laat zien dat mensen zich zorgen lijken te maken over privacyschending. De privacy staat dan ook onder druk. Gezaghebbende organisaties als het College bescherming persoonsgegevens, het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onderkennen dit. We tonen aan dat privacyschending niet los kan worden gezien van het thema vrijheid. Schending van ‘het recht om met rust gelaten te worden’ is een inbreuk op de vrijheid van het individu.

Met behulp van kwantitatief onderzoek, waarvoor gegevens zijn gebruikt van het Nationaal Vrijheidsonderzoek, brengen we in kaart hoe het precies met de zorgen over privacyschending is gesteld. We veronderstellen op basis van de formatieve jaren-theorie dat de zorgen verschillen tussen generaties. Deze theorie stelt dat opvattingen worden gevormd door persoonlijke ervaringen, in de periode tussen ongeveer iemands 17de en 25^e levensjaar. We vermoeden dat de leden van de Vooroorlogse Generatie, de Protestgeneratie en de Millenniumgeneratie in de genoemde levensfase over het algemeen meer met privacyschending in aanraking zijn gekomen dan personen van andere generaties en zich daarom meer zorgen maken (de ‘zorgengeneraties’). Daarnaast denken we dat wie zich zorgen maakt over privacyschending, het belangrijk vindt dat er op 5 mei aandacht aan dit onderwerp wordt besteed. Bevrijdingsdag is immers de nationale dag waarop aandacht wordt gevraagd voor vrijheid en onvrijheid.

Van alle Nederlanders blijkt 42,5 procent zich zorgen te maken over privacy. Het behoren tot een van de drie genoemde generaties resulteert niet in een significant verschil. Van alle Nederlanders wil 20,1 procent op Bevrijdingsdag aandacht voor het onderwerp privacyschending. Ook in dit geval is er geen sprake van een duidelijk voorspellende waarde van het behoren tot een van de ‘zorgengeneraties’.

Om meer inzicht te krijgen in deze resultaten is eveneens een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Hiervoor zijn tien mensen geïnterviewd, van verschillende generaties en met verschillende achtergronden: professionals in het veld (zoals oud-minister Jan Pronk) en opiniemakers (zoals columnist Rob Schouten). De reacties lopen zeer uiteen: de een noemt privacyschending “een van de allergrootste problemen van dit moment” en de ander kan het niets schelen wanneer hij wordt afgeluisterd.

We concluderen dat het draagvlak voor 5 mei mogelijk kan worden verbeterd door aan het onderwerp privacyschending meer aandacht te besteden. Aangezien het comité activiteiten coördineert en organiseert voor alle Nederlanders lijkt het ons sowieso onverstandig om de groep die voor dit onderwerp aandacht wil, te negeren. Vanzelfsprekend kan niet tegemoet worden gekomen aan alle wensen die in de samenleving leven, maar privacyschending blijkt ontegenzeggelijk een urgent probleem. Om deze redenen lijkt het ons verstandig om op 5 mei meer aandacht aan dit onderwerp te schenken. We sluiten dit onderzoek af met drie concrete beleidsvoorstellen.

Inhoud

1. Inleiding	10
2. De ontwikkeling van herdenken en vieren	14
3. Privacyschending: een aantal achtergronden	19
4. Theoretisch kader	24
5. Onderzoeksmethode	31
6. Resultaten en analyse	39
7. Conclusie	51
8. Beleidsaanbevelingen	54
Bijlage I - Het begrip vrijheid	59
Bijlage II - De respondenten praten door	62
Bijlage III - Verder lezen en kijken	65
Referenties	67

1. Inleiding

Herdenken, vieren en het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog is volgens het Nationaal Comité 4 en 5 mei (verder: het comité) een “tijdloze noodzaak” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010, p 3). In dat kader zou de ontwikkeling van het draagvlak voor 5 mei als zorgwekkend kunnen worden gezien. Bevrijdingsdag kan op minder steun rekenen dan de Dodenherdenking op 4 mei en ook is het draagvlak door de jaren heen minder stabiel (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014). Hoe kan deze situatie worden verbeterd?

Sinds 1988 bepaalt en organiseert het comité, in opdracht van de regering, het officiële programma van de Nationale Herdenking in Amsterdam en de Nationale Viering van de Bevrijding. Ook coördineert het comité de organisatie van de Bevrijdingsfestivals. Iedere vijf jaar wordt hier een nieuw beleidsprogramma voor ontwikkeld (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010). Momenteel wordt er gewerkt aan het beleid voor de jaren 2016-2020. We hopen het comité, en ook anderen die zich met de aandacht voor vrijheid op 5 mei bezighouden, met ons onderzoek te inspireren en door onze studie enkele handvatten te kunnen aanreiken.

Draagvlak

Hoe is het precies gesteld met de steun voor 4 en 5 mei? Inzicht hierin biedt het Nationaal Vrijheidsonderzoek (NVO), dat jaarlijks het draagvlak voor beide dagen in kaart brengt. Het is een representatief onderzoek dat in opdracht van het comité wordt uitgevoerd (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-b). Van alle Nederlanders is 34 procent van de bevolking het helemaal eens met de stelling dat de jaarlijkse Nationale Viering van de Bevrijding op 5 mei in de toekomst door moet gaan; 43 procent is het hier *enigszins* mee eens. Daar staat tegenover dat 82 procent het (helemaal) eens is met de uitspraak dat de Dodenherdenking moet blijven bestaan (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014).

De steun voor 4 mei is dus overtuigender en dit is geen tijdelijke situatie: ook door de tijd heen is het draagvlak voor de Dodenherdenking groter en stabiel. Sinds 2001 vindt ieder jaar ongeveer 80 procent het belangrijk dat op 4 mei wordt stilgestaan bij oorlogsslachtoffers. Het draagvlak voor 5 mei schommelt tussen 2001 en 2014 tussen ongeveer de 70 en 80 procent - in 2013 vindt maar 66 procent van de Nederlanders het (heel) belangrijk dat jaarlijks 5 mei wordt gevierd. Er is dus winst te boeken wat de populariteit van Bevrijdingsdag betreft.

Andere thema's

Hoe 4 en 5 mei in de toekomst ook worden vormgegeven, in principe ligt alles open. Dit benadrukt de voorzitter van het comité, ir. Joan Leemhuis-Stout. Eind maart 2014 maakt zij, tijdens een verkenningsbijeenkomst voor de nieuwe beleidsperiode, de vergelijking met het oversteken van een groot meer met een zeilschip: je weet van tevoren nooit precies hoe de tocht verloopt en waar je uitkomt.

Hoe betrek je Nederlanders meer bij 5 mei? Het comité stelt: “Willen 4 en 5 mei een duidelijke plaats behouden in onze samenleving, dan moeten deze dagen blijven aansluiten bij de beleving van de burgers” (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014). Om beter aan te sluiten op mensen hun belevingswereld helpt het volgens Norris (2011) om een koppeling te maken met huidige ontwikkelingen en discussies in de maatschappij. Uit het beleidsplan 2011-2015 blijkt dat het comité dit ook zo ziet, want het benadrukt het belang van zicht krijgen “op de mogelijkheden om verbindingen met andere thema's [dan de Tweede Wereldoorlog] te leggen” (Nationaal Comité 4 en 5

mei, 2010, p. 38). Hierbij, en in zijn algemeenheid, wil het comité zich “laten inspireren door de samenleving” (NCMagazine, 2014, p. 5).

Een relevante vraag is om die reden: wat vinden mensen in Nederland belangrijk? In het NVO 2010 geeft slechts 9 procent van de Nederlanders aan het belangrijk te vinden om op 5 mei uitsluitend stil te staan bij de Tweede Wereldoorlog (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010). Uit het NVO 2013 blijkt dat 45 procent van de Nederlanders vindt dat er op 5 mei meer aandacht zou moeten zijn voor het thema vrijheid (Verhue & Koenen, 2013).

Persoonlijke levenssfeer

Een belangrijk onderwerp dat hieronder valt is privacyschending. Schending van “het recht om met rust gelaten te worden” (Vuijsje, 1998) is immers een inbreuk op de vrijheid van het individu. De Staten-Generaal vinden het privacyrecht zo belangrijk, dat een van de eerste artikelen in de Nederlandse grondwet geheel is gewijd aan privacyschending; in artikel 10 staat onder meer dat de “persoonlijke levenssfeer” moet worden beschermd (Grondwet, 2014).

Van vrijheid naar privacyschending: een vreemde stap? Nee, lijkt ook het comité te zeggen, dat in 2007 in een notitie over het 5 mei-jaartheme ‘Vrijheid, grondrechten en veiligheid’, expliciet de link tussen beide legt: “De luide roep om meer veiligheid vindt zijn echo in de mogelijke inperking van grondrechten die onze vrijheid waarborgen (recht op privacy, vrije meningsuiting, gelijke behandeling e.d.). (...) [Het comité] wil (...) de verhouding tussen vrijheid, grondrechten en veiligheid plaatsen in de Nederlandse (historische) context van oorlog en onderdrukking - dus van onvrijheid, geschonden grondrechten en onveiligheid - om de actuele situatie goed te kunnen duiden. Maar ook om de discussie over het onderwerp te stimuleren, door onder meer de dilemma’s bloot te leggen die onze vrijheid betreffen” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2006, p. 1).

Dat privacyschending een actueel en urgent onderwerp is, blijkt bijvoorbeeld uit de berichtgeving hierover in de media. Volgens het College bescherming persoonsgegevens (CBP) was “2013 (...) het jaar waarin privacy meer dan ooit onderwerp van gesprek was” (College bescherming persoonsgegevens, z.d.). Ook in 2014 krijgt het veel aandacht. Een van de voornaamste redenen: de wereld maakt sinds juni 2013 kennis met de af luisterpraktijken van de Amerikaanse geheime dienst, de National Security Agency (NSA). Met dank aan onthullingen van klokkenluider Edward Snowden. Via de media wordt bekend dat de NSA rechtstreeks toegang heeft tot gegevens van internetbedrijven als Google en Facebook. Ook wordt duidelijk dat de NSA telefoongegevens bezit van miljoenen Amerikanen en prominente buitenlandse leiders af luistert. President Obama moet zich verdedigen. Dit geldt in februari 2014 ook voor minister Plasterk van Binnenlandse Zaken (PvdA), als blijkt dat de Nederlandse inlichtingendiensten 1,8 miljoen sets metadata afkomstig van telefoongegevens heeft verzameld en met de NSA gedeeld (De Standaard, z.d.; NRC Handelsblad, 2014-a). Verder maakt bijvoorbeeld de ING-bank in maart 2014 bekend dat zij voornemens is om betaalgegevens van klanten aan bedrijven te verkopen (NOS-a, 2014). Na een storm van kritiek gaat het plan (voorlopig) van tafel (NOS-b, 2014).

De verhalen over privacyschending lijken Nederlanders niet onberoerd te laten. Zo blijkt uit een peiling van onderzoeksbureau Ipsos onder ongeveer duizend Nederlanders van achttien jaar en ouder. Maakt in oktober 2013 nog 44 procent zich geen zorgen over privacy op het internet, in maart 2014 geldt dat nog maar 32 procent zich niet druk maakt. Mensen zijn vooral bezorgder geworden over de omgang met persoonsgegevens door sociale media, online zoekmachines en de landelijke overheid (Ipsos, 2014).

Uit een peiling onder bijna drieduizend Nederlanders van Peil.nl, het onderzoeksbureau van Maurice de Hond, blijkt verder dat 41 procent van de gebruikers van WhatsApp zich zorgen maakt over zijn privacy na de overname van het smartphone-programma door Facebook (Peil.nl, 2014). Kortom: privacyschending is een actueel onderwerp en uit eerder onderzoek blijkt dat mensen zich er zorgen over lijken te maken.

Generaties

Mogelijk verschillen de zorgen tussen generaties, stellen we op basis van de formatieve jaren-theorie. Deze veelgebruikte theorie binnen het onderzoek naar generaties stelt dat de opvattingen van mensen voor een groot deel worden bepaald door gebeurtenissen tijdens hun formatieve jaren – de levensfase van ongeveer 17 tot 25 jaar oud. In deze periode zouden mensen vanwege hun geestelijke ontwikkeling over het algemeen voor het eerst in staat zijn om aan gebeurtenissen een doordachte opvatting te koppelen (Becker, 1996; Mannheim, 2013). Bepaalde generaties hebben mogelijk meer ervaringen met privacyschending opgedaan tijdens hun formatieve jaren dan anderen, doordat ze bijvoorbeeld opgroeien of zijn opgegroeid in een periode met veel berichtgeving in de media over dit onderwerp. Daardoor wijken hun opvattingen over vrijheid mogelijk af van andere generaties. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan kan het verstandig zijn om hierop in te spelen.

Probleemstelling

Het comité wil haar oor te luisteren leggen: waar moet, vindt de samenleving, op 4 en 5 mei aandacht voor zijn? Middels dit onderzoek willen we het comité inspireren bij het nadenken over de richting van het nieuwe beleid. Dit doen we door in te zoomen op privacyschending, een urgent en actueel onderwerp.

Samenvattend komen we tot de volgende, centrale vraag: *In hoeverre maken mensen in Nederland zich zorgen over privacyschending, in hoeverre vinden zij dat het thema privacyschending aandacht moet krijgen op 5 mei en in welke mate verschillen generaties hierin?*

Deze hoofdvraag valt uiteen in een aantal deelvragen:

- Hoe is het gesteld met de zorgen van mensen in Nederland over privacyschending en zijn er verschillen tussen generaties?
- Hoe denken mensen in Nederland over het betrekken van het thema privacyschending bij 5 mei en zijn er verschillen tussen generaties?
- Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan met betrekking tot aandacht voor privacyschending op 5 mei?

Mixed methods

Het onderzoek bestaat uit een kwantitatieve en een kwalitatieve component; er is gebruikgemaakt van *mixed methods* (Burke, Onwuegbuzie & Turner, 2007). We maken hierbij steeds onderscheid tussen verschillende generaties. Met behulp van een kwantitatieve analyse proberen we te achterhalen in hoeverre mensen in Nederland zich zorgen maken over privacyschending. Ook leggen we de verbinding met het thema vrijheid en 5 mei: in hoeverre vinden mensen dat het thema privacyschending aan bod zou moeten komen op Bevrijdingsdag? Om dit te weten te kunnen komen, is op ons verzoek een aantal vragen hierover toegevoegd aan de vragenlijst voor het NVO 2014.

Daarnaast voeren we een kwalitatieve studie uit, om meer te weten te komen over de achtergrond van de publieke opinie. Hiervoor interviewen we tien personen die tot de zogenoemde Nederlandse elite

behoren (Mills, 1956; Cook et al., 1983; Birkland, 2011). Ze maken deel uit van verschillende generaties en beantwoorden vragen over vrijheid en privacyschending. Maken zij zich zorgen over privacyschending? Zien zij een link tussen dit onderwerp en het thema vrijheid? En waarom moet het comité juist wel of juist niet aandacht besteden aan deze thematiek? Zo ontstaat meer inzicht in de motieven die ten grondslag liggen aan de verschillende standpunten.

Ten slotte is het van belang om beide groepen (de Nederlandse bevolking en de elite) in het onderzoek te betrekken, omdat ‘de roep om verandering’ van beleid van twee kanten kan komen. Zo kan de elite van bovenaf de ‘hiërarchieladder’ druk uitoefenen en verandering initiëren, oftewel *top-down*. Daarnaast kan de bevolking van onderop (*bottom-up*) invloed uitoefenen (Creswell & Clark, 2007). Door in ons onderzoek beide machtsgroepen te betrekken, ontstaat een rijk beeld van de opvattingen in de samenleving.

Relevantie

Voor zover ons bekend is niet eerder (wetenschappelijk) onderzoek gedaan naar privacyschending in relatie tot Bevrijdingsdag. Eerdere studies bespraken alleen de historische ontwikkelingen van Bevrijdingsdag (Vermolen, 1995; Raaijmakers, 2008) of hadden bijvoorbeeld betrekking op vernieuwingen van andere, buitenlandse nationale dagen (Erözden, 2013). Middels ons onderzoek dragen we dan ook bij aan kennisontwikkeling. Daarnaast onderwerpen wij de formatieve jaren-theorie aan toetsing, waardoor meer inzicht ontstaat in de geldigheid hiervan.

Bovendien heeft onze studie een duidelijke maatschappelijke relevantie. Het levert mogelijk een sleutel op tot een stabielere en misschien zelfs een grotere draagvlak voor 5 mei. Daarnaast kan een grotere betrokkenheid bij ceremoniële dagen als 5 mei de cohesie in de samenleving bevorderen (Zuev & Virchow, 2014). Ons onderzoek kan voor het comité nuttig zijn bij het vormgeven van haar beleid, maar kan bovendien interessant zijn voor lokale en regionale 5 mei-organisaties (zoals de Bevrijdingsfestivals). Tegelijkertijd levert dit onderzoek ook kennis op die kan helpen bij de beantwoording van een bredere vraag: moeten organisaties die op Bevrijdingsdag aandacht vragen voor vrijheid wel of niet inspelen op actuele kwesties rondom vrijheid en onvrijheid waar mensen zich druk om maken? Tijdens de diepgravende interviews komt dit onderwerp naar voren. De resultaten zijn eveneens relevant voor journalisten en programmamakers. De uitkomsten kunnen als basis dienen voor een publiek debat over de toekomst van 5 mei.

Leeswijzer

Deze masterthesis is opgedeeld in verschillende hoofdstukken. Een beeld van de ontwikkeling van 4 en 5 mei geven we in hoofdstuk 2, waardoor duidelijk wordt dat ook eerder inhoudelijke wijzigingen zijn aangebracht in het beleid omtrent herdenken en vieren. We merken op dat beleidsverschuivingen soms gevolgd worden door maatschappelijk ongenoegen; het verleden leert dat het raadzaam is hier bij de beleidsaanbevelingen rekening mee te houden. In hoofdstuk 3 besteden we aandacht aan privacyschending in de huidige samenleving en aan de toekomstverwachtingen op dit gebied, waarbij we laten zien waar vrijheid en privacyschending elkaar raken. Daarna presenteren we in hoofdstuk 4 ons theoretisch kader, waarin we verder ingaan op de mogelijke verschillen tussen generaties in het denken over privacyschending. In hoofdstuk 5, onze methodesectie, beschrijven we onze onderzoeksopzet en beargumenteren we onze keuzes, waarna in hoofdstuk 6 de resultaten van de dataverzameling en onze analyses worden gepresenteerd. In hoofdstuk 7 volgen onze conclusies en in het slothoofdstuk doen we drie beleidsaanbevelingen.

2. De ontwikkeling van herdenken en vieren

Elke generatie herdenkt en viert op haar eigen manier (Vermolen, 1995; Raaijmakers, 2008; Van de Reijt, 2010). Omdat dit gegeven past bij onze onderzoeksvraag besteden we daar in dit hoofdstuk aandacht aan. Dit doen we door te beschrijven hoe de invulling van de meidagen in de loop der tijd is veranderd. Zo wordt duidelijk dat de traditie van herdenken en vieren onderhevig is aan *invention*, oftewel vernieuwing (Vermolen, 1995). Tegelijkertijd blijkt uit dit hoofdstuk dat er soms commotie is over de invulling van herdenken en vieren. We laten zien dat voor het behouden van draagvlak voor de activiteiten van het comité, het van belang is om rekening te houden met de verschillende gevoelens in de samenleving. Zorgvuldigheid is geboden als het gaat om de beleidsaanbevelingen die verderop in dit onderzoek zullen worden gedaan. Vanwege deze beleidsaanbevelingen is het ook nuttig om meer inzicht te krijgen in hoe Bevrijdingsdag op dit moment wordt ingevuld; daarom zullen we ook dit beschrijven. We besteden in dit hoofdstuk aandacht aan zowel 4 als 5 mei, omdat deze dagen onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden: op beide speelt de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog een centrale rol en staat men stil bij vrijheid en onvrijheid (Vermolen, 1995; Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014).

Herdenken

In 1945 en 1946, de periode vlak na het einde van de Tweede Wereldoorlog, worden in heel het land door burgers zelf georganiseerde stille tochten gehouden (Van de Reijt, 2010). Vanaf 1947 is er ieder jaar een officiële Nationale Herdenking, tot 1961 in de vorm van een bijeenkomst voor genodigden in de Ridderzaal en met plaatselijke herdenkingen in de avond (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-c). Deze jaarlijkse gedenkdag vindt meestal plaats op 4 mei, maar tot 1968 soms ook een dag eerder. Dit is het geval wanneer de Nationale Viering vanwege de zondagsrust niet op 5, maar op 4 mei gehouden wordt. Door de jaren heen verandert de opvatting over de zondagsrust in relatie tot de meidagen: vanaf 1968 is de herdenking altijd op 4 mei en de viering altijd op 5 mei. Tenminste, wanneer de bevrijding wordt gevierd: van een jaarlijks bevrijdingsfeest is pas vanaf 1980 sprake (Vermolen, 1995; Van de Reijt, 2010).

In de eerste jaren van de herinneringscultuur ligt de nadruk niet op de weggevoerde en omgekomen Joden. Wel is er veel aandacht voor de gesneuvelde militairen en verzetslieden. Het verzet wordt een ‘heldenrol’ toegedicht (Vermolen, 1995; Van de Reijt, 2010). De radiotoespraak van premier Schermerhorn (PvdA), op 31 augustus 1945, illustreert dit. Zo zegt hij: “Ons nationaal verzet zal als de meest kenbare houding van ons volk worden aangemerkt in deze periode van de geschiedenis” (Raaijmakers, 2008, p. 13). Eind jaren 50 verandert het beeld van de geschiedenis: het besef dringt door dat er juist geen sprake was van massaal verzet en het Joodse leed krijgt meer aandacht, bijvoorbeeld in toespraken (Raaijmakers, 2008). Dit voorbeeld maakt duidelijk dat de collectieve herinnering aan de oorlog (hiermee bedoelen we steeds: de Tweede Wereldoorlog) aan verandering onderhevig is en dat dit ook invloed heeft op de praktische invulling van het herdenken.

De Nationale Herdenking op 4 mei wordt vanaf 1961 gekenmerkt door een herdenkingsplechtigheid op de Dam in Amsterdam, in het bijzijn van onder meer leden van het Koninklijk Huis en het kabinet. Vanaf 1988 vindt de herdenking jaarlijks plaats bij het Nationaal Monument op de Dam (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-c). Op deze gebeurtenis komen stevast circa twintigduizend mensen af, die om 20:00 uur twee minuten stilte in acht nemen. In 2014 volgt 76 procent van alle Nederlanders de herdenking op televisie, via de radio of online. Ook in andere plaatsen zijn herdenkingsbijeenkomsten; 11 procent bezoekt een herdenking. Van alle Nederlanders is 93 procent twee minuten stil (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014).

Tot 1961 worden officieel alleen de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog herdacht. Dit resulteert in onvrede bij verschillende groepen in de samenleving, waaronder bij de veteranen van de ‘politioele acties’ in Indonesië en de Korea-oorlog. Daarom worden sinds 1961 ook alle Nederlandse slachtoffers van de oorlogssituaties en vredesoperaties die na de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden herdacht (Vermolen, 1995; Raaijmakers, 2008).

De ceremoniemeester van de Nationale Herdenking spreekt ieder jaar aan het begin van de bijeenkomst de volgende woorden uit: “Tijdens de Nationale Herdenking herdenken wij alle Nederlandse slachtoffers – burgers en militairen- die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, en daarna in oorlogssituaties en bij vredesoperaties” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2014). Tijdens de ceremonie zijn er toespraken en worden er kransen gelegd (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-d).

Kritiek is er ook op de uitbreiding van de herdenking. *NRC Handelsblad*-journalist Arjen van Veelen noemt dit verschijnsel in 2014 “het herdenkingspurisme van de laatste jaren” (NRC Handelsblad, 2014-c). Zo meldt zijn krant op 1 februari 2013: “Organisaties van christenen, joden en moslims willen dat tijdens de Nationale Dodenherdenking op 4 mei alleen nog slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog worden herdacht” (NRC Handelsblad, 2013). Ruim een jaar later zeggen Joodse organisaties, de Raad van Kerken en het contactorgaan Moslim en Overheid in tv-programma *Nieuwsuur* hetzelfde (Nieuwsuur, 2014). Sociologe Jolande Withuis heeft het over een ‘hutspothedenking’ (Historisch Nieuwsblad, 2011). Een ander, filosoof en theoloog Rik Peels, stelt in zijn pamflet ‘*Voor iedereen een krans?*’ (2014): “Als het zo doorgaat, herdenken we op 4 mei iedereen. (...) Onbewust beschadigen we ook ons eigen morele kompas. Want als iedereen de moeite van het herdenken waard is, wat is dan nog het gewicht van onze keuzes?” (NRC Handelsblad, 2014-b).

Het comité reageert in 2014 op de commotie middels een artikel op haar website. Daarin staat: “In de Tweede Wereldoorlog ligt een belangrijke motivatie om ons als Nederland actief in te zetten voor internationale vredesoperaties. Het is om die reden dat ook Nederlandse militairen die omkomen bij de inzet voor vrede en vrijheid elders in de wereld op 4 mei worden herdacht. Dat doet niets af aan het feit dat de Tweede Wereldoorlog het fundament is van de Nationale Herdenking” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-a).

Voorgaande is een mooi voorbeeld waaruit blijkt dat het comité het noodzakelijk vindt om rekening te houden met de gevoelens van de burger. In het jaarverslag van 2012 schrijft het comité hierover: “Het maatschappelijke en politieke draagvlak voor herdenken en vieren is groot. Dat laat onverlet dat er (...) soms emotionele debatten plaatsvinden (...). Deze openlijke gedachtewisselingen verlangen zorgvuldigheid, waarbij iedereen zich telkens weer realiseert dat herdenken en vieren alleen draagvlak onder alle lagen en geledingen van de bevolking zullen behouden wanneer men het oorspronkelijke doel van de herdenking – het in verbondenheid herdenken van de oorlogsslachtoffers – en het vieren van de vrijheid scherp voor ogen houdt” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-e, p. 9).

Toch kan het comité maatschappelijke onvrede niet altijd voorkomen. Hiervan is ook sprake in 2012, als het comité de 15-jarige Auke zijn gedicht *Foute keuze* wil laten voorlezen, kort voor het 4 mei-defilé op de Dam. De *NOS* schrijft op 26 april 2012: “Vandaag dreigde het Nederlands Auschwitz Comité met een boycot van de Dodenherdenking op de Dam als het gedicht zou worden voorgedragen. Het gedicht van de 15-jarige Auke de Leeuw wiens oudoom bij de Waffen-SS zat, is

volgens dat comité niet geschikt voor 4 mei” (NOS, 2012). Uiteindelijk wordt de voordracht geannuleerd. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat het comité niet alleen rekening heeft te houden met de gevoelens van individuele burgers, maar ook met die van de verschillende aan de Tweede Wereldoorlog gelieerde oorlogsorganisaties, zoals het Nederlands Auschwitz Comité. Dit voorbeeld sluit overigens aan op de opmerking van Van de Reijt (2010, p. 192), die stelt dat er steeds meer ruimte is voor (lijfelijke) “Duitse aanwezigheid in de meidagen.”

Vieren

Op 5 mei 1945 ondertekenen de Duitsers in Wageningen de capitulatieovereenkomst. De regering bepaalt in augustus van dat jaar daarom dat deze meidag voortaan Bevrijdingsdag zal heten. Of 5 mei ook een nationale feestdag moet worden, wordt niet besloten. Volgens Raaijmakers (2008, p. 28) is er sprake van onwetendheid over hoe de dag in te vullen en “besluiteloosheid ten aanzien van de organisatie.” De eerste Bevrijdingsdag vindt plaats op 4 mei 1946. Van spontane vreugde is die dag geen sprake; volgens Raaijmakers (2008, p. 29) is “de ontstaansgeschiedenis van 5 mei hier debet aan. Het initiatief voor de Bevrijdingsdag was niet vanuit de samenleving ontstaan, maar kwam van de overheid.” Bij 4 mei was juist het tegenovergestelde het geval (Vermolen, 1995).

In 1947 mogen werkgevers op 5 mei hun werknemers een middag vrijgeven, maar dit is niet verplicht. Pas in 1949 besluit de regering dat 5 mei een nationale feestdag wordt. Althans, alle werknemers mogen vanaf 13:00 uur vrij zijn. In 1954 wordt het beleid alweer gewijzigd: 5 mei is vanaf dit moment geen nationale feestdag meer. Minister-president Drees (PvdA) stelt dat er een ‘snipperdag’ opgenomen kan worden door diegenen die toch graag op Bevrijdingsdag vrij willen zijn. Er worden in die jaren wel 5 mei-activiteiten georganiseerd, maar de meeste mensen moeten gewoon werken. Verschillende politici en media spreken hier schande van. De regering-Drees besluit in 1958 dat 5 mei voortaan eens in de vijf jaar wordt gevierd en ambtenaren in de lustrumjaren een vrije dag krijgen (Vermolen, 1995).

Bovenstaande vlucht door het verleden maakt duidelijk dat Bevrijdingsdag een ‘valse start’ beleeft. “Bevrijdingsdag [wordt] van begin af aan bekritiseerd”, schrijft Raaijmakers (2008, p. 140). De Nationale Herdenking en de Dodenherdenking in zijn algemeenheid is volgens Vermolen (1995) en Raaijmakers (2008) in het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog duidelijk populairder onder de bevolking. Ook in de media is er veel meer aandacht voor 4 dan voor 5 mei. Terwijl de Dodenherdenking al snel een traditie wordt, lijkt er over Bevrijdingsdag vooral veel gediscussieerd te worden en ontbreekt het aan maatschappelijke betrokkenheid bij deze dag (Kennedy, 2012).

Hoe ontwikkelde 5 mei zich inhoudelijk? Volgens Raaijmakers (2008) staat voor de oudere generatie, tot in elk geval het midden van de jaren 70, de bevrijding van de Duitsers centraal en het positieve wat hen de bevrijding heeft gebracht. “De jongere generatie bekeek die bevrijding veel kritischer en stelde postmateriële waarden centraal. Er werd gewezen op het gevaar van fascistische elementen en het gebrek aan democratie in de eigen samenleving, maar ook problemen elders in de wereld kregen de aandacht van deze ‘vernieuwers’”, aldus Raaijmakers (2008, p. 137). Door de jongere generatie wordt ‘de vrijheid’ gerelativeerd en benadrukt dat op veel andere plekken in de wereld mensen onvrij zijn (Vermolen, 1995; Raaijmakers, 2008).

De boodschap van de jongere generatie wordt gehoord: Bevrijdingsdag ondergaat een gedaantewisseling. Vanaf 1970 worden op 5 mei de herinnering aan onvrijheid en de ervaren vrijheid, programmatisch meer in verband gebracht met onvrijheid elders op de wereld (Vermolen, 1995). Pas sinds 1990 wordt Bevrijdingsdag weer jaarlijks gevierd en is 5 mei een nationale feestdag. Alleen (de

meeste) ambtenaren krijgen die dag vrij (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-c).

De kritiek op 5 mei is niet verdwenen; misschien is dat een verklaring voor het verschil in populariteit. “Nog steeds heeft Bevrijdingsdag een wat halfslachtige vorm”, stelt bijvoorbeeld het hoofdredactioneel commentaar van *de Volkskrant* op 3 mei 2014. Volgens de krant heeft 4 mei wél een goede invulling. “5 mei zou de belangrijkste dag voor alle burgers van alle gezindten moeten zijn. Belangrijker bijvoorbeeld dan de verjaardag van de koning. Juist op deze dag zou iedereen vrij moeten hebben om de vrijheid te kunnen vieren” (De Volkskrant, 2014). Een ander kritisch commentaar komen we tegen in het conservatieve *Reformatorisch Dagblad*. De krant schrijft: “Op veel plaatsen wordt Bevrijdingsdag ingevuld met het optreden van popgroepen en heeft de viering het karakter van een plat volksfeest. (...) Eigenlijk weten we met die dag geen raad” (Reformatorisch Dagblad, 2012).

Desondanks lijkt Bevrijdingsdag inmiddels niet meer weg te denken uit de Nederlandse cultuur. Dit is misschien wel te danken aan de Bevrijdingsfestivals. Van alle Nederlanders bezocht in 2013 12 procent een Bevrijdingsfestival (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014). De festivals worden sinds 1994 in alle provincies georganiseerd. Sinds 2011 zijn er veertien Bevrijdingsfestivals: zowel Noord- als Zuid-Holland heeft er twee (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-f; Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010). De evenementen worden door de afzonderlijke festivalstichtingen georganiseerd en gecoördineerd door het comité (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010). Op de ‘dag van de vrijheid’ wordt officieel gevierd dat “we in Nederland in vrijheid leven” (Bevrijdingsfestivals, z.d.-a), omdat er een einde is gekomen aan een periode van bezetting: de Tweede Wereldoorlog. De Bevrijdingsfestivals presenteren ieder jaar een breed en gratis programma, waarin populaire muziek de hoofdrol speelt. Ook zijn er discussiebijeenkomsten en informatiemarkten met organisaties “die zich inzetten voor vrijheid” (Bevrijdingsfestivals, z.d.-a). De festivals trekken in 2013 gezamenlijk ruim een miljoen bezoekers en zijn uitgegroeid tot het grootste eendaagse culturele evenement van Nederland (de Volkskrant, 2013; Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-f).

Sinds 1996 vindt ieder jaar in een andere provincie de start van de Nationale Viering van de Bevrijding plaats. ’s Ochtends wordt in de betreffende provincie een 5 mei-lezing uitgesproken en de premier van dat moment ontsteekt op het Bevrijdingsfestival in de gastprovincie het bevrijdingsvuur. Dit is het officiële startsein voor Bevrijdingsdag (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-g). Afgesloten wordt Bevrijdingsdag ieder jaar met het 5 mei-concert, dat op de Amsterdamse Amstel wordt gehouden. Verschillende leden van het Koninklijk Huis wonen het concert bij (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-g).

Ieder jaar wordt door het comité aan 5 mei een thema gekoppeld. Wanneer we een blik werpen op de thema’s sinds 1996, valt op dat – afgaande op de themabeschrijvingen - vrijheid gerelateerd aan solidariteit vaak centraal staat. Zo is in 1997 het thema ‘Vrijheid deel je met je burens’; in 1999 ‘De Ander’; in 2005 ‘Vrijheid delen is de kunst’ en in 2008 ‘Solidariteit de ruggengraat van vrijheid.’ Ook is er aandacht voor de kwetsbaarheid van de vrijheid, bijvoorbeeld in 1996 (‘Vrijheid vraagt onderhoud’) en in 2002 (‘Vrijheid luistert nauw’). In 2007 staat het thema ‘Vrijheid, grondrechten en veiligheid’ centraal; zoals in de inleiding aangestipt hoort volgens het comité het onderwerp privacyschending hierbij (Nationaal Comité, 2006).

Bovenstaande voorbeelden geven een beeld van de cultuur van herdenken en vieren in Nederland in de afgelopen decennia. Ze laten zien dat de inhoud en vorm van herdenken en vieren aan verandering onderhevig zijn. Dit is het gevolg van een veranderende (kijk op de) wereld, door onder meer de opkomst van nieuwe generaties (Vermolen, 1995; Raaijmakers, 2008). Kijkend naar het verleden is

het niet gek om te stellen dat 4 en 5 mei er in Nederland over tien jaar misschien ook weer heel anders uitzien. Moderniseringspogingen zijn volgens Raaijmakers (2008) van alle tijden. Ze zijn volgens haar ook noodzakelijk: zo houd je de dagen levend en “zonder deze veranderingen zouden [4 en 5 mei] ten dode opgeschreven zijn” (Raaijmakers, 2008, p. 144). De ontwikkelingen vragen wel om zorgvuldig handelen van het comité en andere organisaties die betrokken zijn bij herdenken en vieren – dat tonen de verschillende voorbeelden duidelijk aan (zie ook Erözden, 2013). Het verleden leert ons dat het verstandig is om bij besluitvormingsprocessen vertegenwoordigers van verschillende groepen uit de samenleving te betrekken, om zo de kans op breed draagvlak te vergroten.

3. Privacyschending: een aantal achtergronden

In dit achtergrondhoofdstuk gaan we dieper in op de relatie tussen privacyschending en vrijheid. Dit is van belang omdat we onderzoeken of het thema privacyschending aandacht zou moeten krijgen op 5 mei, de nationale dag waarop vrijheid centraal staat. In dit hoofdstuk zullen we het woord privacy ontleden, laten we zien dat privacyschending in de praktijk een bedreiging vormt voor mensen hun vrijheid en ten slotte beschrijven en analyseren we waarom de een dit wél ziet en de ander niet. Met dit laatste onderdeel sluiten we aan op onze vraag in hoeverre mensen zich over privacyschending zorgen maken: waar kan dit van afhankelijk zijn?

Het begrip privacy

“The term ‘privacy’ is used frequently in ordinary language as well as in philosophical, political and legal discussions, yet there is no single definition or analysis or meaning of the term.”
(DeCew, Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2013)

Honderden jaren voor Christus wordt al over privacy gesproken, in de betekenis van het hebben van een privéomgeving. De Griekse filosoof Aristoteles (384 v.C. – 322 v.C.) maakt een scheiding tussen het publieke domein (*polis*) en het privé-domein (*oikos*); dit noemt hij twee verschillende levensgebieden (Nagle, 2006). Zijn opvatting is volgens DeCew (2013), in een essay op *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, een klassieke verwijzing naar het privé-domein.

Het veelvuldig gebruikte woordenboek *Van Dale* lijkt voort te borduren op Aristoteles’ inzichten. Van Dale stelt dat privacy de mogelijkheid betekent om in je eigen omgeving helemaal jezelf te zijn (Van Dale, z.d.). Weinstein (1971) laat het element van de eigen omgeving weg, maar vult de definitie ook deels aan. Hij definieert privacy als de mogelijkheid om *geestelijk* helemaal alleen te zijn; dit noemt hij *‘being-apart-from-others’*.

Anderen gebruiken niet het woord ‘mogelijkheid’, maar spreken over macht; privacy betreft het hebben van controle over de toegang die anderen hebben tot persoonlijke informatie (Fried, 1970; Gross, 1971; Miller, 1975; Gavison, 1980; Allen, 1988; Moore, 2003). Een uitbreiding van deze laatste definitie komt van Parker (1973-1974). Volgens hem is privacy: “(...) [to have] control over when and by whom the various parts of us can be sensed by others” (Parker, 1973-1974, p. 281). Met “parts of us” doelt Parker op: onze lichaamsdelen, stem, de producten van ons lichaam en objecten die nauw met onszelf verbonden zijn, zoals onze woning en ons dagboek. Hiermee expliciteert Parker het begrip ‘persoonlijke informatie’. Met ‘sensed’ bedoelt hij: zien, horen, voelen, ruiken of proeven. Parker maakt hiermee concreet welke ‘toegangswegen’ er bestaan. Een hiervan afgeleide definitie is die van de filosoof Moore: “A right to privacy is a right to control access to and uses of—places, bodies, and personal information” (Moore, 2008, p. 421). Deze definitie komt overeen met die van Tavani (2007).

Dit overzicht is niet allesomvattend, maar geeft wel een beeld van een aantal prominente opvattingen. Na een aantal betekenissen op een rij te hebben gezet, merken we een aantal verschillen op. In het eerste geval ligt de focus op een humane (emotionele) staat, namelijk die van (geestelijk) alleen zijn. In het tweede geval ligt de nadruk op de verhouding tussen mensen, omdat het hier in de eerste plaats gaat over keuzes welke persoonlijke informatie gedeeld mag worden met anderen.

Ook al zijn de formuleringen divers, inhoudelijk komen ze op hetzelfde neer. De in de inleiding

genoemde betekenis komt terug in alle hier aangestipte inzichten: privacy is “het recht om met rust gelaten te worden” (Vuijsje, 1998). Hieruit blijkt: voor welke definitie je ook kiest, privacy-schending heeft alles te maken met vrijheid. (Wie geïnteresseerd is in een verder uitwerking van het concept vrijheid, verwijzen we graag naar bijlage I.)

Privacy en technologie: nu en straks

*“You know that dream where you suddenly realize you’re stark naked?
You’re living it whenever you open your browser.”*
(The New York Times, 2012)

Hoe ziet Nederland er in 2030 op het gebied van privacy uit? In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties deden zeven onderzoekers van *Tilburg Institute for Law, Technology, and Society*, onderdeel van de Universiteit van Tilburg, hier onderzoek naar. Volgens Koops et al. (2005) zullen technische ontwikkelingen grote invloed hebben op het spanningsveld tussen veiligheid en privacy. Er zullen alsnog meer technische mogelijkheden ontstaan, waardoor technologie in de samenleving een steeds grotere invloed zal hebben.

Koops et al. (2005) verwachten bijvoorbeeld dat communicatie steeds vaker in een *virtual reality* zal plaatsvinden, dus via technologie. Dit brengt het privacyrisico met zich mee dat persoonlijke informatie door derden wordt onderschept. De auteurs denken ook dat locatietechnologie een grote vlucht zal nemen: steeds meer apparaten die we gebruiken, slaan onze locatie op (en geven die door aan derden). Hierdoor zal het straks nog makkelijker worden om iemands gangen na te gaan.

Dat is 2030, maar hoe is het in het huidige tijdsgewricht gesteld met onze privacy? Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) “staat de bescherming van onze privacy onder druk als gevolg van allerlei veiligheidsmaatregelen” (Veldheer & Bijl, 2011, p. 42). Het Rathenau Instituut, dat onafhankelijk onderzoek uitvoert naar ontwikkelingen op het snijvlak van wetenschap, technologie en samenleving, stelt dat in Nederland “politici en misdaadbestrijders met enige regelmaat privacy [verklaren] tot hinderpaal op de weg naar een veilige samenleving” (Rathenau Instituut, z.d.). Deze uitspraken zijn ingegeven door de praktijk van door de overheid ingevoerde (technologische) maatregelen die de veiligheid moeten bevorderen.

Hierbij kan gedacht worden aan intensieve veiligheidscontroles voor reizigers met behulp van *bodyscans*, bijvoorbeeld op Schiphol. In *nrc.next* klapt in 2014 een voormalige beveiligingsbeambte, die werkzaam was op een Amerikaanse luchthaven, uit de school. Hij vertelt dat de apparaten niet werken om terroristen tegen te houden, maar dat er wel wordt gelachen om de beelden van de naakte passagiers (Nrc.next, 2014-a). Een ander voorbeeld is het preventief fouilleren van burgers. Dit mag vanaf 2002. Voormalig Nationale ombudsman Alex Brenninkmeijer stelt dat in sommige gevallen fouilleren onterecht wordt toegestaan en de privacy hierdoor onnodig geschonden wordt (ANP, 2013).

Wanneer we kijken naar de invloed van technologie op privacy, stuiten we ook op onderzoek van het CBP. De onafhankelijke Nederlandse toezichthouder op het gebied van privacybescherming stelt dat een burger gemiddeld in zevenhonderd databanken voorkomt (Veldheer & Bijl, 2011). Een deel van die databanken is volgens het CBP niet goed beveiligd. Zo is het “zeer verontrust” over de opslag van persoonsgegevens door gemeenten, het UWV en de Sociale Verzekeringsbank. Zij hebben een gezamenlijk informatiesysteem om persoonsgegevens uit te wisselen. De Inspectie SZW ontdekt in 2013 dat “slechts 4% van de onderzochte gemeenten (...) voldoende maatregelen heeft genomen om

de vertrouwelijkheid van uitgewisselde gegevens te waarborgen.” Verder blijkt dat in 16 procent van de gemeenten gegevens van bekende Nederlanders zonder terechte aanleiding worden geraadpleegd (College bescherming persoonsgegevens, 2013-a).

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), een onafhankelijk adviesorgaan van de regering, stelt dat digitalisering “tal van nieuwe risico’s en kwetsbaarheden met zich [meebrengen], die bovendien niet altijd even zichtbaar zijn” (WRR, 2011, p. 29).

Dit blijkt ook uit de praktijken van bedrijven, zoals Google en WhatsApp. Beide bedrijven zijn door het CBP op de vingers getikt. Uit onderzoek van de privacywaakhond blijkt in 2013 dat Google de Nederlandse privacywetgeving overtreedt. Sinds de invoering van de herziende privacyvoorwaarden, op 1 maart 2012, verzamelt en koppelt de zoekgigant zonder toestemming persoonlijke informatie van internetgebruikers. “Het gaat deels om gegevens van gevoelige aard zoals betalingsinformatie, locatiegegevens en gegevens over surfgedrag over meerdere websites”, schrijft het CBP (College bescherming persoonsgegevens, 2013-b).

Ook de populaire berichtendienst WhatsApp verzamelt gebruikersgegevens. Het CBP doet hier, samen met de Canadese privacytoezichthouder, in 2012 onderzoek naar. De voorzitter van het CBP, Jacob Kohnstamm, zegt hierover: “Het onderzoek wijst uit dat gebruikers van WhatsApp – behalve iPhone-bezitters met besturingssysteem iOS 6 – verplicht zijn toegang te geven tot hun volledige elektronische adresboek. Hierin staan ook telefoonnummers van contacten die de app niet gebruiken. Dit is in strijd met Canadees en Nederlands privacyrecht. Zowel gebruikers als niet-gebruikers van de app moeten zeggenschap hebben over hun eigen persoonsgegevens” (College bescherming persoonsgegevens, 2013-c).

Dit overzicht maakt duidelijk dat privacyschending anno 2014 aan de orde van de dag is en dat dit negatieve consequenties kan hebben. Terwijl we ons, door de invloed van technologie, er vaak niet van bewust zijn: “Het is voor de meeste mensen niet meer mogelijk zicht te houden op wat er met hun persoonsgegevens gebeurt en waarvoor die worden gebruikt” (College bescherming persoonsgegevens, 2014, p. 9).

We sluiten af met een voorbeeld van een daadwerkelijk plaatsgevonden situatie die eens te meer duidelijk maakt waar privacyschending toe kan leiden: “Een voormalig scheikundeleraar krijgt bezoek van de AIVD. Hij wordt verdacht van betrokkenheid bij de verspreiding van massavernietigingswapens. Voor het maken van eindexamenopgaven heeft hij op internet gezocht naar informatie over ‘zwaar water’. Ook woonde hij ooit in dezelfde straat als de Pakistaanse atoomspion Kahn. De AIVD heeft met oud-collega’s gepraat en (waarschijnlijk) zijn e-mail en telefoon getapt. De verdenking blijkt nergens op te berusten. Maar de scheikundeleraar krijgt geen inzicht in zijn dossier. Ook wil de AIVD niet zeggen of het onderzoek is beëindigd en of hij nog als staatsgevaarlijk individu te boek staat. Een klacht bij de Commissie van Toezicht (CTIVD) levert niets op” (Rathenau Instituut, 2008).

Betekenis van privacy in de samenleving

*“If you have nothing to hide, then that quite literally means
you are willing to let me photograph you naked?”
(Solove, 2007)*

In deze paragraaf besteden we aandacht aan wat er al bekend is over gedachten in de Nederlandse samenleving over privacy en privacyschending. Ook onderzoeken we de herkomst en mogelijke implicaties van deze opvattingen. Dit vergroot de kennis van het onderwerp dat centraal staat.

In de inleiding hebben we laten zien dat er onder de bevolking zorgen bestaan over privacyschending. Tegelijkertijd zijn er ook mensen die zeggen: “Ik heb niets te verbergen.” Het is volgens dataveiligheidsdeskundige Bruce Schneier, door *The Economist* “security guru” genoemd, het meest voorkomende weerwoord op het werk van privacyverdedigers (WIRED, 2006; Schneier.com, z.d.). Het SCP merkt deze houding, in 2011, ook op in Nederland: “Burgers (...) staan in het algemeen niet onwelwillend tegenover het delen van persoonlijke informatie” (Veldheer & Bijl, 2011, p. 43).

Mogelijk heeft dit te maken met een gebrek aan kennis. Vedder (2011), onderzoeker aan het *Tilburg Institute for Law, Technology, and Society*, stelt dat de gemiddelde burger te weinig weet over de technische mogelijkheden wat betreft het bewaren en analyseren van persoonlijke gegevens, om een goed geïnformeerde mening te hebben.

Kan het bijvoorbeeld kwaad dat veiligheidsdiensten informatie opslaan over miljoenen telefoongesprekken? “Een geheim tussen miljoenen geheimen is niet de moeite om geheimzinnig over te doen”, schrijft *Vrij Nederland*-columnist Beatrijs Ritsema (*Vrij Nederland*, 2014). Journalistiek platform *De Correspondent* probeert mensen bewuster te maken van de risico’s van privacyschending en zet in 2013 op een rij waarom mensen wél iets te verbergen hebben. Zo stellen de auteurs dat niet goed in te schatten is wat als ‘fout’ wordt gezien: “Niks is (...) meer context- en perspectief gebonden dan de vraag of iets ‘fout’ - en dus de moeite van het verbergen waard – is.” Daarnaast: “Onze moraal, en dus wat we als fout, illegaal of strafbaar beschouwen, is niet statisch. Ze verandert door de tijd heen.” De auteurs benadrukken dat sociale media als Facebook persoonlijke gegevens tientallen jaren, zo niet oneindig lang, opslaan (*De Correspondent*, 2013).

De Amerikaanse privacydeskundige en hoogleraar recht Solove komt tot dezelfde conclusie als *De Correspondent*: “*The nothing to hide argument, in the end, has nothing to say*” (Solove, 2007, p. 772). Zijn voornaamste punt is dat privacy over meer gaat dan geheimhouding. Onderzoeker Daan Weggemans, verbonden aan het *Centre for Terrorism & Counterterrorism* van de Universiteit Leiden, sluit zich hier bij aan (Trouw, 2013). Hij stelt in een opiniestuk in dagblad *Trouw*: “Discussies zoals die nu vaak worden gevoerd over privacy versus veiligheid raken zelden de kern. Het gaat niet om de vraag of overheden wel of geen persoonlijke data mogen verzamelen en analyseren. Het gaat om het democratische fundament onder die taakstelling: het garanderen van toezicht, transparantie, het afleggen van rekenschap.” Weggemans pleit voor de noodzaak van meer inspraak van burgers in de privacyschennende veiligheidsmaatregelen van de overheid, anders kan er een situatie ontstaan van “machteloosheid en kwetsbaarheid van het individu” (Trouw, 2013).

Waarom zeggen sommigen niets te verbergen te hebben? “*The Fear Factor*” speelt volgens Ireland en Howell (2004) ook een rol, in ieder geval in de Verenigde Staten. De auteurs stellen dat bij een deel van de Amerikaanse bevolking de zorgen over privacyschending plaats hebben gemaakt voor andere zorgen. Zo is sinds de aanslagen van 11 september 2001 de angst voor terrorisme toegenomen. Door dit soort gebeurtenissen is het beeld van de overheid gekanteld. Werd zij door een deel van de natie eerder gevreesd, omdat ze persoonlijke informatie van haar burgers verzamelde, nu zien burgers hun overheid als ‘beschermer’. Privacyschending is geen zorg meer, maar geeft nu eerder een gevoel van veiligheid (Ireland & Howell, 2004).

De bevindingen van Jansen, Tolsma en De Graaf (2008) sluiten aan op deze gedachte. Zij onderzochten “de bereidheid van Nederlanders om individuele vrijheid en privacy in te leveren ten behoeve van veiligheid” (Jansen et al., 2008, p. 47). Aanleiding voor de studie: de invoering van een aantal overheidsmaatregelen om de veiligheid van de bevolking te vergroten, waarmee tegelijkertijd inbreuk werd gemaakt op de privacy van burgers. Zo werden de opsporingsbevoegdheden van politie en justitie uitgebreid, met als gevolg dat “voor inzet van bijzondere opsporingsbevoegdheden (...) niet langer een ‘redelijk vermoeden’ van een strafbaar feit nodig [is]” (Eerstekamer.nl, 2006). Gebeurtenissen als de terreuraanslagen van 11 september en de moord op Theo van Gogh (november 2004) waren volgens Jansen et al. (2008) mede aanleiding voor deze ontwikkelingen. Voor hun studie maakten de auteurs gebruik van data afkomstig van het NVO 2005, met informatie van ruim duizend respondenten. Ze concluderen: “Angst voor terrorisme verklaart in grote mate zowel de algemene steun voor veiligheid ten koste van vrijheid alsmede de steun voor concrete veiligheidsmaatregelen” (Jansen et al., 2008, p. 64). Ze komen tot de ontdekking dat mensen die bang zijn voor terrorisme in Nederland, vaker accepteren dat individuele vrijheden ten behoeve van veiligheid worden begrensd.

DeCew (2013) legt uit welk mechanisme hierbij een rol zou kunnen spelen: men kan het gevoel hebben dat privacy kan functioneren als “*the cloak under which one can hide domination, degradation, or physical harm to women and others.*” Het lijkt de angst hiervoor te zijn, die mede maakt dat sommigen bereid zijn om hun privacy (voor een deel) op te geven. Denk aan het instemmen met cameratoezicht, omdat dit bijvoorbeeld het gevoel geeft dat het de kans op verkrachting of beroving verkleint.

Wel lijkt de Nederlandse samenleving grenzen te stellen wat privacyschending betreft, zo blijkt in 2013. Het *EenVandaag* *Opiniepanel* onderzoekt onder ruim zeventuizend Nederlanders het draagvlak voor het verruimen van de taken van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD). Aanleiding hiervoor is het eindrapport van de door de regering ingestelde commissie-Dessens, die pleit voor een verruiming van de spionagebevoegdheden. De commissie vindt dat het ook officieel mogelijk zou moeten worden om communicatie die via de kabel verloopt (zoals internetverkeer) te onderscheppen – nu mag alleen niet-kabelgebonden communicatie worden afgeluisterd, zoals mobiel telefoonverkeer. Het zou ook toegestaan moeten worden om informatie van mensen die niet direct verdacht worden af te tappen (Dessens, 2013). Uit het onderzoek van *EenVandaag* blijkt dat twee derde van de respondenten deze aanbevelingen afkeurt. Een van de respondenten zegt: “Het gaat ze geen donder aan. Niet dat er iets te vinden is, maar je houdt toch ook niet dag en nacht je gordijnen open? Niks te verbergen hebben wil niet zeggen dat je dan ook alles wilt delen.” Van de deelnemers aan het *EenVandaag*-onderzoek denkt 65 procent niet dat Nederland veiliger wordt als online-communicatie van burgers wordt onderschept. Driekwart van de respondenten geeft in het onderzoek aan zich zorgen te maken over zijn online privacy (EenVandaag, 2013).

Ondanks de beschreven houding van sommige mensen, weten we ook volgens Parker (1973-1974) over het algemeen heel goed dat privacy belangrijk is. Anders verliezen we wat we naar zijn mening het meest waarderen. Maar: “*It is not identical to or logically necessary to those things we value. It is like good soil, which, although empirically necessary for many majestic trees and beautiful flowers and extremely valuable as a condition of their existence and growth, is not identical with or logically related to any of them*” (Parker, 1973-1974, p. 287-288). Oftewel: het is over het algemeen wellicht moeilijker om de waarde te zien van iets dat in zichzelf niet zichtbaar waardevol is. Je weet misschien pas wat je mist als het er niet meer is.

4. Theoretisch kader

“Everyone belongs to a generation. Some people embrace it like a warm, familiar blanket, while others prefer not to be lumped in with their age mates. Yet like it or not, when you were born dictates the culture you will experience.”

(Twenge, 2006)

Waarom verwachten wij dat de ene generatie zich drukker maakt om privacyschending dan de andere? En waarom denken wij dat generaties verschillen in hun opinie over aandacht voor dit onderwerp op 5 mei? In dit theoretisch kader onderbouwen we onze veronderstellingen op basis van wetenschappelijke literatuur op het gebied van generaties.

Verschillende betekenissen

Om te beginnen is het nodig te weten wat er onder het begrip generatie kan worden verstaan en welke betekenis het in deze scriptie heeft. Er zijn verschillende toepassingen. Zo wordt gesproken over een generatie als een groep mensen in dezelfde levensfase, over een generatie als een groep met dezelfde etnische afkomst en over een generatie als een groep mensen uit hetzelfde cohort (Kertzer, 1983). Hier voegt Liefbroer (2012) het gebruik van het begrip generaties aan toe om familieleden van elkaar te onderscheiden. We laten deze verschillende betekenissen kort de revue passeren.

Bij het categoriseren van individuen in verschillende generaties die verschillende levensfasen vertegenwoordigen, deelt men mensen in op leeftijd. Hierbij krijgen personen tot twintig jaar oud bijvoorbeeld het stempel ‘jonge generatie’ en 40+’ers het stempel ‘oudere generatie’. Bij het ouder worden schuiven mensen automatisch door naar een andere generatie; van de jonge naar de oude - door je leeftijd groei je als het ware mee.

Ook wordt het woord generaties soms gebruikt om onderscheid te maken op het vlak van afkomst. In Nederland wordt dit gedaan bij het indelen van allochtonen in groepen. Zo spreekt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over eerstegeneratieallochtonen, wanneer allochtonen worden bedoeld die wonen in Nederland maar hier niet geboren zijn. Allochtonen van de tweede generatie zijn allochtonen wiens ouders niet in Nederland geboren zijn, maar zij zelf wel (Centraal Bureau voor de Statistiek, z.d.).

Zoals gezegd wordt het generatiebegrip ook gehanteerd om familieleden te onderscheiden. Een voorbeeld hiervan is afkomstig uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2010, waarin gesproken wordt over het ‘familiaire generatiebegrip’. Het SCP maakt in dit onderzoek onderscheid tussen grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen (Van den Broek, Bronneman-Helmers & Veldheer, 2010).

Tot slot wordt het generatiebegrip gehanteerd wanneer men het heeft over *cohorten*. Hierbij worden bevolkingsgroepen bedoeld die van elkaar worden onderscheiden op basis van de periode waarin ze zijn geboren, ook wel maatschappelijke generaties genoemd (Becker, 2012). De grondlegger van deze theorie is de socioloog Mannheim, die zijn ideeën in 1928 formuleerde in zijn essay *Das Problem der Generationen*. Zijn uitgangspunt is dat verschillende individuen die in dezelfde periode zijn geboren tezamen een groep vormen, omdat ze eenzelfde levenshouding hebben vanwege gedeelde ervaringen (Mannheim, 2013). “Door de invloed van oorlogen, economische crises en soortgelijke trendbreuken” worden geboortegaargangen (clusters) samengesmeed (Becker, 1996, p. 13). Ze worden, zo vat Ryder (1965) samen, gevormd door historische ervaringen. Net als bij de indeling van mensen in bepaalde

leeftijdsgroepen delen ze (ongeveer) dezelfde leeftijd, maar gedurende het verstrijken van de jaren blijven ze tot dezelfde generatie behoren – dit in tegenstelling tot de ‘levensfasebenadering’.

Vijf generaties

Wij vermoeden dat mensen van het ene cohort zich minder zorgen maken over privacyschending dan mensen van het andere cohort. Ook denken we dat cohorten verschillen in hun opvatting over aandacht voor privacyschending op Bevrijdingsdag. Om die reden gebruiken we in deze scriptie het begrip generatie als cohort. Wat we precies vermoeden en waarom leggen we verderop uit, eerst gaan we dieper in op het generatieconcept in deze vorm.

De bekendste Nederlandse generatietypologie is die van de socioloog Becker (Diepstraten, Ester & Vinken, 1999). Hij gaat uit van vijf verschillende generaties (Becker, 1996):

- 1) de Vooroorlogse Generatie (geboren tussen 1910-1930);
- 2) de Stille Generatie (1930-1940);
- 3) de Protestgeneratie (1940-1955);
- 4) de Verloren Generatie (1955-1970);
- 5) de Pragmatische Generatie (geboren tussen 1970-1980).

De eerste groep bevat in de visie van Becker (1996) iedereen die tussen 1910 en 1930 geboren is. Dit zijn mensen die in dit jaar (2014) dus minimaal 85 jaar oud worden. Na eigen berekeningen op basis van CBS-cijfers over de samenstelling van de Nederlandse bevolking, blijkt dat op 1 januari 2014 van alle Nederlanders nog 2 procent tot deze generatie behoort (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Volgens Becker (1996) is deze generatie gevormd in tijden van crisis en oorlog. Een deel van de Vooroorlogse Generatie heeft bewust de Grote Depressie, de economische crisis tussen 1929 en 1940, meegekregen. Alle leden zijn met de Tweede Wereldoorlog geconfronteerd. Hierdoor heeft de Vooroorlogse Generatie zich afkerig gemaakt “van sociale onrust, oproep, chaos en anarchie”; de leden hechten aan maatschappelijke stabiliteit (Becker, 1996, p. 38).

De jongsten van de Stille Generatie kwamen ter wereld in 1939, het jaar voordat in Nederland de Tweede Wereldoorlog begon. De oudsten werden in 1930 geboren (Becker, 1996). De personen die tot deze generatie behoren zijn op dit moment minimaal 74 en maximaal 84 jaar oud. Nog 5,4 procent van de Nederlandse bevolking is in 2014 lid van deze generatie (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). De formatieve periode van deze generatieleden vond plaats tijdens of vlak na de Tweede Wereldoorlog, van 1945 tot 1960. Door het moeizame verloop van de wederopbouw en het economisch herstel na de oorlog, ontwikkelden de leden van deze generatie een “kalme tevredenheid en een nuchtere kijk op wat komen ging” (Becker, 1996, p. 56). De Stille Generatie heeft volgens Becker (1996, p. 13) daarna “volop kunnen profiteren van het economisch en sociaal gunstige klimaat van de tweede helft van de jaren 50 en de eerste helft van de jaren 60.” De Stille Generatie komt aan haar naam door het contrast met de hierop volgende generatie: de Protestgeneratie.

De oudste leden van de Protestgeneratie werden tijdens de Tweede Wereldoorlog geboren (vanaf 1940), de jongste in 1954 (Becker, 1996). Op dit moment zijn deze generatieleden minimaal 59 en maximaal 74 jaar oud. Op 1 januari 2014 maakt 16,2 procent van de Nederlandse bevolking deel uit van de Protestgeneratie (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Deze generatie kenmerkt zich volgens Becker door maatschappelijke onvrede, die in opstand werd omgezet. Zo eisten jongeren in de tweede helft van de jaren 60 meer democratie en minder discriminatie. Omdat deze “rumoerige jaren” volgens Becker (1996, p. 71) een belangrijke rol hebben gespeeld in de opvattingen en kansen van deze generatie, spreekt hij over de Protestgeneratie. Het was ook de tijd van de culturele revolutie die

deze generatie bewerkstelligde. Denk hierbij aan de hippiecultuur die midden jaren 60 opkwam, gekenmerkt door bijvoorbeeld seksuele vrijheid en gebruik van genotsmiddelen als cannabis. Individuele vrijheid en progressiviteit stonden voor de leden in deze periode centraal. Soms wordt dit cohort ook aangeduid als de babyboomgeneratie (zie bijvoorbeeld Roof & Greer, 1993 en Jones, 1980), vanwege de grote geboortegolf in de jaren na de Tweede Wereldoorlog.

De vierde generatie in de typologie van Becker (1996) is de Verloren Generatie, waarvan de leden werden geboren tussen 1955 en 1970. Zij zijn nu dus minimaal 44 en maximaal 59 jaar oud. Op 1 januari 2014 gaat het om 21,8 procent van de Nederlandse bevolking (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). “De Verloren Generatie dankt haar naam aan het feit, dat vele van haar leden bij het betreden van de arbeidsmarkt ‘verloren’ raakten” (Becker, 1996, p. 93). Door de economische recessie, die rond 1975 begon, kwamen veel mensen niet aan een baan. Leven met onzekerheid is kenmerkend voor deze generatie. Van deze populatie was een groot deel schoolverlater, waardoor uitzicht op een positief arbeidsperspectief ontbrak. Vanaf 1985 maakten de jongeren van toen een voorzichtig economisch herstel mee, waardoor ze bijvoorbeeld aan het werk konden binnen de IT-sector (Becker, 1996).

De Pragmatische Generatie is de laatste generatie die Becker (1996) behandelt. De leden hiervan werden geboren tussen 1970 en 1980 en zijn momenteel minimaal 34 en maximaal 44 jaar oud. Op 1 januari 2014 gaat het om 13,3 procent van de Nederlandse bevolking (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Becker (1996, p. 118-119) schrijft dat dit een “overwegend zakelijk, hard werkende categorie van individuen” betreft. Het gaat om een relatief klein cohort, als gevolg van een sterke daling van het aantal geboorten. Door het economisch herstel in het midden van de jaren 80 hadden deze generatielieden een goede uitgangspositie op de arbeidsmarkt. Volgens Becker was er vooral veel vraag naar recent verworven kennis op het gebied van informatica. Van de vijf besproken cohorten, is dit het cohort waarvan de leden gemiddeld het hoogste opleidingsniveau hebben.

Tot slot: Becker (1996) geeft aan dat de indeling van mensen in generaties niet volledig strikt is: iemand die in 1981 is geboren zou bijvoorbeeld ook best tot de Pragmatische Generatie kunnen behoren. Daarnaast merkt hij op dat generaties elkaar kunnen beïnvloeden. Als voorbeeld schrijft hij dat “leden van de Vooroorlogse Generatie, die volgens een strikte seksuele moraal waren opgevoed, (...) veelal op latere leeftijd in de ban [raakten] van de culturele revolutie met haar aandringen op seksuele vrijheid” (Becker, 1996, p. 143). Echter, ondanks deze kanttekeningen is volgens Becker (1996) over het algemeen wel degelijk sprake van cohortverschillen.

De generaties na 1980

Hoe zit het met de mensen die in 1980 of daarna geboren zijn? Tot welke generatie behoren zij? Op die vragen geeft Beckers generatietypologie geen antwoord (Becker, 1996). Wel stelt hij in de jaren 90 dat er relatief kleine cohorten zullen blijven ontstaan, vanwege de rond 1970 ingezette trend van geboortedaling (Becker, 1996). Deze voorspelling wordt bevestigd door Spector, Merrill, Elen en Bishop (2014). Zij presenteren in hun boek over onderwijstechnologie, “*an international acclaimed standard*”, een overzicht van verschillende generatietypologieën die gebruikt worden om personen in te delen die zijn geboren in de periode vanaf ongeveer 1980 (Spector et al., 2014, p. XIV). Hieruit blijkt dat deze individuen door meerdere auteurs worden gerekend tot ofwel een oudere ofwel een jongere generatie. De exacte begin- en einddata hiervan variëren, evenals de benamingen.

De ‘oudste’ generatie loopt van ongeveer 1980 tot 2000; de verschillen in zienswijzen zijn wat dit betreft klein. Dit cohort bestaat op dit moment dus uit personen in de leeftijd van 14 tot 34 jaar oud.

Op 1 januari 2014 behoort 24,4 procent van de Nederlandse bevolking tot deze geboortegroep (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Hiermee is het wat betreft omvang de grootste generatie. Howe & Strauss (1991) laten deze generatie beginnen in 1982 en eindigen in 2000, volgens Lancaster en Stillman (2010) loopt dit cohort van 1981 tot 1999. In de ogen van Zemke, Raines en Filipczak (2000) bestaat deze generatie uit mensen die geboren zijn tussen 1980 en 2000.

Meer verschillen zijn er wat betreft de benamingen van dit geboortecohort. Zo spreken Howe & Strauss (1991) over de Millenniumgeneratie (*The Millennials*). Lancaster en Stillman (2010) maken geen keuze; ook zij spreken over de Millenniumgeneratie, maar daarnaast gebruiken ze onder meer de termen *Generation next*, *Baby busters* en *Generation Y*. Zemke, Raines en Filipczak (2000) hebben het over *Nexters*. Er wordt ook gesproken over de *Digital generation* (Tapscott, 2009) en de *iGeneration* (Rosen, 2011). Omdat wij de term Millenniumgeneratie het meest hebben aangetroffen, zullen we die vanaf nu gebruiken.

Wat zijn algemene kenmerken van de Millenniumgeneratie? Veel genoemd: ze wijkt af van oudere generaties op het gebied van mediagebruik. Prensky (2001) stelt dat de leden van deze generatie over het algemeen *digital natives* zijn. Ze zijn geboren en opgegroeid met technologie om zich heen. Technische toepassingen zijn als het ware onderdeel van hun *cultureel DNA*: de nieuwe generatie weet niet beter dan in een wereld te leven vol technologie (Abram & Luther, 2004). Volgens Bennett, Maton en Kervin (2008) zijn de leden van dit cohort technisch goed onderlegd. Ze hebben op dit vlak veel kennis en vaardigheden.

Daarnaast kenmerkt de Millenniumgeneratie zich door een individualistische houding, zo betoogt Twenge (2006). Hij baseert zijn uitspraak op een empirische studie onder 1,3 miljoen jonge Amerikanen, verspreid over dertien jaar. Hij schrijft: “(...) *young people have been consistently taught to put their own needs first and to focus on feeling good about themselves*” (Twenge, 2006, p. 7). Verschillende auteurs sluiten zich hier bij aan (Kapner, 1997; Wolburg & Pokrywczynski, 2001). De leden van dit cohort zijn bovendien ambitieus: ze hebben haast om zich op carrièrevlak te ontwikkelen. Dit concluderen Ng, Schweitzer en Lyons (2010) op basis van een empirische studie onder ruim 23.000 universiteitsstudenten in Canada, geboren in 1980 of daarna. Howe en Strauss (2000) stellen dat de Millenniumgeneratie, vergeleken met andere generaties, de meest welvarende en opgeleide mensen bevat. Bovendien zijn ze volgens de auteurs optimistisch ingesteld.

Tot slot besteden we enige aandacht aan de jongere generatie, die na de Millenniumgeneratie komt en die we in het begin van deze paragraaf hebben aangestipt. Ook op deze geboortegroep, van personen die in 2000 of daarna ter wereld gekomen zijn, gaan Spector et al. (2014) in, zij het dat hier minder informatie over wordt gegeven. Vermoedelijk komt dit doordat deze generatie relatief gezien nog erg jong is, waardoor er minder over haar karakteristieken bekend is. Oblinger en Oblinger (2005) noemen de generatie van na 2000 de *Post-millennials*. Anderen spreken over *Generation Z* (bijvoorbeeld Geck, 2006; Malone, 2007; Posnick-Goodwin, 2010). De leden van deze generatie zijn op dit moment maximaal veertien jaar oud. Omdat zelfs de oudsten hiermee nog niet hun formatieve jaren hebben bereikt, gaan we op deze generatie niet verder in.

Formatieve jaren

Om welke reden is het nu precies belangrijk om een overzicht te geven van de verschillende generaties in de huidige samenleving? Dit is omdat we ervan uitgaan dat opvattingen over privacyschending per generatie verschillen, vanwege de invloed van de formatieve periode die mensen doormaken. Dit betreft globaal de periode tussen iemands 17de en 25ste levensjaar (Becker, 1996).

Waarom hebben juist ervaringen in die periode zoveel invloed op iemands opvattingen? Mannheim (2013, p. 34 – vertaling; originele publicatie in 1928) stelt dat mensen die dezelfde gebeurtenissen meemaken, deze anders kunnen ervaren. Wie zich niet in zijn formatieve periode bevindt, beleeft een “andersoortige gelaagdheid van [zijn] leven.” De socioloog legt uit: “Doorslaggevend voor de vorming van het bewustzijn is welke belevissen als ‘eerste indrukken’, ‘jeugdbelevissen’ bewaard blijven en welke daar als tweede, derde laag, enzovoort bij komen. (...) De eerste indrukken hebben de neiging als natuurlijk wereldbeeld te beklijven. Als gevolg daarvan laat elke latere ervaring zich leiden door deze groep van belevissen (...).” Juist vanaf ongeveer het zeventiende levensjaar starten de formatieve jaren, omdat individuen volgens Mannheim (2013) vanwege hun geestelijke ontwikkeling vanaf dat moment in staat zijn om zaken ter discussie te stellen. Of anders gezegd: om een waardeoordeel aan gebeurtenissen te verbinden. “Het leven kan zich nu pas langzamerhand aan de ‘huidige’ problemen gaan wijden en die als zodanig gaan ervaren” (Mannheim, 2013, p. 36). Hierdoor vormen mensen volgens deze visie in deze levensfase hun opvattingen.

Hoe de formatieve jaren-theorie in de praktijk uitwerkt, leggen we uit aan de hand van een studie van de politicoloog Inglehart (1977). Hij gebruikte de formatieve jaren-theorie om de maatschappelijke veranderingen in de jaren 60 te duiden. De oudere generatie van die tijd had tussen zijn 17de en 25ste levensjaar in eigen land economische crisis en/of oorlog meegemaakt, de jongere generatie niet. Dat is volgens Inglehart (1977) de reden dat de oudere generatie streefde naar materiële welvaart en de naoorlogse naar immateriële welvaart. Kortom: ze hadden verschillende opvattingen, als gevolg van een anders beleefde formatieve periode.

Verschillende auteurs hebben later gewezen op de waarde van Mannheims theorie (bijvoorbeeld Pilcher, 1994; Becker, 1996; Liefbroer, 2012).

Generaties en hun opvatting over privacy

Nu we een overzicht hebben gegeven van de verschillende generaties in Nederland en de invloed van de formatieve jaren hebben beschreven, passen we deze inzichten concreet toe. We vermoeden dat de leden van drie verschillende generaties zich meer zorgen maken over privacyschending dan de rest. Ook denken we dat de ‘zorgengeneraties’ een grotere voorstander zijn van meer privacy-aandacht op Bevrijdingsdag dan de andere generaties. Hierbij veronderstellen we dat een individu die zich over een situatie zorgen maakt, van mening is dat de betreffende situatie moet worden verbeterd. Aangezien 5 mei de nationale dag is waarop het belang van vrijheid centraal staat, vermoeden we dat verontruste individuen van mening zijn dat om die reden op deze dag aandacht voor privacyschending moet worden gevraagd.

Allereerst: de Vooroorlogse Generatie. Een deel hiervan heeft de Tweede Wereldoorlog bewust meegemaakt; in 1940 waren de leden van dit cohort minimaal tien en maximaal dertig jaar oud. Sommigen waren getuige van het afvoeren van de Joden, anderen hoorden hierover. De deportatie van de ruim honderdduizend Joden uit Nederland werd vergemakkelijkt door de aanwezigheid van de bevolkingsregisters, stellen vele historici (bijvoorbeeld De Jong, 1969-1991; Blom, 1987; Romijn, 2006; Griffioen & Zeller, 2008). Niet alleen werden in die tijd van alle inwoners gegevens zoals naam en woonadres opgeslagen, ook werd geregistreerd wie Joods was (Tammes, 2009). Op basis van die gegevens werd in Amsterdam bijvoorbeeld een stadskaart gemaakt met daarop alle Joodse wijken. Onder leiding van de gecollaboreerde hoofdcommissaris kon de Amsterdamse politie zo duizenden Joden ‘s avonds van huis ophalen (Meershoek, 1999). Hier was heel duidelijk sprake van privacyschending, met bovendien zeer verstreckende gevolgen.

Het verzet probeerde op veel plekken in het land de Duitsers tegen te werken door bevolkingsregisters te plunderen. Dit gebeurde bijvoorbeeld in Edam, Monnickendam, Purmerend, Raalte, Schalkwijk, Soest en Wageningen (Trouw, 1943; Canon van Overijssel, z.d.; Oneindig Noord-Holland, z.d.; Oud Houten, z.d.; Wageningen 1940-1945, z.d.). Om persoonsgegevens te vernietigen werd in 1943 in Amsterdam een aanslag op het bevolkingsregister gepleegd (Verzetsmuseum Amsterdam, z.d.). Over de verzetsacties werd bericht in vele (illegale) kranten (Delpher, z.d.-a; Delpher, z.d.-b). Hierdoor werden de gevolgen van de persoonsregistratie bij een groot publiek bekend.

Het betreft een ingrijpende historische gebeurtenis, waar een deel van de Vooroorlogse Generatie tijdens zijn formatieve periode zelf getuige van is geweest of over heeft gehoord. Door de acties van het verzet en de berichtgeving in de media kon de link met de persoonsregistratie worden gelegd. Om die reden verwachten wij het volgende:

Leden van de Vooroorlogse Generatie behoren tot de drie van de zes generaties die zich het meest zorgen maken over privacyschending. (Hypothese 1.)

Omdat de Vooroorlogse Generatie nauwelijks is gerepresenteerd in de gebruikte dataset, formuleren wij geen hypothese over de aandacht die deze generatie wil voor privacyschending op 5 mei. Zie voor een verdere toelichting het methodehoofdstuk.

We vermoeden ten tweede dat de leden van de Protestgeneratie zich ook meer zorgen maken over privacyschending dan leden van andere generaties en aandacht willen voor dit onderwerp op 5 mei. Reden is de praktijk van de volkstellingen in de jaren 70 en de “golf van maatschappelijke onrust” daarover (Historisch Nieuwsblad, 2005). Vanaf 1829 wordt eenmaal in de tien jaar, met behulp van veldonderzoek, informatie verzameld over alle leden van de bevolking. Er wordt bijvoorbeeld gevraagd naar woonplaats, werk en leeftijd. Wanneer de overheid in de herfst van 1970 de veertiende Algemene Volkstelling wil houden, ontstaat er een “brede maatschappelijke discussie” (Katus, 1984, p. 117). De overheid wil nu ook informatie verzamelen over wie gehandicapt is en bijvoorbeeld autobezit registreren. Daarnaast zou de gegevensverwerking voor het eerst volledig geautomatiseerd verlopen en is deelname verplicht. Het woord ‘privacy’ doet dankzij de ophef zijn intrede in de Nederlandse taal (Trouw, 2008).

De gang van zaken doet mensen aan de Tweede Wereldoorlog denken. Mensen zijn onzeker over wat er met hun gegevens gaat gebeuren en daarom verontrust (Katus, 1984). Massacommunicatie speelt hierbij een “aanzienlijke rol”, omdat de media het verzet een stem geven (Katus, 1984, p. 119). Verschillende maatschappelijke organisaties keren zich tegen de voorgenomen volkstelling, waaronder Comité Waakzaamheid Volkstelling en Amnesty International. Ook media als *Vrij Nederland*, *De Telegraaf*, *De Tijd* en de *VPRO* nemen stelling tegen de volkstelling (Katus, 1984). Deze maatschappelijke onvrede past bij de beschrijving van de Protestgeneratie door Becker (1996). Het resultaat van alle ophef is politieke onrust, maar uiteindelijk gaat de volkstelling in 1971 alsnog door. Wel weigeren zo’n 250.000 mensen hun medewerking (Historisch Nieuwsblad, 2005; Van Maarseveen, 2005). Veel anderen geven volgens dagblad *Trouw* bewust niet-kloppende antwoorden (Trouw, 2008).

Het betreft hier een historische gebeurtenis op nationaal niveau, die op het moment van het gebeuren veel aandacht kreeg. Van de zes verschillende generaties was een deel van de Protestgeneratie er tijdens de formatieve periode bij betrokken. Daarom verwachten wij het volgende:

Leden van de Protestgeneratie behoren tot de drie van de zes generaties die zich het meest zorgen maken over privacyschending. (Hypothese 2a.)

Om dezelfde reden is ook dit onze verwachting:

Leden van de Protestgeneratie behoren tot de drie van de zes generaties die het meest belang hechten aan aandacht voor privacyschending tijdens de viering van 5 mei. (Hypothese 2b.)

Tot slot vermoeden we dat de leden van de Millenniumgeneratie (momenteel in de leeftijd van 14 tot 34 jaar oud) zich ook meer zorgen maken over privacyschending dan leden van andere generaties. Daarnaast denken we dat ook zij aandacht willen voor het onderwerp privacyschending op Bevrijdingsdag. We leven momenteel in een periode waarin het onderwerp privacyschending relatief veel aandacht krijgt. Denk bijvoorbeeld aan de kwesties rondom de NSA, Snowden en Google. Eerder haalden we al een uitspraak van het CBP aan, dat liet weten: “2013 was het jaar waarin privacy meer dan ooit onderwerp van gesprek was” (College bescherming persoonsgegevens, z.d.). In 2012 gaf het CBP aan, door een stijging van het aantal zaken, te weinig mankracht te hebben om alle schendingen van privacy te onderzoeken (Trouw, 2012).

Een kleine zoektocht in *LexisNexis*, een databank met artikelen van onder meer alle Nederlandse dagbladen, de meeste regionale kranten en een groot aantal (opinie)tijdschriften, laat ook zien dat privacyschending een actueel onderwerp is. We zochten op de woorden ‘recht op privacy’. In 2010 werden deze woorden 214 keer in deze volgorde gebruikt, in 2011 336 keer, in 2012 356 keer en in 2013 435 keer. In 2014 verschenen er tot 1 juni al 206 artikelen met genoemd zinsdeel. Wanneer deze lijn zich doorzet, komen we in 2014 uit op 494 berichten over ‘recht op privacy’. Er is dus sprake van een volledig stijgende lijn. In de inleiding en het achtergrondhoofdstuk over privacyschending hebben we ook verschillende voorbeelden gegeven waaruit blijkt dat er in het huidige tijdsgewricht veel aandacht is voor het onderwerp privacyschending. Van de zes verschillende generaties, is een deel van de Millenniumgeneratie hier tijdens de formatieve periode getuige van.

Dit is bovendien de generatie die het beste op de hoogte is van mogelijkheden op technisch gebied, zoals we eerder beschreven. Om die reden is dit mogelijk ook een generatie die zich meer dan andere realiseert dat technische vooruitgang kan leiden tot privacyachteruitgang. Om deze redenen verwachten wij het volgende:

Leden van de Millenniumgeneratie behoren tot de drie van de zes generaties die zich het meest zorgen maken over privacyschending. (Hypothese 3a.)

Om dezelfde reden is ook dit onze verwachting:

Leden van de Millenniumgeneratie behoren tot de drie van de zes generaties die het meest belang hechten aan aandacht voor privacyschending tijdens de viering van 5 mei. (Hypothese 3b.)

5. Onderzoeksmethode

Hoe is ons onderzoek opgezet? Daar gaan we in dit hoofdstuk op in. We laten zien waarom onze studie zowel uit een kwantitatieve als een kwalitatieve component bestaat en leggen uit hoe we tot onze operationalisering zijn gekomen.

Zowel bij de kwantitatieve als de kwalitatieve component van onze studie geldt dat de empirisch-analytische benadering een belangrijk uitgangspunt is. Dit betekent dat we zoveel mogelijk inzicht geven in de situatie waarin deze studie is uitgevoerd. Door deze explicitering zijn de omstandigheden voor eventuele herhaalbaarheid en controleerbaarheid zo gunstig mogelijk ('t Hart, Boeije & Hox, 2008).

Kwantitatief

Voor de beantwoording van onze onderzoeksvragen hebben we onder meer gebruikgemaakt van kwantitatieve data afkomstig uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek (NVO). Dit is een jaarlijks representatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking naar de beleving van 4 en 5 mei. Het comité is de opdrachtgever van het NVO en geeft het samen met onderzoeksbureau Veldkamp vorm. Veldkamp voert het onderzoek tevens uit (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-b).

Vrijheidsonderzoek 2008

Wij hebben geput uit twee verschillende vrijheidsonderzoeken. De editie van 2008 hebben we gebruikt om een analyse te kunnen maken van de zorgen over privacyschending en de verschillen tussen generaties. De data voor NVO 2008 zijn in de periode februari/maart 2008 verzameld via een online enquête. Uit de database TNS NIPObase CASI is door onderzoeksbureau Veldkamp TNS NIPO een *random* steekproef getrokken. In deze database zijn huishoudens opgenomen die hebben aangeven over een pc en modem te beschikken en aan onderzoek te willen meewerken. Deelnemers aan het NVO kunnen zich niet zelf opgeven. Van de tweehonderdduizend personen in het panel zijn 1284 personen benaderd. Uiteindelijk hebben 967 mensen deelgenomen; dit betekent een respons van 75 procent. Alle respondenten zijn dertien jaar of ouder en de dataset bevat een oververtegenwoordiging van 13- tot 24-jarigen. Door de oververtegenwoordiging van jongeren is het volgens Veldkamp mogelijk om per onderscheiden leeftijdscategorie uitspraken te doen. Het onderzoeksbureau heeft een aantal kenmerken (zoals sekse, leeftijd en opleidingsniveau) vergeleken met landelijke cijfers. Waar nodig zijn de resultaten herwogen. Daardoor kan volgens Veldkamp over een steekproef worden gesproken die representatief is op de betrokken achtergrondkenmerken (Verhue, Binnema & Kalmthout, 2008).

In de enquête van het NVO 2008 is gevraagd: “In welke mate vindt u dat de overheid in Nederland het volgende grondrecht van haar burgers beschermt?” Voor een viertal grondrechten is deze vraag gesteld: bescherming van privacy, discriminatieverbod, vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid. De antwoordcategorieën waren: 1) te weinig; 2) voldoende en 3) te veel (Verhue, Binnema & Kalmthout, 2008). We hebben dit item gebruikt om de zorgen over privacyschending te meten, waarbij we ook hebben gekeken naar de verschillen tussen generaties. Hierbij gaan we er vanuit dat de respondenten die hebben aangegeven dat de overheid de privacy onvoldoende beschermt, zich zorgen maken over privacyschending. Het ligt niet voor de hand dat iemand die zich geen zorgen maakt aangeeft dat de overheid de privacy onvoldoende beschermt, en *vice versa*. We hebben de bestaande variabele omgezet in een dichotome variabele, waarbij waarde 1 is gegeven aan de antwoordcategorie ‘te weinig’ en waarde 0 aan de andere twee antwoordcategorieën. Wie zich zorgen maakt scoort dus 1, wie zich geen zorgen maakt (wie vindt dat de overheid de privacy voldoende of te

veel beschermt) scoort waarde 0.

Voor het construeren van de verschillende generaties is gebruikgemaakt van de variabele leeftijd, die hiervoor is gehercodeerd. Dit hebben we gedaan door de leeftijden te groeperen en in generaties in te delen, op basis van ons theoretisch kader. Zo zijn zes generaties ontstaan: drie ‘zorgengeneraties’ (Vooroorlogse Generatie, Protestgeneratie en Millenniumgeneratie) en drie ‘zorgeloze’ (de rest). Om onze hypothesen te kunnen toetsen hebben we drie *dummy*-variabelen aangemaakt. De eerste om de Vooroorlogse Generatie mee aan te duiden. De respondenten geboren tussen 1910 en 1930 hebben op deze variabele waarde 1 gekregen, de rest kreeg waarde 0. Voor de tweede *dummy*-variabele hebben we de mensen geboren tussen 1940 en 1955 waarde 1 gegeven, om hiermee de Protestgeneratie aan te duiden; ook in dit geval kreeg de rest waarde 0. Voor de derde *dummy*-variabele hebben we de Millenniumgeneratie aangeduid door de respondenten geboren tussen 1980 en 2000 waarde 1 te geven; de rest kreeg waarde 0. We hebben gebruikgemaakt van een Pearsons chi-kwadraattoets om de verschillen tussen alle zes generaties te onderzoeken. Middels een logistische regressieanalyse hebben we gekeken of de scores van de drie ‘zorgengeneraties’ significant afwijken van de rest, waarbij we controleerden voor opleidingsniveau (zie verderop). Van *missings* was bij geen van de variabelen sprake.

Vrijheidsonderzoek 2014

Daarnaast hebben we geput uit het NVO 2014, het meest recente vrijheidsonderzoek. Ook voor dit onderzoek is door Veldkamp een *random* steekproef getrokken, waarbij gebruik is gemaakt van dezelfde database. Voor de online enquête werden in het voorjaar van 2014 1550 Nederlandse burgers van dertien jaar en ouder benaderd. Hiervan wilden 929 meedoen; dit betekent een respons van 60 procent. Waarom de respons dit jaar 15 procent lager is dan in 2008 hebben we niet kunnen achterhalen. Aan de lengte van de onderzoeksperiode lijkt het in ieder geval niet gelegen te hebben: die was in 2008 tien dagen, in 2014 negentien (Verhue, Binnema & Kalmthout, 2008; Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014). Er is gebruikgemaakt van stratificatie, waardoor per leeftijdscategorie ongeveer evenveel respondenten hebben meegedaan. Om een representatief beeld te verkrijgen is ook in dit geval een herweging uitgevoerd (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014).

We hebben gebruikgemaakt van twee vragen uit deze editie van het vrijheidsonderzoek. De eerste vraag luidde: “Aan welke van de volgende aspecten van vrijheid vindt u dat we tijdens de jaarlijkse viering van de Bevrijding op 5 mei aandacht zouden moeten besteden?” Vervolgens kon een keuze worden gemaakt uit de volgende antwoorden: 1) veiligheid; 2) grondrechten; 3) democratie; 4) rechtstaat; 5) anders, namelijk...; 6) geen van deze en 7) weet niet. Het was mogelijk om meerdere antwoorden te geven. Wie koos voor ‘grondrechten’ kreeg deze vervolgvraag: “U gaf aan dat we aandacht zouden moeten besteden aan grondrechten. Aan welke van de volgende grondrechten moet daarbij aandacht worden besteed?” Hierbij kon worden gekozen uit de opties: 1) verbod op discriminatie; 2) vrijheid van godsdienst of levensovertuiging; 3) vrijheid van meningsuiting; 4) kiesrecht (het recht om volksvertegenwoordigers te kiezen en om te worden verkozen); 5) recht op privacy (eerbiediging van de eigen levensfeer); 6) bescherming van de woning (Binnentreden in woning tegen de wil van de bewoner); 7) recht op huisvesting; 8) recht op inkomen; 9) recht op onderwijs; 10) anders, namelijk...; 11) geen van deze en 12) weet niet. Het was ook in dit geval toegestaan om meerdere antwoorden te geven (Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014).

De hierboven genoemde twee vragen uit het NVO 2014 zijn gebruikt om te kunnen meten in hoeverre Nederlanders vinden dat er op 5 mei aandacht moet zijn voor het onderwerp privacyschending, waarbij we ook hebben gekeken naar verschillen tussen generaties. Ook in dit geval hebben we van de

afhankelijke variabele een dichotome variabele gemaakt, waarbij we de antwoordcategorie ‘aandacht voor privacy’ waarde 1 hebben gegeven. Alle andere antwoorden kregen waarde 0.

Om de onafhankelijke variabele generatie te construeren hebben we hetzelfde gedaan als bij NVO 2008. We hebben ook hier gebruikgemaakt van een Pearsons chi-kwadraattoets om de verschillen tussen alle zes generaties te onderzoeken. Middels een logistische regressieanalyse hebben we gekeken of de scores van de drie ‘zorgengeneraties’ significant afwijken van de rest, waarbij we hebben gecontroleerd voor opleidingsniveau (zie verderop). We hebben geen analyses uitgevoerd om de scores van de Vooroorlogse Generatie te achterhalen, omdat die in deze steekproef slechts 0,3 procent van het totaal uitmaakt (drie respondenten). Ook is in dit vrijheidsonderzoek 2,9 procent van de respondenten ‘zelfs’ te jong om deel uit te maken van de Millenniumgeneratie, waardoor ze tot geen enkele van de zes generaties behoren. Dit verklaart de enkele *missings*.

Controlevariabelen

Wij controleren in dit onderzoek voor de invloed van opleidingsniveau op de relatie tussen generatie en attitudes op het gebied van privacy. Volgens SCP-onderzoekers Van den Broek, Bronneman-Helmers en Veldheer (2010) hebben personen die tot een jongere generatie behoren gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan leden van oudere generaties. We zouden ons kunnen voorstellen dat degenen met een hoger opleidingsniveau meer kennis bezitten over privacyschending en zich daardoor meer zorgen maken, omdat zij zich meer in het onderwerp hebben verdiept dan lager opgeleiden. Om die reden houden wij er rekening mee dat leden van oudere generaties zich, als gevolg van hun opleidingsniveau, minder zorgen maken over privacyschending dan mensen van jongere generaties en dat zij ook minder vaak voorstander zijn van aandacht voor dit onderwerp op 5 mei.

Om deze controlevariabele toe te kunnen passen is een *dummy*-variabele aangemaakt. We hebben voor de analyses op basis van NVO 2008 waarde 1 (hoog opgeleid) toegekend aan de mensen die in hun leven hoger of wetenschappelijk onderwijs hebben gevolgd. De personen die op zijn hoogst lager of middelbaar onderwijs hebben genoten kregen waarde 0. In het geval van NVO 2014 hebben we waarde 1 (hoog opgeleid) toegekend aan de mensen die een hbo-opleiding of wo-bachelor hadden afgerond, tot en met een wo-doctoraal of wo-master. Waarde 0 kregen alle respondenten met een lagere opleiding dan genoemde, inclusief mensen met maximaal een voltooide hbo-/wo-propedeuse. Omdat zij hun opleiding niet hebben afgemaakt en in de dataset zijn samengevoegd met de mensen die niet verder zijn gekomen dan havo- of vwo-bovenbouw, beschouwen wij deze respondenten eveneens als laag opgeleid.

Kwalitatief

Het kwalitatieve deel van ons onderzoek bestaat uit data afkomstig uit interviews. De gesprekken zijn mede gehouden om de resultaten van ons kwantitatieve onderzoek beter te leren begrijpen – “*Waarom vinden mensen dit of dat?*” Deze insteek sluit aan op de ideeën van ’t Hart, Boeije en Hox (2008, p. 253), die stellen dat kwalitatief onderzoek tot doel heeft om “gedragingen, ervaringen, beleving en ‘producten’ van de betrokkenen te beschrijven, te interpreteren en te verklaren.”

In dit onderzoek worden tien interviews geanalyseerd. De uitkomsten kunnen niet worden gegeneraliseerd, maar geven wel een diepgaander beeld van de verschillende opvattingen in de samenleving. Vanwege ons diverse respondentenbestand is sprake van pluriformiteit. Vrijwel alle in ons theoretisch kader genoemde generaties zijn aan bod gekomen. De oudste respondent was (op het moment van interviewen) 92 jaar oud; de jongste 29.

Professionals in het veld

Bij de keuze voor de respondenten hebben we ons niet alleen laten leiden door het generatiefacet. We hebben twee verschillende groepen in ons onderzoek betrokken: (voormalig) professionals in het veld en opiniemakers – sommige respondenten waren in beide categorieën in te delen. De eerste groep bestaat uit mensen die zich in hun (vrijwilligers)werk met het thema vrijheid bezig houden of hebben gehouden en de belangen van een bepaalde groep vertegenwoordigen. Zo hebben we de voorzitter van het Auschwitz Comité geïnterviewd, evenals de voorzitter van Bevrijdingspop Haarlem en de directeur van de organisatie voor internetvrijheid Bits of Freedom.

De professionals in het veld zijn geïnterviewd omdat zij naar verwachting meer dan de gemiddelde Nederlander over de onderwerpen vrijheid en onvrijheid hebben nagedacht. Dit doordat zij in hun werk dagelijks met deze thematiek worden geconfronteerd. Hun mening is daardoor, zo denken wij, goed doordacht en daardoor nuttig om meer inzicht te krijgen in motieven om het een of juist het ander te denken. Deze verwachting past bij de stelling van de socioloog Sprondel (1979), die zegt dat personen die beroepsmatig speciale kennis hebben, experts of deskundigen kunnen worden genoemd.

Opiniemakers

De andere groep die we hebben geïnterviewd bestaat uit opiniemakers. Dit zijn personen die in staat zijn om het gedrag van hun volgers te beïnvloeden (Barbieri et al., 2010). Hierbij kan men denken aan journalisten, columnisten en schrijvers. Uit verschillende studies blijkt dat ze ook daadwerkelijk de publieke opinie beïnvloeden (zie bijvoorbeeld Cook et al., 1983; Page, Shapiro & Dempsey, 1987). Vanwege deze invloed is het relevant om hen te bevragen. Opiniemakers zouden door de impact van hun uitingen immers als een van de herkomstbronnen van de publieke opinie kunnen worden gezien. Door hen te interviewen, kunnen we meer te weten komen over de achtergrond van de publieke opinie. Wij vermoeden verder dat ook de leden van deze groep een meer uitgewerkte opvatting hebben over vrijheid en onvrijheid en in staat zijn die te verwoorden, vergeleken met de gemiddelde Nederlander. Het werk van opiniemakers bestaat immers uit het vormen en verspreiden van meningen.

Elite

Ten slotte is het van belang om zowel de (voormalig) professionals in het veld als de opiniemakers te interviewen, omdat ze beide deel uitmaken van de zogenoemde elite (Mills, 1956; Cook et al., 1983; Birkland, 2011). Zij bestaat uit een relatief kleine groep mensen in sleutelposities. Vergeleken met de massa heeft de elite veel invloed op het nationaal beleid (Mills, 1956; Cook et al., 1983; Birkland, 2011). Ook om die reden is het relevant om de opinie van deze twee groepen te achterhalen.

Dat de mening van de elite ‘ertoe doet’, toont de praktijk. Tijdens zogenoemde verkenningsbijeenkomsten van het comité werden in het voorjaar van 2014 onder meer journalisten, kunstenaars, schrijvers en wetenschappers gevraagd hun visie te geven op de toekomstige invulling van 4 en 5 mei. Naar aanleiding van deze bijeenkomsten stelt het comité een conceptversie op van het beleidsplan voor de jaren 2016-2020 (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-h; Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-i). Dit voorbeeld laat zien dat het comité zich door de elite laat inspireren.

In onderstaande tabel 1 een overzicht van een aantal kenmerken van de respondenten waarmee we hebben gesproken.

Tabel 1. *Beschrijving geïnterviewde respondenten.*

<i>Naam</i>	<i>Geboortedatum</i>	<i>Functie</i>	<i>Achtergrond</i>
Chris van der Heijden	18/10/1954 (Protestgeneratie)	Journalist, schrijver, historicus, docent journalistiek (professional in het veld; opiniemaker)	Auteur van onder meer <i>Grijs Verleden</i> ; in 2011 gepromoveerd op <i>Dat nooit meer: De nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland</i> ; columnist <i>De Groene Amsterdammer</i> ; vader was NSB'er en lid van de Waffen-SS
Glenn de Randamie	06/08/1984 (Millennium-generatie)	Rapper (Typhoon) (opiniemaker)	Van Surinaamse afkomst; familie heeft slavernijverleden; was in 2009 Ambassadeur van de Vrijheid; meerdere optredens op Bevrijdingsfestival Overijssel; in 2012 privacyproject <i>Das Pri-V</i> op Bevrijdingsfestival Overijssel en Groningen, met bijbehorende single; won in 2004 Grote Prijs van Nederland (categorie hiphop)
Hans de Zwart	09/1976 (wilde exacte geboortedatum niet geven; Pragmatische Generatie)	Directeur Bits of Freedom, burgerrechtenbeweging voor meer digitale vrijheid en privacy (professional in het veld)	Sinds oktober 2013 directeur, daarvoor werkzaam bij Shell; volgde een onderwijsmaster en studeerde filosofie; Bits of Freedom houdt zich bezig met lobby, actie en advies
Jacques Grishaver	20/03/1942 (Protestgeneratie)	Voorzitter Nederlands Auschwitz Comité (professional in het veld)	Zet zich sinds 1997 als voorzitter in voor herdenken Holocaust en overdragen van kennis daarover, tegengaan van discriminatie en ageren tegen mensenrechtenschendingen; komt uit Amsterdamse diamantslijpersfamilie; ondergedoken tijdens de Tweede Wereldoorlog; ouders overleefden de oorlog; familie moeder vrijwel compleet omgekomen
Jan Pronk	16/03/1940 (Protestgeneratie)	Professor Institute of Social Studies (ISS), oud-politicus, voormalig special gezant Verenigde Naties (VN) (professional in het veld)	Econoom; was namens PvdA minister voor Ontwikkelingssamenwerking (tweemaal) en minister van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), ex-Tweede Kamerlid en voormalig Europarlementslid; tussen 2004-2006 speciaal gezant voor de VN in Sudan, leider vredesmissie; professor <i>Theory & Practice of International Development</i> aan het ISS in Den Haag

Lotty Huffener-Veffe	10/07/1921 (Vooroorlogse Generatie)	Geeft lezingen over de Tweede Wereldoorlog op scholen, overlevende van de oorlog (professional in het veld)	Joods; samen met ouders en zusje in 1943 weggevoerd naar kamp Vught; ouders en zusje gedeporteerd naar Sobibor en daar vergast, zij overleefde Auschwitz; zette samen met andere kampoverlevenden de Vriendenkring van het Nationaal Monument Kamp op en onthulde daar in 1999 monument ter herinnering aan het Kindertransport
Mient Jan Faber	14/12/1940 (Protestgeneratie)	Oud-vredesactivist, schrijver, ex-bijzonder hoogleraar (voormalig professional in het veld)	Wiskundige; van 1983-2003 algemeen secretaris en woordvoerder Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), bezocht in die hoedanigheid oorlogs- en conflictgebieden; vader zat tijdens Tweede Wereldoorlog in het verzet, gezin moest onderduiken; auteur van <i>Srebrenica: De genocide die niet werd voorkomen</i> (2002) en <i>Er op en er onder, kroniek van een gereformeerde jongen</i> (2014); tussen 2004-2012 bijzonder hoogleraar <i>Citizens Involvement in War Zones and Post-Conflict Zones</i> (Vrije Universiteit Amsterdam)
Rob Schouten	22/02/1954 (Protestgeneratie)	Columnist, dichter, recensent (opiniemaker)	Neerlandicus; sinds 1980 columnist en recensent <i>Trouw</i> ; sinds 1981 recensent <i>Vrij Nederland</i> ; auteur van circa vijftien poëziebundels en tien prozaboeken; tussen 1993-1996 bijzonder hoogleraar literaire kritiek (Vrije Universiteit Amsterdam); moeder moest vanwege de Tweede Wereldoorlog worden geëvacueerd uit Arnhem; hij heeft vier kinderen: twee van een Duitse vrouw en twee van een Nederlandse, met kwart Joods bloed
Sascha Baggerman	03/06/1976 (Pragmatische Generatie)	Voorzitter Bevrijdingspop Haarlem (professional in het veld)	Sinds 2011 voorzitter van Stichting Bevrijdingspop Haarlem, het oudste Bevrijdingsfestival van Nederland; tussen 2003-2011 lid Provinciale Staten van Noord-Holland voor de PvdA
Shirin Musa	28/08/1977 (Pragmatische Generatie)	Directeur vrouwenrechtenorganisatie Femmes for Freedom (FFF) (professional in het veld)	Geboren in Pakistan; oprichter FFF; organisatie zet zich in tegen huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap; naar eigen zeggen onderwerp op de agenda gezet van

			Tweede Kamer, met hoorzitting en aantal wetsvoorstellen tot gevolg; zelf slachtoffer islamitische huwelijksdwang; erin geslaagd om als eerste moslima bij de Nederlandse rechtbank een religieuze scheiding te forceren
--	--	--	---

Vorbereiding gesprekken

In deze passage geven we inzicht in de voorbereiding van de gesprekken. Maar allereerst merken we op dat de gehouden interviews worden gebruikt voor twee verschillende onderzoeken. De gesprekken dienen ook als informatiebron voor het zogenoemde generatieonderzoek, voluit het onderzoeksprogramma ‘Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen’. Binnen dit programma werken de Universiteit Utrecht en het comité drie jaar lang samen. De hoofdvraag van dit onderzoek is hoe opeenvolgende generaties hun opvattingen en gedragingen rondom vrijheid, onvrijheid en herdenken ontwikkelen (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-j). Dr. Esther Captain, senior onderzoekster van het comité, zal de resultaten van de interviews in dit kader gebruiken. Op één na zijn de gesprekken gezamenlijk met dr. Captain gevoerd. Hierdoor was het mogelijk om elkaar van kritische feedback te voorzien aangaande de interviewtechnieken, waardoor de invloed van persoonlijke voorkeuren en vooroordelen mogelijk is verkleind.

In overleg is tot een lijst gekomen met gewenste respondenten. Hierbij is gelet op een evenwichtige verdeling op grond van een aantal achtergrondkenmerken, zoals sekse en etniciteit. Ook is rekening gehouden met de balans tussen professionals in het veld en opiniemakers. Hiermee was sprake van doelgerichte selectie, of *purposive sampling* (’t Hart, Boeije & Hox, 2008).

Met de potentiële respondenten is per mail of brief contact opgenomen, waarna in de meeste gevallen vervolgens telefonisch contact heeft plaatsgevonden. Circa driekwart van de benaderde personen wilde meewerken, de rest voor het overgrote deel niet wegens tijdgebrek. Er is vooraf zo min mogelijk verteld over de inhoud van de vragen, om te voorkomen dat de respondenten van tevoren met anderen over hun antwoorden zouden overleggen. Minder authentieke reacties hadden anders het gevolg kunnen zijn, met als resultaat een lagere validiteit. Vooraf aan het onderzoek is een protocol opgesteld, waarin we de omgang met de respondenten hebben vastgelegd. Dit om ervoor te zorgen dat bijvoorbeeld de communicatie met de respondenten zorgvuldig zou verlopen. De basis voor het protocol vormde de *Handleiding Getuigen Verhalen* (Henkes, 2008). Uiteindelijk zijn er vijftien gesprekken gevoerd, waarvan in deze studie tien worden behandeld. Dit heeft te maken met het feit dat er verzadiging op is getreden. Ook is in een aantal niet-geselecteerde gesprekken, vanwege de lengte van die interviews, het onderwerp privacyschending helemaal niet aan bod gekomen.

Uitvoering gesprekken

De gesprekken vonden plaats op een door de respondent bepaalde locatie. We hoopten zo de kans te vergroten dat de respondent zich veilig zou voelen om vrijuit te spreken. Bij ieder gesprek is gebruikgemaakt van een vragenlijst. Hierin stonden de vragen op thema gesorteerd. Sommige onderdelen waren alleen relevant voor de studie van dr. Captain. Ieder gesprek zijn we begonnen met de vraag of de respondent een aantal trefwoorden wilde opschrijven die hij met het thema vrijheid associeerde. We hebben getracht zoveel mogelijk open vragen te stellen, om ons als interviewers zo onafhankelijk mogelijk op te stellen en de respondent zo min mogelijk in zijn beantwoording te beïnvloeden. Daarnaast was het doel om antwoorden te verkrijgen met een zo hoog mogelijk

informatief gehalte. Naar aanleiding van de eerste gesprekken zijn her en der kleine aanpassingen doorgevoerd, om vragen te verduidelijken of uit te breiden.

De gesprekken waren half-gestructureerd: de vragenlijst gaf steeds richting aan het gesprek, maar er was ook ruimte om ervan af te wijken en waar nodig door te vragen ('t Hart, Boeije & Hox, 2008). Om de betrouwbaarheid en validiteit te vergroten heeft regelmatig informatieterugkoppeling plaatsgevonden. Dit door als interviewer het antwoord van de respondent samen te vatten en deze samenvatting vervolgens bij de geïnterviewde te controleren. Doordat wij als onderzoekers dicht op de dataverzameling 'zaten', is er sprake van een hoge interne validiteit (Seale, 1999). Anders gezegd: er was slechts "een kleine afstand (...) tussen [de] gegevens en de werkelijkheid waarvan die gegevens een afspiegeling vormen" ('t Hart, Boeije & Hox, 2008, p. 281).

Met de meeste respondenten is één gesprek gevoerd; in één geval was een tweede gesprek nodig, omdat er nog meer informatie moest worden verkregen. De gesprekken duurden gemiddeld ongeveer twee uur. Alle gesprekken zijn opgenomen met een audio-opnameapparaat om volledige transcriptie mogelijk te maken. Ze zijn geanalyseerd door middel van codering, met behulp van het computerprogramma NVivo.

Wie geïnteresseerd is in de volledige transcripties kan contact met ons opnemen, via maarten@maartendallinga.nl.

6. Resultaten en analyse

In hoeverre maken mensen in Nederland zich zorgen over privacyschending, in hoeverre vinden zij dat het thema privacyschending aandacht moet krijgen op 5 mei en in welke mate verschillen generaties hierin? In dit hoofdstuk, dat uiteenvalt in een kwantitatief en een kwalitatief deel, presenteren wij een antwoord op deze deelvragen.

Kwantitatieve resultaten

Allereerst besteden we aandacht aan een aantal beschrijvende statistieken, die in onderstaande tabel 2 zijn weergegeven. Zoals in het vorige hoofdstuk vermeld maken we gebruik van data uit de vrijheidsonderzoeken van 2008 en 2014.

Tabel 2. *Descriptieve statistieken (NVO 2008: N = 967; NVO 2014: N = 929).*

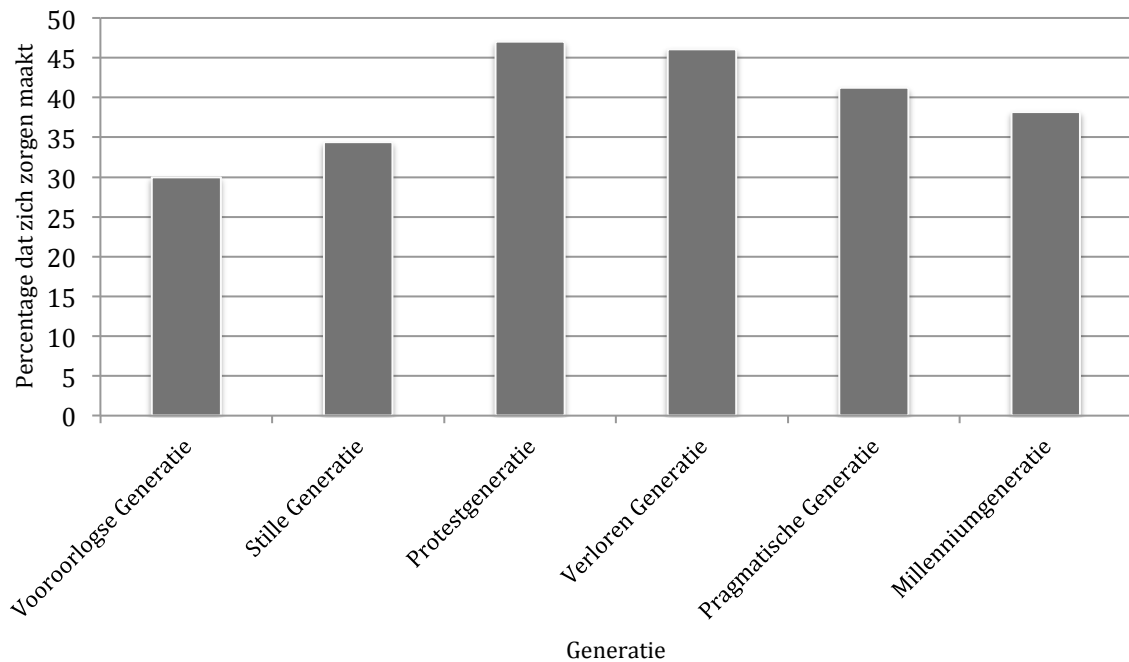
	Percentage	
	NVO 2008	NVO 2014
Zorgen over privacy		
Wel zorgen	42,5	
Geen zorgen	57,5	
Aandacht voor privacyschending op 5 mei		
Wel voorstander		20,1
Geen voorstander		79,9
Opleidingsniveau		
Laag	66,1	
Hoog	33,9	
'Zorgengeneraties'*		
Vooroorlogse	2,1	0,3
Generatie		
Protestgeneratie	22,5	22,4
Millenniumgeneratie	23,6	28,6

*) *Als percentage van alle respondenten. Bron: eigen analyses op basis van NVO 2008 en NVO 2014.*

Hoe is het precies met de zorgen over privacyschending gesteld? Zoals we zien in tabel 2 blijkt dat bijna de helft van de Nederlandse bevolking zich zorgen maakt over privacyschending (42,5 procent). Daarnaast is ongeveer een op de vijf mensen (20,1 procent) voorstander van aandacht voor privacyschending op 5 mei. Dit betekent dus dat de meerderheid van de Nederlanders zich geen zorgen maakt en dat een ruime meerderheid geen voorstander is van aandacht voor privacyschending op Bevrijdingsdag.

Zorgen over privacyschending: verschillen tussen generaties

Hoe zijn de zorgen verdeeld over de generaties? Een overzicht geven we in onderstaande figuur 1.

Figuur 1. Gemiddelde privacyzorgen per generatie, in procenten. $N = 967$. Bron: eigen analyses op basis van NVO 2008.

Uit figuur 1 lijkt op te maken dat personen die behoren tot de Protestgeneratie zich gemiddeld het meeste zorgen maken over privacyschending (dit geldt voor 47 procent), gevolgd door de leden van de Verloren Generatie (46,1 procent). De Vooroorlogse Generatie maakt zich, op basis van dit figuur, het minste zorgen (30 procent). Maar verschillen de gevonden waarden significant van elkaar? We hebben een Pearsons chi-kwadraattoets (met $\alpha = ,05$) gebruikt om te evalueren of privacyzorgen gerelateerd zijn aan de generatie waartoe iemand behoort. Van een significant resultaat is geen sprake: $X^2(5, N = 965) = 8,14$.

Of iemand behoort tot een van de drie ‘zorgengeneraties’ blijkt ook geen significante voorspeller te zijn van individuele privacyzorgen, waarbij we hebben gecontroleerd voor opleidingsniveau (zie onderstaande tabel 3). In het geval van de Vooroorlogse Generatie: $p = ,27$, $\beta = -0,537$; voor de Protestgeneratie geldt: $p = ,40$, $\beta = 0,139$ en voor de Millenniumgeneratie: $p = ,22$, $\beta = -0,199$. Dit betekent dat we in onze logistische regressieanalyse geen ondersteuning hebben kunnen vinden voor de geldigheid van de drie hypothesen over privacyzorgen.

Tabel 3. *Geschatte parameters van logistische regressie-modellen voor de voorspelling van privacyzorgen, na controle voor opleidingsniveau (N = 967).*

	<i>B-coëfficiënt</i>	<i>SE</i>	<i>OR</i>
Constante	-0,224	0,101*	
Generatie			
Vooroorlogse Generatie	-0,537	0,487	0,6
Protestgeneratie	0,139	0,164	1,2
Millenniumgeneratie	-0,199	0,164	0,8
Opleidingsniveau	-0,153	0,139	0,9
Nagelkerke R^2	,008		

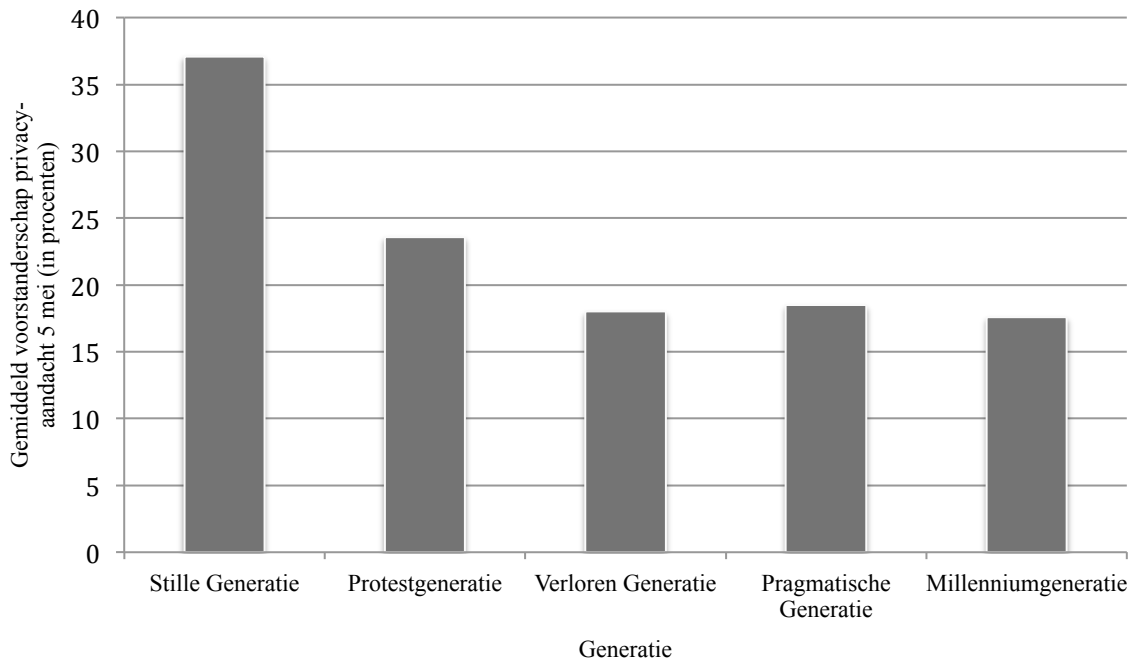
* significant ($p < 0,05$).

Bron: eigen analyses op basis van NVO 2008.

Aandacht voor privacy-schending: verschillen tussen generaties

Voordat we inzoomen op de opvattingen van verschillende generaties over privacy-aandacht op 5 mei: van alle Nederlanders vindt 37,8 procent dat er voor het thema grondrechten op 5 mei aandacht zou moeten zijn. Van de groep mensen die aandacht voor grondrechten belangrijk vindt, wil 89,8 procent een podium voor het onderwerp vrijheid van meningsuiting, 81,4 procent voor de vrijheid van godsdienst of levensbeschouwing en 70 procent wil aandacht voor discriminatie, gevolgd door het onderwerp kiesrecht, dat volgens 54,2 procent van deze mensen aandacht verdient. Op de vijfde plaats staat het onderwerp recht op privacy. Ruim de helft van de mensen (53 procent) die aandacht voor grondrechten belangrijk vindt is van mening dat er aandacht zou moeten zijn voor privacy-schending. Vier andere categorieën scoren lager: recht op onderwijs (52,7 procent), bescherming van de woning (39,3 procent), recht op inkomen (37,7 procent) en recht op huisvesting (36,5 procent).

Vershillen generaties in hun opvatting over privacy-aandacht op Bevrijdingsdag? Onderstaande figuur 2 geeft een overzicht. De Vooroorlogse Generatie is, zoals in vorig hoofdstuk uitgelegd, in de analyses niet meegenomen.

Figuur 2. *Gemiddeld voorstanderschap betreffende aandacht voor privacy-schending op 5 mei per generatie, in procenten. N = 898. Bron: eigen analyses op basis van NVO 2014.*

Uit figuur 2 blijkt dat de leden van de Stille Generatie het vaakst voorstander zijn van privacy-aandacht op 5 mei (37,1 procent is voorstander), gevolgd door die van de Protestgeneratie (23,6 procent). Relatief de minste voorstanders vinden we binnen de Millenniumgeneratie (17,6 procent). Verschillen de gevonden waarden significant van elkaar? Om te evalueren of de opvatting over privacy-aandacht op 5 mei gerelateerd is aan de generatie waartoe iemand behoort, hebben we een Pearsons chi-kwadraattoets (met $\alpha = ,05$) uitgevoerd. Deze toets wijst uit dat er een significante relatie bestaat: $X^2(4, N = 900) = 9,83, p < ,05$. Wie behoort tot de Stille Generatie is dus significant vaker voorstander van privacy-aandacht op 5 mei, in vergelijking met de mensen van andere generaties. De associatie tussen generaties en aandacht voor privacy-schending op 5 mei is: $\phi = 0,11$. Dit is een indicatie dat 11 procent van de variabiliteit in de scores van de variabele privacy-aandacht toe kan worden geschreven aan de variabele generatie.

Of iemand behoort tot een van de ‘zorgengeneraties’ blijkt echter geen significante voorspeller te zijn van de opvatting over aandacht voor privacy-schending op 5 mei, waarbij we hebben gecontroleerd voor opleidingsniveau. In het geval van de Protestgeneratie geldt: $p = ,11, \beta = 0,186$ en voor de Millenniumgeneratie geldt: $p = ,11, \beta = -0,186$. Dit betekent dat we in onze logistische regressieanalyse eveneens geen ondersteuning hebben kunnen vinden voor de geldigheid van de twee hypothesen over aandacht voor privacy-schending op Bevrijdingsdag. Zie voor een overzicht van de gevonden waarden onderstaande tabel 4.

Tabel 4. *Geschatte parameters van logistische regressie-modellen voor de voorspelling van opvatting over aandacht voor privacyschending op 5 mei, na controle voor opleidingsniveau (N = 929).*

	<i>B-coëfficiënt</i>	<i>SE</i>	<i>OR</i>
Constante	-1,369	0,101*	
Generatie			
Protestgeneratie	0,186	0,115	1,2
Millenniumgeneratie	-0,186	0,115	0,8
Opleidingsniveau	-0,037	0,179	1,0
Nagelkerke R^2		,005	

* significant ($p < 0,01$).

Bron: *eigen analyses op basis van NVO 2014.*

Kwalitatieve resultaten

In het kwantitatieve resultatengedeelte kwam naar voren dat 42,5 procent van de Nederlanders zich zorgen maakt over privacyschending en dat 20,1 procent voorstander is van aandacht voor privacyschending op 5 mei. Hoe kunnen deze uitkomsten worden verklaard? We gaan in dit kwalitatieve deel op zoek naar meer inzicht.

Privacyschending: “Momenteel een van de allergrootste problemen”

Waarom maken mensen zich wel of geen zorgen over privacyschending? Om dit te achterhalen hebben we de tien geïnterviewden gevraagd naar hun opvattingen. De reacties lopen uiteen: de helft maakt zich zorgen, de rest niet. In deze paragraaf presenteren we de belangrijkste resultaten.

Voormalig minister Jan Pronk maakt zich “heel erg” zorgen over privacyschending. Hij stelt: *“Het is een van de allergrootste problemen die we op dit moment hebben.”* Dit heeft volgens hem te maken met de manier waarop machthebbers gebruikmaken van technologische ontwikkelingen: *“Ik vrees dat degenen die de macht hebben meer mogelijkheden hebben om technologie te gebruiken tegen de mensen dan de mensen de mogelijkheid hebben om technologie te gebruiken tegen de macht. En dat is ook een sombere constatering. (...) De manier waarop de Amerikanen en andere veiligheidsdiensten bijna alles kunnen nagaan, met betrekking tot de plek en dergelijke, waar iemand is en wat ie doet en hoe. En kunnen gaan profileren hoe hij waarschijnlijk denkt, dat is een gebruik maken van een technologie dat verre de mogelijkheden overtreft van jongeren die met moderne technologie rondseinen over de hele wereld, over datgene wat ze ondergaan.”*

Pronk is van mening dat overheden hun macht misbruiken: *“Als ik dus zeg: onveiligheid, nationale veiligheid, het is de perceptie die op een niet-democratische manier inhoud wordt gegeven, die leidt tot bepaalde besluitvorming. Als je nu praat over vrijheid, en ik heb het niet over vrijheid in Congo, maar over vrijheid in het Westen zelf... Die wordt het meest bedreigd door de macht. Macht wil zichzelf continueren, door vrijheden van de ander te beperken en om te voorkomen dat anderen hun vrijheid wellicht gaan gebruiken tegen de macht. Dat is iets wat mij buitengewoon veel zorgen baart.”* Pronk lijkt zich zorgen te maken als gevolg van de kennis die hij bezit. We hebben eerder beschreven waarom een gebrek aan kennis er mogelijk toe kan leiden dat iemand zich juist geen zorgen maakt.

Ook Glenn de Randamie, alias rapper Typhoon, heeft zich in het thema privacyschending verdiept. Hij introduceerde op de Bevrijdingsfestivals in Zwolle en Groningen in 2012 het privacyproject *Das Pri-*

V, waarbij muziek (over privacy) werd omlijst door gesproken bijdragen van een jurist/rapper. Ook kon het publiek zijn mening geven over vrijheid en privacy. De Randamie over zijn zorgen: *“Alles onder het mom van dat terreur onze persoonlijke vrijheid [bedreigt, leveren we onze persoonlijke vrijheid in]. Want ja: wij willen ons veilig voelen. Jullie vragen er toch om om je vrij te voelen? Dus gezichtsherkenkende camera’s, niks aan de hand. Vingerafdrukken, niks aan de hand. Ik heb anderhalf jaar lang geweigerd om mijn vingerafdruk af te geven, omdat ik... Ik vond het zo bizar wat er allemaal maar gebeurde. Ik dacht: dit heeft niks met mijn beleving van vrijheid [te maken], met de manier waarop deze wereld pretendeert ons vrij te laten zijn... Dat laat je zo erg nadenken.”*

Volgens De Randamie heeft de overheid de opslag van persoonsgegevens onvoldoende beveiligd en brengt dit privacyrisico’s en daardoor juist veiligheidsrisico’s met zich mee. Persoonsgegevens zouden misbruikt kunnen worden. Daarnaast bestempelt hij veel veiligheidsmaatregelen als symboolpolitiek: *“Er is altijd een goede intentie, daar geloof ik nog wel in. Maar de gevolgen van het doorvoeren van een bepaalde wet, zal relevant zijn voor misschien een kleine groep. Maar tegelijkertijd benadeel je zoveel anderen. Je zegt eigenlijk: ‘Omdat we ons veiliger willen voelen, moet iedereen zich inklokken, dan is er veiligheid.’ Maar, news flash: er zal nooit een compleet gevoel van veiligheid zijn. Je kunt nooit dingen honderd procent veilig maken. Dat is inherent aan de samenleving.”* Hiermee lijkt De Randamie aan te geven dat angst voor onveiligheid geen goede reden is om je neer te leggen bij privacyschending. In het achtergrondhoofdstuk over privacyschending hebben we laten zien dat die angst een motief kan zijn voor mensen om met privacyschending in te stemmen.

Anderen maken zich juist helemaal niet druk om privacyschending. Een voorbeeld is Femmes for Freedom-directeur Shirin Musa, die stelt dat privacyschending soms nodig is in het belang van de veiligheid: *“Kijk, schending van privacy gaat nu wel heel erg ver, maar soms is dat nodig voor de veiligheid van ons land. Ik zit minder goed in dat onderwerp. Maar hoe ver mogen overheden gaan om de privacy van burgers te schenden... Maar ja, hoeveel privacy hebben we nog? We hebben allemaal WhatsApp, Facebook, we lopen te koop met ons privéleven. Eh, alles gaat via de pin en ov-chip, alles wordt geregistreerd, dus hoe vrij zijn we nog?”*

Jacques Grishaver, voorzitter van het Nederlands Auschwitz Comité, stelt zich hetzelfde op: *“We vinden het met elkaar goed. We kunnen het ook met elkaar bestrijden (...). Maar als je strijdt moet je het idee hebben dat je ook kunt winnen. Denk je het te winnen? Door te zeggen van: ‘Er mag niets meer afgeluisterd worden?’ Dat kun je niet meer winnen. Want op het moment dat je die telefoon beantwoordt, weet men precies waar je bent, dat kun je niet veranderen.”*

We vragen Musa wat de huidige situatie op het gebied van privacyschending met haar doet. *“Ja, ik, ik... Met mij doet het weinig, het dient een belang. Efficiëntie. Kijk, ik heb op mijn telefoon dus dat gps- ding ingeschakeld. Iedereen weet waar je bent. Mijn ouders zitten altijd in over mijn fysieke veiligheid, maar dan zeg ik altijd: ‘Ik heb toch mijn mobiele telefoon bij me, dus als mij iets overkomt en ik lig ergens in een bos, dan ben ik meteen te vinden.’”*

Ook oud-vredesactivist Mient Jan Faber en columnist, dichter en recensent Rob Schouten maken zich niet druk om privacyschending. Die laatste zegt: *“Ik vind het eigenlijk helemaal niet erg dat een of andere big brother mijn telefoon aftapt, als ik er maar geen last van heb, als ik het maar niet merk. Als ze maar niet over de vloer komen.”*

Schouten redeneert sterk vanuit zijn persoonlijke belangen, net als historicus en journalist Chris van der Heijden doet: *“Het kan me helemaal geen fluit schelen. Mensen mogen van mij alles weten, want*

ik heb niets te verbergen.” De Randamie zegt over dit argument, dat we ook tegenkwamen tijdens ons literatuuronderzoek: *“That’s the other way around. Het is mijn grondrecht om iets te verbergen te mogen hebben, om een privésfeer te hebben.”* We vragen Van der Heijden of hij inderdaad helemaal niets te verbergen heeft, waarop hij bevestigend reageert. *“Laat ik het zo zeggen: ik vind dat er wel eens overdreven wordt. En dan denk ik wel vaak van: jesus, moeten we die dingen afluisteren en zo. Maar aan de andere kant denk ik van: ja, als er maar één persoon mee gered wordt, begrijp je, één aanslag mee wordt voorkomen, mogen ze van mij wel telefoongesprekken afluisteren hoor. Wat heb ik nou te vertellen? Ik praat met mijn vrienden over dingen, alles wat ik vind schrijf ik toch op, er is niks wat mensen niet mogen weten.”*

Ook Grishaver redeneert vanuit zijn individuele situatie. Hij merkt op dat maatregelen die privacyschending veroorzaken ook positieve kanten kunnen hebben: *“Neem nou het Elektronisch Patiënten Dossier, moet je dat nou wel of niet? Jij zegt misschien ‘nee’, maar ik zeg ‘ja’. Want als ik niet lekker word met mijn hart in Hoogeveen, dan met één druk op de knop dat ze zien... Daar ga je al: verschil van belangen. En dat is dus een stukje opgeven van privacy.”*

Sascha Baggerman, voorzitter van Bevrijdingspop in Haarlem, geeft aan zich juist wel zorgen te maken over privacyschending. Zij haalt eveneens het Elektronisch Patiënten Dossier aan: *“(…) het [is] ook nog steeds heel makkelijk dat de arts makkelijk in jouw dossier [kan], dat je dat niet mee hoeft te nemen of weet ik veel wat. Dus ik zie daar absoluut de voordelen van in. En aan de andere kant, kunnen altijd mensen daar misbruik van maken: zorgverzekeraars die ook stiekem in jouw dossier kunnen kijken en weten wat je onder de leden hebt en je een verzekering kunnen weigeren, een hogere premie laten betalen. En diegenen die dan tegenstander zijn van dat soort gegevens, altijd worden weggezet als: ‘Als je niks te verbergen hebt, hoef je je ook geen zorgen te maken.’ Dat is volgens mij nog maar de vraag.”*

Baggerman laat weten dat ze “altijd een beetje te makkelijk” over privacyschending heeft gedacht. Haar opvatting veranderde toen ze een collega-gedeputeerde van de VVD leerde kennen, die zich veel met het thema bezighield. Daardoor verkreeg ze meer kennis over het onderwerp: *“(…) ik had altijd zoiets, wat heel veel mensen hebben: zolang je niks fout doet, is er niks aan de hand.”* Naar aanleiding van gesprekken kenterde dit: *“De enorme lijsten die je moet invullen op het moment dat je een kind krijgt, die letterlijk gaan over de vraag: sla je weleens je kind? Of heb je weleens je vrouw, of weet ik wat allemaal... Allemaal dat soort vragen die allemaal te maken hebben met het gevoel van veiligheid. Alles maar onder controle kunnen houden en ingrijpen, wat natuurlijk heel ver gaat. En zeg maar in die hele discussie begon die bij mij te schuiven.”*

Een aantal respondenten begint over de manier waarop overheden met privacy omgaan. Hans de Zwart, directeur van Bits of Freedom, meent dat ook de commercie verantwoordelijk is voor privacyschending: *“(…) tegenwoordig zijn we in onze interacties super afhankelijk van technologie die meestal door derden gerund wordt. Dus onze sociale interacties worden gemedieerd door Facebook of WhatsApp of Gmail, Google.”¹* Volgens De Zwart verliest de gebruiker zo de controle over veel gegevens, doordat we met bedrijven persoonlijke gegevens delen. Hij legt uit waar dit volgens hem toe kan leiden: *“(…) als jij een Android-telefoon hebt, of je hebt Chrome (de internetbrowser van Google – MD), of je gebruikt een van de tachtig procent van de websites op het web die Google Analytics aan hebben staan (een dienst voor webmasters om hun bezoekersstatistieken*

¹ De rechten op het gebruik van de uitspraken van Hans de Zwart zijn vastgelegd in de Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 4.0 Internationaal-licentie, te vinden op <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode>.

in te zien en bij te houden – MD), of je stuurt mail naar een Gmail-adres, wat tachtig procent van je vrienden heeft. (...) het is onmogelijk om niet grote chunks (een groot gedeelte – MD) van jouw gedrag en je gedragsgegevens, om die uit de klauwen van Google te houden, dat is gewoon heel lastig. (...) voor vrijheid heb je ook een soort controle nodig. Of macht, macht over jezelf. En die zijn wij langzaam uit handen aan het geven.” De Zwart heeft van de strijd tegen privacyschending zijn beroep gemaakt en bezit daarom veel kennis over dit thema. Dit verklaart mogelijk waarom ook hij zich zorgen maakt.

Tegenpool Van der Heijden vindt dat mensen niet echt in de positie zijn om te mogen klagen, we moeten “niet zo moeilijk” doen: “(...) volgens mij maken mensen zich zorgen over een principe en ik ben veel te pragmatisch om me over principes zorgen te maken.” Daarnaast zegt hij: “Je moet niet vergeten hoe open we zijn over emoties, over woedes. (...) Je zet de tv maar aan en mensen vertellen de meest private dingen over zichzelf. Dat was echt dertig jaar geleden heel anders. En dan maken mensen zich enorme zorgen over de overheid die een telefoongesprek afluistert? Terwijl, je hoeft maar naar de Facebook-pagina te gaan, van diezelfde mensen, daar staan dingen op die nog veel meer privé zijn. Tenzij ze iets achterhouden, wat zou dat moeten zijn dan, wat is dat dan? Als het terroristische dingen zijn, dan kan ik me nog voorstellen dat ze het niet willen [laten] weten. Maar als ze pedofiel zijn, tsja, wat zou je achter willen houden? Wat zou jij achter willen houden?”

“Nu weten ze alles van je, met die computers. Je kan alles opzoeken, van iedereen. Dat vind ik echt eng”, stelt Lotty Huffener-Veffler (92) hier tegenover. Zij was negentien toen de Duitse bezetting aanving. Haar ouders en zusje werden vergast, alleen zij overleefde. Ze ontvluchtte Auschwitz en een aantal maanden na de oorlog kwam ze terug in Nederland, waar ze niets meer had. Ze geeft op scholen lezingen over haar oorlogservaringen. Ondanks haar leeftijd volgt Huffener-Veffler de digitale wereld via een iPad op de voet. Over alle informatie die over mensen op internet te vinden is, zegt ze: “Het kan best een gevaar zijn. Als ze alles zo uitkienen. Ja, ik weet het niet hoor, het zal wel ergens goed voor zijn, maar... Ik vind het heel naar dat je zomaar iets van iemand te weten kan komen die dat misschien helemaal niet graag wil hebben. (...) dat vind ik onvrij. Ze mogen van mij gerust alles weten, maar het lijkt me vreselijk voor mensen die niet alles willen laten weten. Nou, dat kan niet meer.”

Het is in overeenstemming met onze verwachtingen, op basis van de formatieve jaren-theorie, dat Pronk (lid van de Protestgeneratie) zich zorgen maakt over privacyschending. De opvattingen van Faber, Grishaver, Van der Heijden en Schouten (allen ook lid van de Protestgeneratie) druisen echter tegen onze aannames in. Dit heeft mogelijk te maken met een verschil op het gebied van kennis en angstgevoelens. De opinie van Musa (lid van de Pragmatische Generatie) is dan weer wel in lijn met onze veronderstellingen. Dit geldt niet voor de opvattingen van Baggerman en De Zwart (ook lid van de Pragmatische Generatie); op basis van de besproken theorie zouden zij zich minder of geen zorgen moeten maken. De reactie van De Randamie (lid van de Millenniumgeneratie) klopt wel met onze verwachtingen: hij is op de hoogte van privacykwesaties die nu spelen en maakt zich zorgen. Ook de opvattingen van Huffener-Veffler zijn zoals verwacht; zij maakt immers deel uit van de Vooroorlogse Generatie. We merken op dat deze resultaten niet gegeneraliseerd kunnen worden, wel geven ze een indruk van de bestaande opvattingen.

Wat ligt in het verschiet?

In het achtergrondhoofdstuk over privacy hebben we laten zien dat zorgen over privacyschending niet alleen samenhangen met privacyschending nu, maar ook met angst voor schending van de privacy in de toekomst. Hoe zien de respondenten de toekomst op het gebied van privacy?

“Ik zei dat de wereld kan veranderen en dan denk ik er anders over. (...) Maar het zou best kunnen dat het over vijftig of honderd jaar anders is”, aldus historicus en journalist Chris van der Heijden, die privacyschending voor de huidige tijd niet als een risico ziet, maar aangeeft dat het in de toekomst wel tot gevaar zou kunnen leiden. Wat kan er dan bijvoorbeeld gebeuren? “Nou ja, dat de Belgen ons invallen. Het is niet de eerste keer. De situatie in Oekraïne zou best eens een wending kunnen nemen in de loop der jaren (...). En dan moet je dingen veranderen. En dan gaan mensen misschien ook wel voorzichtiger zijn. Maar zo ver is het nog lang niet.” Waarom maakt hij zich dan momenteel geen zorgen? *“Ik doe geen uitspraken voor de eeuwigheid, maar over het heden, de wereld waar ik in leef.”*

Schrijver Rob Schouten vindt het ingewikkeld om uitspraken over de toekomst te doen, omdat de impact van privacyschending volgens hem afhankelijk is van welke opvattingen de samenleving op een later moment heeft: *“Kijk, de angst voor de toekomst... er zit wel een ontwikkeling in: wij staan onszelf steeds meer toe. De controlemechanismes worden alsmaar sterker. (...) ik kan mij wel voorstellen dat mensen vier eeuwen na ons daar veel minder moeite mee hebben. Dat ze daar aan gewend zijn geraakt. Net zoals dat ik wen aan mobieltjes, dat hadden we vroeger niet.”*

Een aantal respondenten heeft juist een glashelder beeld van de toekomst. *“Privacyschending zal steeds ernstigere vormen aannemen”,* zegt bijvoorbeeld muzikant Glenn de Randamie. *“Is er een bedreiging? Die bedreiging moet opgelost worden, daar koppelt men handelingen aan. Eerst zijn die handelingen bescheiden, en op een gegeven moment gaat dat telkens verder. Function creep, met een mooi woord: op een gegeven moment zit je zo diep erin, dat je niet meer weet wat het beginpunt was. (...) Op een gegeven moment komen we in een politiestaat terecht, dat is ook geen complottheorie. Je kunt gewoon de acties zien: de politie die steeds meer bevoegdheden krijgt, inlichtingendiensten ook, camera's, de angst van een chip in je lichaam, dat is nu al gaande. (...)”*

We vragen voormalig politicus Jan Pronk hoe de wereld er volgens hem over twintig jaar uitziet. Zijn reactie: *“Dit is een van de grote vraagstukken in de westerse samenleving op het gebied van vrijheid. Ik ben bang voor een situatie waarin vrijheden van mensen steeds meer worden beperkt. En waarbij mensen worden geïndoctrineerd, dat ze vinden dat het normaal is en hoort en moet kunnen, vanuit de gedachte van nationale veiligheid en dat wordt je dan verteld... Net zoals je in Amerika gelooft dat het je eigen schuld is, ook al ben je arm, dat natuurlijk iedereen de gelegenheid heeft om rijk te worden. Dat is framing. Er wordt hen (de burgers – MD) natuurlijk verteld, en dat gaan mensen ook zelf zeggen: ‘Als je niks te verbergen hebt...’ Allemaal niet waar.”* Wat zouden concrete gevolgen van een dergelijke situatie kunnen zijn? *“Als je wordt beschouwd als iemand die waarschijnlijk gevaarlijk kan zijn, dan betekent dat dat je veel minder mogelijkheden hebt. Dan krijg je je paspoort niet, of je komt niet over de grens, of je krijgt geen toegang, of tegen een veel hogere premie, tot sociale zekerheid. (...) Ik vrees dat we die kant opgaan.”* Hans de Zwart voegt hieraan toe: *“Elke dag schuift die grens verder op naar iets wat jij niet wil, wanneer zeg je dan wel ‘stop’?”* Pronk: *“(...) ik zie dat mensen zich verzetten. Maar die worden ook weer geframed. Diegene die begon met Wikileaks, Occupy, die worden neergezet door machten als geestesziek bijna. Als psychiatrische gevallen. Machten zullen dat altijd doen en hebben dat ook altijd gedaan. (...) Dat is vreesaanjagend.”*

Link met de Tweede Wereldoorlog

We hebben de respondenten ook gevraagd of ze het thema privacyschending koppelen aan de Tweede Wereldoorlog. Dit vanwege het feit dat de oorlog nog steeds een belangrijke rol inneemt op 5 mei (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010, p 3; Verhue, Jorritsma & Koenen, 2014). Mocht op Bevrijdingsdag het onderwerp privacyschending (meer) aandacht krijgen, dan is het verstandig om met de rol van de oorlog op die dag rekening te houden.

Van de respondenten leggen er vijf, in sommige gevallen zonder ernaar te vragen, de link met de periode '40-'45. Een van hen is Lotty Huffener-Veffler, die aan den lijve heeft ondervonden waar privacyschending toe kan leiden. In februari 1943 werd Huffener-Veffler, samen met haar ouders en zusje, door de Duitsers van huis gehaald en naar kamp Vught gebracht. *“Wij zijn opgehaald omdat we diamantbewerker waren. Alle diamantbewerker werden op 11 februari '43 van huis gehaald.”* Ze vertelt dat de Duitsers van hun beroep wisten: *“Alles was geregistreerd, dat was geen punt voor ze. De Nederlanders hebben ook alles geregistreerd. Iedereen was geregistreerd. Dat was al voor de oorlog zo. Het is natuurlijk niet, je bent, ja, hoe noem je dat... Je hebt niks meer te vertellen dan. In januari werden alle meisjes van de ateliers van huis gehaald, dat wisten ze dus ook precies.”* Ze zegt dat ze vooraf niet bang waren voor de gevolgen van de registratie. Na de oorlog moest ze zich weer opnieuw laten inschrijven. *“En dat vonden we helemaal niet zo leuk hoor. Maar je moet wel.”* Een deel van haar formatieve jaren maakte Huffener-Veffler door tijdens de oorlog. Mogelijk ligt daarin de verklaring voor haar opvattingen over privacyschending; dit zou in lijn zijn met onze aannames.

Ook rapper Glenn de Randamie en Bevrijdingspop-voorzitter Sascha Baggerman koppelen privacyschending aan de oorlog. Baggerman: *“(...) het idee dat wij in dit land maar overal lijstjes van bij moeten houden en beleidsvoornemens hebben zoals: bedrijven en overheden moeten kunnen aantonen hoeveel allochtonen ze in dienst hebben, wat dus betekent dat wanneer jij ergens in dienst bent, je je nationaliteit moet aangeven... Toen dacht ik: maar wacht even, als wij dat allemaal weten, dat allemaal vastleggen... We weten allemaal dat de Duitsers het niet voor niets zo makkelijk hadden in dit land, omdat we alles zo netjes hadden gedocumenteerd. En ze precies, echt op het huisnummer wisten, waar ze de Joodse families moesten vinden. Daar hebben we dus blijkbaar nog steeds niks van geleerd.”*

Voormalig minister Jan Pronk haalt eveneens de opslag van persoonsgegevens in het bevolkingsregister aan: *“Het feit dat we alles toen zo netjes registreerden, betekende dat je ook vastlag. En dat daardoor je vrijheid werd ingeperkt, want de machten konden daar dus gebruik van maken. Het is een beetje weggezakt geloof ik, in de discussie (...). Dat zijn de voorbeelden uit de Tweede Wereldoorlog... Ik zie de lijn.”*

Anderen zien juist geen relatie tussen privacyschending en de Tweede Wereldoorlog. Zo antwoordt Shirin Musa van Femmes for Freedom op de vraag of zij een link ziet: *“Nee, ik niet direct. Nee. Ik heb er ook niet echt over nagedacht. Als ik er even over nadenk in de trein, dan misschien wel, maar...”* Vervolgens gaat ze zelf over op een ander onderwerp.

Jacques Grishaver van het Auschwitz Comité legt tijdens ons gesprek regelmatig de link tussen actuele onderwerpen en de oorlog, bijvoorbeeld als het gaat om discriminatie of racisme. Maar in dit geval: *“Wat je nu allemaal hoort: miljoenen gesprekken worden opgenomen. En of je die link nou meteen met de Tweede Wereldoorlog moet leggen...”* We zeggen dat in de tijd van de oorlog ook gegevens waren opgeslagen en dat dit gevolgen heeft gehad. *“Dat is ook waarom mijn vader me meteen uitschreef, na de Tweede Wereldoorlog.”* Desondanks is er voor hem geen relatie tussen privacyschending toen en nu.

Volgens Hans de Zwart van Bits of Freedom is de deportatie tijdens de Tweede Wereldoorlog een voorbeeld van een extreme situatie die heel helder kan maken waartoe privacyschending kan leiden: *“De les uit het bevolkingsregister is dat de data die jij voor één doel verzamelt, die zou weleens met mensen met andere doelstellingen dan de jouwe zijn, voor iets anders gebruikt kunnen worden. Punt.”*

En in de meest extreme situatie is dat deportatie. (...) Het idee dat er nooit meer zoiets als de Tweede Wereldoorlog zal zijn vind ik ook naïef.”

Privacyschending op 5 mei

Zou op Bevrijdingsdag aandacht moeten worden besteed aan de bedreiging van privacy? Waarom wel of waarom niet? En als je dit doet, hoe dit vorm te geven? Deze vragen hebben we de respondenten eveneens gesteld. In deze passage een overzicht van de reacties.

“Ik denk dat dat heel erg goed is en van deze tijd”, zegt rapper Glenn de Randamie over het besteden van aandacht aan privacyschending op 5 mei. *“Vrijheid is verschoven van de bevrijding van een oorlog naar persoonlijke vrijheid.”* Hans de Zwart is ook van mening dat het onderwerp aan bod zou moeten komen: *“Ik zou het zonde vinden als je de lessen die er toen geleerd zijn, niet zou gebruiken voor de huidige situatie.”*

Tegenstander is oud-politicus Jan Pronk, vanwege het risico dat dan op 5 mei de koppeling gelegd wordt tussen de Tweede Wereldoorlog en privacyschending - ook al ziet hij evengoed een relatie: *“Misschien moet je maar gewoon het probleem schetsen zoals het is. En dat is erg genoeg. Maar niet voortdurend alles koppelen aan de oorlog, dat heeft kennelijk nadelige, contraproductieve effecten in dat maatschappelijk debat daarover.”* Er wordt volgens Pronk *“heel gauw gezegd dat de huidige situatie anders is.”* *“Zodra je dat [privacyschending] weer koppelt aan de oorlog, dan kan dat zich ook weer tegen je keren in de discussie.”*

De Zwart van Bits of Freedom meent dat Bevrijdingsdag juist vanwege de link met de oorlog een geschikte dag is om het belang van privacy onder de aandacht te brengen: *“We [hebben] extreme situaties nodig om het contrast te zien, om te zien wat iets betekent. (...) juist extreme situaties op het gebied van fundamentele waarden en rechten [maken de situatie] een stuk helderder.”*

We vragen Sascha Baggerman of het onderwerp aan bod komt op Bevrijdingspop in Haarlem. Dit is niet het geval, vertelt zij. *“En dat is niet bewust, maar dat is eigenlijk, we hebben daar niet eerder over nagedacht.”* Ze denkt wel dat het thema op het festival zou passen: *“(...) het zou onderwerp van [een] debat kunnen zijn.”* Aan de andere kant geeft ze aan dat het thema voor veel mensen te moeilijk te begrijpen zal zijn: *“Je moet ‘m (de link – MD) uitleggen. En een festival is niet de setting om zo diep erin te gaan dat je hem moet uitleggen. Ik denk dat er heel weinig mensen zijn die vrijheid en privacyschending, daarin een verband zien.”* Toch ziet ze in dezen wel een rol voor het comité: *“(...) maar misschien niet op de Bevrijdingsfestivals. Wat wij nu ook proberen om in het voortraject als Bevrijdingsfestival meer te doen... Ik zie wel heil in van die debatten, niet op 5 mei, maar in de aanloop naar.”*

Op sommige Bevrijdingsfestivals is in het verleden al wel aandacht aan privacyschending besteed. Een voorbeeld is het project Das Pri-V, het eerder genoemde initiatief van onder meer De Randamie. Een dergelijk project kan heel goed op 5 mei, zegt hij: *“Onderschat mensen niet in wat ze kunnen begrijpen. Wij hebben een poging gedaan (...), waar we veel goede reacties op hebben gekregen.”* Voor hem staat uitleggen “wat er speelt” centraal. Dan kunnen mensen “op basis van die kennis” keuzes maken.

Hierbij is het volgens De Randamie de kunst om mensen ‘te raken’: *“Ik heb heel lang nagedacht: er zijn een heleboel privacyschendingen, ik ben er enorm ingedoken, waarom gaan mensen de barricades niet op, waarom handelen we niet? En dan denk ik: het is nog niet lijfelijk genoeg. Pas op het moment*

dat het menselijk wordt, dan willen mensen er ook wat aan doen. Op het moment dat het jou raakt, fysiek of emotioneel gezien (...).”

Ook het Bevrijdingsfestival van Amsterdam besteedt al aandacht aan privacyschending. De Zwart spreekt over een zogenoemd Bits of Freedom-checkpoint, dat aanwezig was op het festival van 2014. Voorafgaand vertelt hij: *“Dat betekent dat je je telefoon kunt komen opladen bij ons en gratis wifi kunt komen gebruiken. Dat we je dan graag helpen met je telefoon veiliger maken. Dat op het moment dat je wifi wilt gebruiken, dat je dan voorwaarden moet accepteren. En als je die voorwaarden accepteert, dat je dan nog meer voorwaarden krijgt. En als je die accepteert, moet je nog wat data invoeren en dat dan ook weer accepteren. En dan krijg je nog meer voorwaarden. Net zolang totdat je op ‘Ik accepteer niet’ drukt. En dan word je gefeliciteerd en krijg je de connectie met onze agenda en mag je het internet op.”* Door zoiets te organiseren kun je volgens De Zwart bezoekers over privacyschending aan het denken zetten.

Afgelopen Bevrijdingsdag heeft De Zwart ook een lezing gegeven, waarin hij de hedendaagse privacyschending in het historisch perspectief van de Tweede Wereldoorlog plaatste. De lezing was een samenwerking tussen Bits of Freedom, Verzetsmuseum Amsterdam en De Correspondent. In zijn betoog verwees De Zwart naar de Joods-Italiaanse schrijver Primo Levi, die Auschwitz overleefde en daar het boek *Is dit een mens* over schreef: *“[Hij schreef dat] solitude kostbaarder was voor hem in het kamp dan voedsel. Dus omdat er geen privéleven is in een kamp, omdat je compleet bloot gesteld werd aan de bewaarders en je mede-kampgenoten, had je geen vermogen tot privéleven. Hij schrijft volgens mij ook dat als je iemand psychologisch stuk wilt maken, dan is het precies dat wat je hem moet ontnemen. Dan gaat het over: what’s the point of living. (...) we hebben Primo Levi nodig om ons uit te leggen hoe belangrijk een privéleven is. Dat [voorbeeld] gebruik ik omdat dat bij mensen binnenkomt.”*

Samenvattend: de zorgen over privacyschending lopen erg uiteen en verschillen ook tussen de generaties. Ditzelfde geldt voor de opvattingen over aandacht voor privacyschending op Bevrijdingsdag. Wel is er een duidelijk onderscheid tussen de personen die zich in het onderwerp privacyschending hebben verdiept en degenen die dit niet hebben gedaan. Het zijn over het algemeen de mensen uit de eerste groep die zich het meest zorgen maken en voor een deel ook pleiten voor (meer) aandacht voor het onderwerp. Dit heeft wellicht te maken met het in de literatuur gestelde feit dat wie weinig kennis heeft, te weinig weet om een goed geïnformeerde mening te hebben. Ook valt op dat verschillende respondenten de angst voor onveiligheid aanhalen, als reden om privacyschending te accepteren. Dit is in lijn met de theorie.

7. Conclusie

In hoeverre maken mensen in Nederland zich zorgen over privacyschending, in hoeverre vinden zij dat het thema privacyschending aandacht moet krijgen op 5 mei en in welke mate verschillen generaties hierin? Met deze vragen begonnen we ons onderzoek. Dit met het oog op de toekomstige invulling van Bevrijdingsdag: er is wat betreft de steun voor deze dag verbetering mogelijk. Op basis van literatuur over generaties en hun onderlinge verschillen hebben we verwachtingen afgeleid. Voor de toetsing hiervan hebben we gebruikgemaakt van *mixed methods* (Burke, Onwuegbuzie & Turner, 2007).

We hebben gevonden dat 42,5 procent van de Nederlanders zich zorgen maakt over privacyschending. Dit is in overeenstemming met onze uitspraak dat mensen zich om de bescherming van privacy druk lijken te maken – het geldt immers voor bijna de helft van de bevolking. We hebben in onze kwantitatieve analyses geen steun kunnen vinden voor de veronderstellingen dat de leden van de Vooroorlogse Generatie, de Protestgeneratie en de Millenniumgeneratie zich significant meer zorgen maken over privacyschending dan de leden van andere generaties. Het behoren tot een van de drie onderzochte generaties blijkt, op basis van onze studie, geen voorspeller te zijn van privacyzorgen. Dit is niet in overeenstemming met onze verwachtingen naar aanleiding van de theorie over de invloed van formatieve jaren (Becker, 1996; Mannheim, 2013).

De resultaten van onze kwalitatieve analyses sluiten aan op die van het kwantitatieve deel. De helft van de geïnterviewden maakt zich zorgen, de rest niet. Sommige leden van de hiervoor genoemde drie generaties maken zich meer zorgen over privacyschending dan leden van andere generaties (dit geldt voor Lotty Huffener-Veffer, Jan Pronk en Glenn de Randamie). In die gevallen lijkt dit ook teruggevoerd te kunnen worden op de invloed van de formatieve jaren. Dit kwam in de gesprekken naar voren. Eveneens een aantal respondenten afkomstig uit een van de andere generaties blijkt zich echter zorgen te maken over privacyschending (te weten Sascha Baggerman en Hans de Zwart). De resultaten van de vraaggesprekken wijzen dus niet op een duidelijk verschil tussen de verschillende generaties. Kortom: ook in dit geval blijkt geen duidelijk voorspellende waarde van het behoren tot een van de drie generaties.

Ongeveer één op de vijf Nederlanders (20,1 procent) blijkt voorstander te zijn van aandacht voor privacyschending op 5 mei. We hebben geen bewijs kunnen vinden voor de veronderstelling dat leden van de Protestgeneratie en de Millenniumgeneratie significant vaker aandacht bepleiten. De steun voor meer privacy-aandacht op Bevrijdingsdag blijkt, op basis van ons onderzoek, dus niet voorspeld te worden door het behoren tot een van deze twee generaties. Op basis van de theorie over de invloed van formatieve jaren hadden we anders verwacht. De resultaten van de diepte-interviews laten eveneens zien dat de verdeling van voor- en tegenstanders van meer privacy-aandacht niet in overeenstemming is met onze verwachtingen. Wel blijken de mensen die tot de Stille Generatie behoren significant vaker dan leden van andere generaties aandacht te willen voor privacyschending op 5 mei.

Contributie

Niet eerder is onderzoek verricht naar het actuele onderwerp privacyschending in relatie tot Bevrijdingsdag. Dit terwijl het comité te kennen heeft gegeven geïnteresseerd te zijn in ideeën over het besteden van aandacht aan andere onderwerpen dan de Tweede Wereldoorlog. Dit onderzoek levert dan ook relevante inzichten op, specifiek als het gaat om het onderwerp aandacht voor privacyschending op 5 mei. De suggesties die in de interviews zijn gegeven kunnen nuttig zijn voor het comité of anderen die met het onderwerp privacyschending aan de slag zouden willen. Daarnaast

levert deze studie een algemener inzicht op: is het verstandig om actuele maatschappelijke kwesties op Bevrijdingsdag te belichten? In het kwalitatieve gedeelte is aan deze vraag ruimschoots aandacht besteed (zie bijlage II).

Door de combinatie van onderzoekstechnieken hebben we een breed beeld kunnen presenteren van de maatschappelijke opinie, met harde cijfers en daarnaast diepgang dankzij de gehouden vraaggesprekken. Het comité gaf, vanwege de invulling van het beleidsplan voor de jaren 2016-2020, te kennen door de samenleving geïnspireerd te willen worden. Middels dit onderzoek hebben we op dit impliciete verzoek ingespeeld en presenteren we een studie waar het comité en anderen, zoals de besturen van de afzonderlijke Bevrijdingsfestivals, concreet hun voordeel mee kunnen doen.

Onze studie is bovendien van wetenschappelijk nut. Door op een nieuw terrein (de relatie tussen privacyschending en 5 mei) onderzoek te hebben verricht, is meer kennis ontstaan over de maatschappelijke opinie betreffende Bevrijdingsdag en het actuele en urgente thema privacyschending. Tegelijkertijd hebben we middels ons onderzoek de formatieve jaren-theorie aan toetsing onderworpen, een belangrijke theorie binnen de sociale wetenschappen. Bewijs voor de waarde van deze theorie hebben we in ons onderzoek niet kunnen vinden. De formatieve jaren-theorie lijkt dus in ieder geval niet altijd op te gaan. Becker (1996) stelde al dat gebeurtenissen die iemand buiten zijn formatieve jaren meemaakt ook invloed kunnen hebben op iemands opvattingen, maar misschien is die invloed wel groter dan gedacht.

Discussie

Ons onderzoek kent een aantal tekortkomingen. Ten eerste: het begrip privacyschending hebben we geconceptualiseerd door dit exacte woord te hanteren, maar ook door te vragen naar de opinie over aandacht voor 'het recht op privacy (eerbiediging van de eigen levenssfeer)'. In beide gevallen gaat het om abstracte begrippen. Ondanks dat iedereen zich er, afgaande op onze eigen bevindingen, wel iets bij kan voorstellen, is het mogelijk om er je eigen betekenis aan te geven. Dit kan van invloed zijn geweest op de interne validiteit ('t Hart, Boeije & Hox, 2008).

Met het oog op de validiteit was het bovendien beter geweest om de zorgen over privacy, als dit mogelijk was geweest, niet indirect te meten. Nu hebben we de zorgen getoetst met behulp van een vraag over bescherming van de privacy door de overheid. Wel verwachten we zo een redelijk goede indruk van de zorgen te hebben gekregen. Het ligt immers niet voor de hand dat iemand die zich geen zorgen maakt, aangeeft dat de overheid de privacy onvoldoende beschermt.

Verder kreeg alleen de respondent die aangaf voor meer aandacht voor grondrechten op 5 mei te zijn, de vraag over privacyschending gesteld. Het kan zijn voorgekomen dat een respondent die wel degelijk vond dat er op 5 mei (meer) aandacht zou moeten zijn voor privacyschending, dit niet heeft aangegeven. Dit bij gebrek aan besef dat in dit geval het recht op privacy onder het begrip grondrechten werd geschaard. We willen hiermee aangeven dat op dit punt de constructvaliditeit mogelijk is geschaad ('t Hart, Boeije & Hox, 2008). Hierdoor is er mogelijk sprake van onderschatting en is het percentage dat voor meer privacy-aandacht is, in werkelijkheid dus groter.

Ook brengen we onder de aandacht dat de formatieve jaren-theorie is getoetst op basis van één thema. Wanneer we eveneens de herkomst van opvattingen over andere onderwerpen hadden onderzocht, hadden we genoemde theorie aan een grondigere toetsing kunnen onderwerpen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat dit niet binnen deze studie had gepast.

Verder was het, om verwachtingen te kunnen formuleren, nodig om op basis van de formatieve jaren-theorie gebeurtenissen te koppelen aan generaties. Zo hebben we de commotie rond de volkstelling in de jaren 70 gelinkt aan zorgen over privacy binnen de Protestgeneratie. Ook al hebben we de keuzes voor de betreffende gebeurtenissen steeds zo weloverwogen mogelijk gemaakt, ze blijven gebaseerd op een inschatting. Dit betekent dat er een mogelijkheid bestaat dat de formatieve jaren-theorie wel degelijk waarde heeft, maar dat de operationalisatie op dit punt (enigszins) in gebreken is gebleven ('t Hart, Boeije & Hox, 2008).

Het feit dat we geen bewijs hebben kunnen vinden voor de formatieve jaren-theorie past wel bij eerder onderzoek, bijvoorbeeld van Schuman en Scott (1989). Zij onderzochten welke (inter)nationale gebeurtenissen Amerikanen aanmerken als de belangrijkste in vijftig jaar. De uitkomst: er zijn verschillen tussen generaties, maar ook binnen generaties. Volgens de auteurs duidt dit erop dat de één een gebeurtenis anders ervaart dan de ander; er blijven altijd individuele verschillen bestaan. Hiermee nuanceren ze het belang van de formatieve jaren-theorie.

Aanbevelingen vervolgonderzoek

Aangezien het vrijheidsonderzoek jaarlijks wordt gehouden lijkt het ons verstandig om bij de volgende editie opnieuw te vragen naar zorgen over privacyschending en aandacht voor dit onderwerp op 5 mei. Wanneer deze vragen in dat geval rechtstreeks worden gesteld, ontstaat er een meer valide onderzoek. Hierdoor is er de mogelijkheid om de in onze studie gevonden resultaten te controleren en kunnen nog beter onderbouwde conclusies worden geformuleerd.

Ook zou het verstandig zijn om in dat geval meer controlevariabelen op te nemen. Vraag de respondenten bijvoorbeeld hoe regelmatig ze gebruik maken van internet. Uit eerder onderzoek is gebleken dat jongeren vaker internetten dan ouderen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). We zouden ons kunnen voorstellen dat jongere generaties hierdoor vaker persoonlijk met privacyschending in aanraking komen. Dit is misschien van invloed op iemands opvattingen. Omdat we in ons onderzoek geen bewijs hebben kunnen vinden voor de geldigheid van de formatieve jaren-theorie zou het goed zijn om hier in een volgende, beter vormgegeven studie opnieuw onderzoek naar te doen.

Het zou bovendien interessant zijn om te onderzoeken waarom de leden van de Stille Generatie significant meer aandacht willen voor privacyschending op Bevrijdingsdag dan de leden van de andere generaties. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat deze generatie opgroeide tijdens het moeizame verloop van de wederopbouw, na de Tweede Wereldoorlog (Becker, 1996). Wij zouden ons kunnen voorstellen dat deze groep hierdoor meer dan andere generaties waarde hecht aan stabiliteit, omdat de leden opgroeiden in een tijd dat hier hard voor moest worden gestreden. Wellicht zien zij privacyschending als een bedreiging van die stabiliteit. Overigens blijft dan de vraag waarom de Stille Generatie zich, op één generatie na, het minste zorgen maakt. Het zou dan ook goed zijn om verder onderzoek te doen naar de precieze relatie tussen zorgen en de opvatting over privacy-aandacht op 5 mei.

Verder is het volgens ons verstandig om in vervolgonderzoek het betrekken van andere hedendaagse kwesties bij Bevrijdingsdag onder de loep te nemen. Dit past bij de wens van het comité om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden om andere onderwerpen dan de Tweede Wereldoorlog bij 4 en 5 mei te betrekken. We denken bijvoorbeeld aan een studie waarin wordt onderzocht of het wijs is om (relatief) recente oorlogen, zoals die in Syrië en Irak, en de genocide in Rwanda en Srebrenica, bij Bevrijdingsdag te betrekken. Mogelijk kunnen via deze weg, vanwege de voortzettende globalisering

en de komst van immigranten naar Nederland, meer mensen bij 5 mei worden betrokken. Onze studie is een voorbeeld van hoe je een dergelijk onderzoek vorm kunt geven.

De positie van 5 mei ten opzichte van 4 mei behoeft aandacht. Hoe het draagvlak voor Bevrijdingsdag te vergroten? Onze studie biedt enkele aanknopingspunten om hieraan te werken. Mogelijk helpt het om aan het onderwerp privacyschending meer aandacht te besteden. De cohesie in de samenleving kan hierdoor misschien ook worden bevorderd (Zuev & Virchow, 2014). We kunnen in ieder geval met zekerheid stellen dat een op de vijf Nederlanders voorstander is van aandacht voor het onderwerp privacyschending. Aangezien het comité activiteiten organiseert voor alle Nederlanders, lijkt het ons sowieso onverstandig om deze groep te negeren. Vanzelfsprekend kan niet tegemoet worden gekomen aan alle wensen die in de samenleving leven, maar privacyschending is ontegenzeggelijk een urgent probleem. Zo blijkt uit publicaties van gezaghebbende organisaties als het CBP, het SCP, de WRR en het Rathenau Instituut (Veldheer & Bijl, 2011; WRR, 2011; CBP, 2014; Rathenau Instituut, z.d.). Om deze redenen lijkt het ons verstandig om op 5 mei meer aandacht aan het onderwerp privacyschending te besteden.

8. Beleidsaanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk beantwoorden we onze laatste deelvraag: welke aanbevelingen kunnen worden gedaan met betrekking tot aandacht voor privacyschending op 5 mei? Op basis van onze resultaten presenteren we drie concrete beleidsadviezen. Het doel hiervan is tweeledig. Het gaat in de eerste plaats om het realiseren van een grotere betrokkenheid bij Bevrijdingsdag, waardoor het draagvlak mogelijk wordt vergroot. In de tweede plaats wordt, door aandacht aan privacyschending te schenken, stilgestaan bij maatschappelijke en technologische ontwikkelingen die een bedreiging vormen voor de privacy, en dus voor de vrijheid (Koops et al., 2005; Veldheer & Bijl, 2011; WRR, 2011; CBP, 2014; Rathenau Instituut, z.d.).

Randvoorwaarden

Bij de formulering van onze beleidssuggesties hebben we rekening gehouden met een aantal randvoorwaarden. Jans (2012) heeft aangegeven welke voorwaarden in zijn algemeenheid van belang zijn. Op basis van deze kennis hebben we de volgende randvoorwaarden geformuleerd:

- draagvlak: om een beleidsmaatregel succesvol te laten zijn, is het noodzakelijk dat het beleid aanvaardbaar is voor alle partijen die hierbij betrokken zijn;
- inzetbaarheid binnen middellange termijn (twee jaar): vanwege de waarde die het comité hecht aan 5 mei, achten wij het verstandig dat de beleidsvoorstellen op enigszins korte termijn zouden kunnen worden gerealiseerd. Zo kan binnen afzienbare termijn werk worden gemaakt van het nog beter betrekken van mensen bij Bevrijdingsdag. Daarnaast vragen de ontwikkelingen op het gebied van privacy ook om niet te lang met handelen te wachten;
- effectiviteit: de maatregelen die worden ingezet moeten natuurlijk wel zin hebben. In dit geval is het belangrijk dat door het beleid mensen zich meer betrokken gaan voelen bij 5 mei en dat men bewuster wordt gemaakt van de risico's die kleven aan privacyschending en men meer kennis krijgt over wat hiertegen gedaan kan worden;
- kosten: wij hebben geen inzicht in de financiële middelen die mogelijk voor het betreffende beleid beschikbaar zijn. Wij gaan er echter vanuit dat maatregelen die niet om grote financiële investeringen vragen, over het algemeen eerder kans maken om uitgevoerd te worden.

Mogelijke maatregelen

Op basis van de randvoorwaarden hebben wij drie beleidsaanbevelingen geformuleerd:

1. *Privacy-app*. Het eerste idee is de realisatie van een applicatie voor de mobiele telefoon, in de aanloop naar 5 mei, die we de privacy-app noemen. Het is een game, waarbij het doel is om een zo volledig profiel te maken van fictieve personen. Dit doet de gebruiker door in zo weinig mogelijk tijd informatie over hen te verzamelen. De makers van de app hebben op internet persoonlijke informatie over deze zogenaamd echt bestaande mensen verspreid. Dit is gedaan door op sociale netwerksites nepprofielen aan te maken en informatie achter te laten op bijvoorbeeld fora. Het spel geeft de naam van de fictieve persoon en vraagt vervolgens naar onder meer zijn of haar leeftijd, opleiding, beroep, hobby's en favoriete films. Hoe meer de deelnemer weet in te vullen, hoe verder hij in het spel komt. Tussendoor krijgt de gebruiker informatie over privacyschending en praktische tips om de eigen privacy (op internet) te beschermen. Ook wordt informatie verstrekt over de Bevrijdingsfestivals. Wie niet binnen een bepaalde tijd de goede antwoorden geeft is uitgeschakeld. Wie de eindstreep weet te halen kan zijn score met zijn vrienden delen.

Het idee van de privacy-app past bij de rol die de mobiele telefoon in ons leven inneemt. In 2013 had 72 procent van alle Nederlanders via zijn mobiel toegang tot internet. Voor de mensen tussen de 15 en 25 jaar oud gold dit zelfs voor 96 procent (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Van de

Nederlanders die in 2012 een smartphone hadden, gebruikte 45 procent deze om te gamen (Marketingfacts, 2012).

Daarnaast heeft het comité al ervaring met de ontwikkeling van mobiele applicaties. Voorafgaand aan 4 en 5 mei 2014 lanceerde het comité de game Duifkopter. Hierin moet de deelnemer zich inzetten voor andermans vrijheid. Binnen vier dagen werd het spel meer dan tienduizend keer gedownload (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2014). Dit voorbeeld maakt duidelijk dat met een app een groot publiek kan worden bereikt.

2. *Glazen huis*. Waarom zou ik mij druk maken om privacyschending? Ik heb niets te verbergen. Tijdens de interviews kwam deze reactie regelmatig terug en ook stuitte we er dikwijls op tijdens ons literatuuronderzoek. We hebben laten zien dat er redenen zijn waarom een persoonlijke levenssfeer wel degelijk van belang kan zijn en dat dit alles te maken heeft met vrijheid/onvrijheid. Om bezoekers van Bevrijdingsfestivals hiervan bewuster te maken, zou op het festivalterrein een glazen huis kunnen worden geplaatst. Hierin woont zogenaamd iemand van een jaar of 35 – de gemiddelde festivalganger heeft die leeftijd (Verhue, 2008). De bezoeker kan niet om het glazen huis heen, het staat midden op het festivalterrein, tussen het publiek in. Wie naar binnen kijkt, ziet een soort huiskamer, met een bankstel, kastjes, een eettafel met stoelen, een bureau.

We schetsen wat er zou kunnen gebeuren. De ‘bewoner’, een man, heeft zijn laptop opengeklapt en zit achter Facebook. Hij chat met een meisje en ze delen intieme gedachten. De bezoeker kan het gesprek volgen via een groot scherm. Op een ander scherm ziet de festivalganger een oneindig lijkende lijst met websites die de bewoner heeft bezocht (waaronder pornosites), samen met betalingsinformatie en locatiegegevens. Daar weer naast hangt een scherm met beelden van beveiligingscamera’s, waarop te zien is hoe de man op straat in zijn neus zit te peuteren – hij denkt ongezien. Dit is hoe privacyschending er concreet uit kan zien: intieme details worden ongemerkt en ongewild met derden gedeeld. De genoemde voorbeelden lijken misschien extreem, maar digitale reus Facebook is bijvoorbeeld nu al een proef gestart waarbij alle muisbewegingen op haar site worden vastgelegd en gekoppeld aan wat de gebruiker bekijkt (The Wall Street Journal, 2013). Google verzamelt allerlei gebruikersgegevens (College bescherming persoonsgegevens, 2013-b) en cameratoezicht in de openbare ruimte neemt toe - in Nederland hangen daar naar schatting ongeveer een miljoen beveiligingscamera’s (Rathenau, 2008; Nrc.next, 2014-b).

Bij het glazen huis staan mensen die bezoekers aanspreken en met hen over het onderwerp privacyschending in gesprek gaan. De situatie in het huis is hiervoor een logische aanleiding. Zo kan een dialoog ontstaan over de waarde van privacy, over het spanningsveld tussen veiligheid en privacy en de gevaren die wel of niet op de loer liggen.

3. *Privacydebat*. Tot slot de suggestie om op de Bevrijdingsfestivals een debat over privacyschending en vrijheid te organiseren. Dit past wat betreft vorm binnen de programmering van de festivals: er worden ook nu al debatten gehouden (Bevrijdingsfestivals, z.d.-b). Tijdens deze bijeenkomsten vertellen experts op het gebied van privacyschending over de risico’s die we lopen. Ook maken ze duidelijk waarom zij een relatie zien met het thema vrijheid en Bevrijdingsdag. Anderen gaan met ze in discussie, zoals een veiligheidsexpert, die juist vindt dat de risico’s van privacyschending niet opwegen tegen de voordelen: meer veiligheid. Via deze vorm kan het onderwerp op een inhoudelijke manier worden behandeld. Gedachten worden uitgewisseld en bezoekers gestimuleerd om over de thematiek na te denken en zich een mening te vormen.

Beoordeling maatregelen

We zullen nu alle beleidssuggesties beoordelen op basis van de gestelde randvoorwaarden. Een samenvatting hiervan is weergegeven in onderstaande tabel 5.

Tabel 5. *Beoordeling mogelijke maatregelen.*

Randvoorwaarde → Maatregel ↓	Draagvlak	Inzetbaarheid	Effectiviteit	Kosten
1. Privacy-app	+/-	+/-	+	+/-
2. Glazen huis	+	+	+	+/-
3. Privacydebat	+	+	+/-	+

Legenda: + = goed; +/- = matig; - = slecht.

Het is op dit moment voor ons lastig in te schatten hoe het comité en de Bevrijdingsfestivals denken over meer aandacht voor privacyschending op 5 mei. Alleen weten we dat Bevrijdingspop in Haarlem, vanwege het interview met voorzitter Sascha Baggerman, hiervoor openstaat. Deze situatie maakt het lastig om het draagvlak voor de verschillende maatregelen in te schatten.

We zouden ons echter kunnen voorstellen dat het draagvlak vanuit het comité en de festivals het grootst is voor de realisatie van het glazen huis en het organiseren van een debat. Beide zouden op een natuurlijke wijze kunnen worden opgenomen in de programmering. Dit zonder de situatie dat er buitensporig veel aandacht aan het thema privacyschending wordt besteed en (door de organisatie) expliciet de – gevoelige - link met de Tweede Wereldoorlog wordt gelegd. Het glazen huis en het debat passen daarnaast binnen de programmering omdat onderwerpen die niet (direct) aan de Tweede Wereldoorlog zijn gelieerd, nu ook al aandacht krijgen. Denk aan de aanwezigheid van organisaties als Amnesty International, het COC en het Liliane Fonds op het Vrijheidsplein – een vast onderdeel op de festivals (Bevrijdingsfestival Brabant, z.d.; Bevrijdingsfestivals, z.d.-a). Voor de ontwikkeling van de privacy-app rekenen we op steun van een of meerdere Bevrijdingsfestivals, omdat het een eigentijdse manier is om meer mensen bij de festivals te betrekken en hen bewust te maken van het belang van vrijheid. Het zou kunnen dat het comité niet het voortouw zou willen nemen bij de realisatie van de app, omdat het liever een programmaatje zou ontwikkelen waarin meer aspecten van vrijheid centraal staan. Het comité zou van mening kunnen zijn dat dit makkelijker te verantwoorden is.

Wanneer we kijken naar de inzetbaarheid van de verschillende beleidssuggesties, constateren we dat de organisatie van een debat het minste tijd vergt. Hiervoor kan een ruimte worden gebruikt die al wordt ingezet voor andere debatten die dag. Alleen het precieze programma moet worden bedacht, de sprekers moeten worden uitgenodigd en er moet een gespreksleider worden geregeld. Het maken van de app is een stuk bewerklijker, al zou dit naar ons idee wel binnen twee jaar te realiseren moeten zijn. Voor de realisatie van de app moet eerst het idee verder worden uitgewerkt en is vervolgens een technische ontwikkeling nodig. Het project van het glazen huis zou binnen een jaar georganiseerd moeten kunnen worden. Hiervoor moet het ‘huis’ zelf worden geregeld en daarnaast de inrichting en de acteur. De meeste tijd zal de productie van de inhoud voor de schermen in beslag nemen, maar binnen enkele maanden moet dit te regelen zijn.

We denken dat het glazen huis en de app effectieve instrumenten zouden kunnen zijn om meer mensen te betrekken bij 5 mei (mensen die aandacht voor privacyschending zouden willen op Bevrijdingsdag) en mensen bewuster te maken van de risico's van privacyschending. In alle gevallen is persoonlijke identificatie mogelijk. Dit vanwege de vorm en omdat de betrokken (fictieve) personages geen

extreem gedrag vertonen, maar voor de meerderheid 'zijn zoals jij'. Met de twee genoemde beleidsvoorstellen kan bovendien een groot publiek worden bereikt. Dit geldt in mindere mate voor het debat, dat vanwege de opzet en locatie voor minder mensen toegankelijk is. Door het sterk inhoudelijke karakter kunnen mensen wel echt aan het denken worden gezet, maar je bereikt hiermee niet de massa. Alle voorgestelde beleidsmaatregelen spelen in op de uitspraken van de respondenten die aangeven 'geen feestnummer' te zijn en daarom weinig met 5 te hebben (zie bijlage II). Dat zou door dit soort inhoudelijke elementen wellicht ten positieve kunnen veranderen.

Wat betreft de kosten: het organiseren van het debat kost verreweg het minst. De gespreksleider moet betaald worden en er moet rekening worden gehouden met onkostenvergoeding voor de gasten. Het glazen huis hoeft niet een grote kostenpost te zijn, wanneer gebruik wordt gemaakt van sponsoring door de bedrijven die het 'huis' en de schermen leveren. Het is echter onzeker of dit mogelijk is. De app is in principe kostbaarder. De app zou echter, bij weinig budget, wellicht gemaakt kunnen worden door studenten van een ICT-opleiding.

Aanbevelingen

Concluderend adviseren wij om op één, of liefst meerdere Bevrijdingsfestivals, een glazen huis te creëren. Dit is volgens ons een effectieve beleidsmaatregel en een slimme organisatie zou erin moeten kunnen slagen om de kosten in de hand te houden. Hiernaast zou het goed zijn om op een of meerdere Bevrijdingsfestivals een debat over privacy te organiseren. Hiermee bereik je een minder groot publiek, maar het biedt wel ruimte om een diepgrondig en intellectueel debat te voeren over het thema privacyschending in relatie tot vrijheid. Hierdoor wordt het mogelijk om aan dit onderwerp programmatisch meer inhoud te geven.

Verder lijkt het ons verstandig wanneer het comité en de organisaties van de Bevrijdingsfestivals met elkaar in gesprek gaan over het besteden van meer aandacht aan privacyschending op 5 mei. Hiervoor bieden ons onderzoek en onze beleidsaanbevelingen een heldere aanleiding. Door een dergelijk overleg kan meer duidelijk worden verkregen over het draagvlak en het eventueel beschikbare budget. Bovendien kan dan gesproken worden over de vorm en mate waarin aandacht aan het onderwerp zou kunnen worden besteed. Over de privacy-app kan dan ook van gedachten worden gewisseld.

Bijlage I - Het begrip vrijheid

“Ik wil op pad gaan, slapen onder willekeurige bomen, zonder te weten waar ik uitkom. Dat is vrijheid.”

Afrika-correspondent *NRC Handelsblad* en *NOS* (*NRC Handelsblad*, 2014-d).

Kun je alles doen wat je wilt? Hebben we allemaal het recht om vrij te zijn? Houden anderen je tegen om vrij te zijn? Dit soort vragen worden gesteld in *Wat is vrijheid?* (Brenifier, 2009), een kinderboek in de serie *Filosofie voor kids*. Antwoorden worden niet gegeven, het blijft bij vragen.

Vrijheid is een complex begrip, dat laat dit kinderboek duidelijk zien. Dat het concept vrijheid niet in één zin te vangen is, stellen ook de auteurs van een essay dat is opgesteld in opdracht van het comité: “Vrijheid betekende vrij zijn van bezetting en vrij van oorlog. Niets meer en niets minder. Tegenwoordig is die dichotomie niet meer aan de orde” (Noordegraaf-Eelens, Van der Steen & Frissen, 2012, p. 6). Waar staat vrijheid voor? In deze bijlage geven we inzicht in verschillende opvattingen over de betekenis van dit concept. Bovendien gaan we op zoek naar de relatie met privacyschending. Hiermee maken we nog duidelijker wat het verband tussen deze twee onderwerpen is. Dit kan helpen om ons onderzoek nog beter te begrijpen.

Wat zijn mogelijke uitgangspunten bij het nadenken over de betekenis van het thema vrijheid? In een ander voor het comité geschreven essay, schrijven Van der Steen, Noordegraaf-Eelens en Frissen (2012, p. 16) dat vrijheid en onvrijheid “geen onafhankelijke maar afgeleide begrippen zijn (...)”. Beide staan volgens de auteurs altijd in verbinding met iets anders, zoals bezetting of bevrijding. Ten tweede is vrijheid volgens de auteurs geen objectief, maar een subjectief begrip: voor de een betekent vrijheid iets anders dan voor de ander. “Vrijheid is geen eenduidig object, waarvan de status en eigenschappen in een debat uitgediscussieerd kunnen worden. Vrijheid is ambigu, veelvormig en object van verschillende interpretaties”, stellen Noordegraaf-Eelens et al. (2012, p. 33). Scott (1988, p. 417) schrijft dit ook: “*It is clear that freedom could have a different meaning for an urban artisan and a rural field laborer, for an elderly African and a young creole, for a mother of three and an adolescent male, and so forth.*”

Onbeperkt

Al tientallen jaren vinden gedachten over het concept vrijheid hun weg naar publicatie. De econoom Knight, een van de oprichters van *Chicago school of economics*, schrijft in 1941 dat in die tijd een breed gedeelde opvatting van vrijheid is: “*That it means being in a position to do anything one may want to do*” (Knight, 1941, p. 89). Deze interpretatie gaat uit van een situatie zonder restricties, oftewel een situatie waarbij er onbeperkt toegang is tot hulpbronnen, bijvoorbeeld op sociaal en economisch gebied.

De door Knight beschreven filosofie past bij de uitgangspunten van de vrije markt-ideologie, samengevat door Noordegraaf-Eelens et al. (2012, p.22): “Vrijheid is datgene doen wat je wilt, en je hebt vrijheid als je dat ook kunt doen.” Deze ideologie kan volgens de auteurs ook breder worden getrokken, en zou gezien kunnen worden als een visie op vrijheid in het algemeen. “Het ‘enige’ wat van mensen verlangd wordt is dat zij hun eigen verlangens en belangen nastreven”, gaan Noordegraaf-Eelens et al. (2012, p. 22) verder. Dit klinkt volgens de auteurs misschien als een ‘egocentrische’ visie, maar dat hoeft het niet noodzakelijkerwijs te zijn: “Het kan namelijk ook gezien worden als oproep om ruimte te creëren voor andere belangen.” In andere woorden: mogelijkheden bieden aan anderen

om ook in deze vorm van vrijheid te kunnen leven, door bijvoorbeeld de derde wereld het makkelijker te maken om met het westen handel te drijven.

De econoom Prendergast citeert Friedman, winnaar van de Nobelprijs voor de Economie in 1976, die uitlegt: “*A characteristic feature of a free private market is that all parties to a transaction believe that they are going to be better off by that transaction. It is not a zero sum game in which some can benefit only at the expense of others. It is a situation in which everybody thinks that he is going to be better off.*” (Prendergast, 2005, p. 1146).

Welke invloed heeft economische groei werkelijk op de vrijheid van het individu? Volgens de econoom Lewis, die in 1979 de Nobelprijs voor de Economie won, is de winst van economische groei dat het mensen meer controle geeft over zijn omgeving en daardoor zijn vrijheid wordt vergroot (Lewis, 1955). Of dit ook geldt voor de vrijheid op het gebied van privacy valt te betwijfelen; in het hoofdstuk over privacyschending hebben we laten zien dat door technologische ontwikkelingen (als gevolg van economische voorspoed) de privacy onder druk is komen te staan.

Grenzen

Knight plaatst een kanttekening in zijn studie: hij vindt het betekenisloos om vrijheid te beschouwen als een concept van “*pure freedom, or in fact very much freedom*” (Knight, 1941, p. 91). De filosoof Green, leider van de *British Idealist movement* in de negentiende eeuw, schaarde zich aan zijn zijde. Hij stelt dat doen wat je wilt op zichzelf geen bijdrage levert aan echte vrijheid (Green, 1988). Beiden zeggen hiermee: de vrijheid van het individu moet begrensd zijn, om zo de vrijheid van het collectief te waarborgen. De vrijheid van de een, kan anders ten koste gaan van die van de ander.

Schrijver en oud-politicus Jan Terlouw kan zich in deze visie vinden. In 2014 gaat hij tijdens zijn 4 mei-lezing in op het belang van wederkerigheid: “Realiseren we ons dat ware vrijheid weinig van doen heeft met ‘lekker kunnen doen waar je zin in hebt’, dat het vooral betekent dat je de vrijheid van anderen ruimte moet geven?” (Terlouw, 2014, p. 13). Hij borduurt hiermee voort op uitspraken van de filosoof Schelling. Die stelt in zijn bekende *Freiheitsschrift* uit 1809, een essay over de essentie van vrijheid: de menselijke vrijheid is “een bij uitstek *moreel* vermogen” (Braeckman, 1988, p. 278, vertaald).

Op het gebied van privacyschending speelt dit punt een grote rol: mensen (van bedrijven en overheid) zijn, onder meer vanwege technologische ontwikkelingen, in staat om toegang te verkrijgen tot een heleboel persoonlijke informatie. Maar moet men die mogelijkheden daadwerkelijk omzetten in handelen? Die vraag sluit precies aan op de visie van vrijheid waarin wederkerigheid centraal staat.

De kern van wederkerigheid is dat dit het gevolg is van een interactie tussen individuen, stellen Van der Steen et al. (2012). Vrijheid is volgens hen een relationeel begrip: “(...) je geeft en krijgt het.” De auteurs leggen dit als volgt uit: “De vrijheid van de één bestaat bij de mate waarin de ander hem of haar de ruimte gunt” (Van der Steen et al., 2012, p. 13).

Ditzelfde stelt rechtsgeleerde en voormalig politicus Ernst Hirsch Ballin in een ‘verdiepende tekst’ van het comité, geschreven om meer inhoud te geven aan het jaarthema ‘Vrijheid geef je door’. Hij schrijft: “De bescherming van de rechten van de mens is gebaseerd op wederkerig respect. (...) Vrijheid is ondeelbaar” (Nationaal Comité 4 en 5 mei, z.d.-k).

Vrijheid in de praktijk

Het begrip vrijheid is op verschillende manieren te benaderen en de betekenissen lopen uiteen. Toch is er enige consensus over wat vrijheid zou moeten inhouden. Tenminste, dit lijkt het geval wanneer we afgaan op de inhoud van de Verklaring van de Rechten van de Mens. In deze verklaring, die is ondertekend door alle 193 lidstaten van de Verenigde Naties, zijn de bekende *Four Freedoms* van Franklin D. Roosevelt opgenomen (OHCHR, z.d.). De voormalige president van de Verenigde Staten formuleerde in 1941, in een speech voor het Amerikaanse congres, de vier vrijheden waar iedereen in de wereld volgens hem recht op zou moeten hebben. Deze zijn achtereenvolgens: 1) vrijheid van meningsuiting en expressie; 2) vrijheid van religie; 3) vrijheid van gebrek (zoals voedsel); 4) vrijheid van angst (als gevolg van bijvoorbeeld oorlog) (ourdocuments.gov, z.d.). Een kanttekening: ook deze vier vrijheden laten ruimte over voor eigen interpretatie – een bepaalde vrijheid. Voor de een betekent vrijheid van meningsuiting bijvoorbeeld iets anders dan voor de ander.

Kijken we naar de Four Freedoms in het licht van het onderwerp privacy, dan constateren we dat privacyschending van invloed kan zijn op de mate waarin men over deze vrijheden kan beschikken. Zo kunnen mensen als gevolg van privacyschending angstig zijn (vrijheid 4) dat anderen zaken over hen te weten komen die ze liever niet willen delen. Dit bijvoorbeeld omdat ze in het openbare leven door camera's worden gevolgd of vanwege monitoring van hun internetgedrag.

Tot slot: de verschillende besproken inzichten bevestigen de stelling dat het onmogelijk is om een sluitende, eenduidige definitie van vrijheid te geven. Maar, welk uitgangspunt je ook kiest, de link met privacyschending is altijd aanwezig. Privacyschending kan niet los worden gezien van het thema vrijheid, dat tonen we ook in deze bijlage aan.

Bijlage II – De respondenten praten door

Tijdens de interviews is veel meer besproken dan wat we tot nu toe hebben genoemd. Ook onderwerpen die minder direct aan privacyschending zijn gelieerd kwamen aan bod. Wie geïnteresseerd is kan in deze bijlage lezen wat de respondenten verder nog te zeggen hadden.

Bevrijdingsdag: “Suffe dag”

“Voor mij is 4 mei heel belangrijk, 5 mei heb ik nooit zo interessant gevonden.” Deze uitspraak van voormalig minister Jan Pronk vat de opinie van de meeste respondenten samen. Ongeacht leeftijd en generatie, stuiten we over het algemeen op meer sympathie voor 4 dan voor 5 mei. Pronk, die van jongs af aan op 4 mei de Dodenherdenking op de Waalsdorpervlakte bijwoont, verklaart zijn gevoel: *“(…) het was wel een essentieel ritueel, 4 mei. 5 mei was dat niet. Ik kan me geen feesten herinneren.”* Dit terwijl de bevrijding veel indruk op hem maakte, vertelt hij ook. *“Ja, maar ik ben geen feestnummer, mijn ouders zijn dat ook niet. Je ging niet naar de kermis, naar al die dingen in de stad, pertinent niet.”*

Oud-vredesactivist Mient Jan Faber legt uit waarom voor hem 4 mei belangrijker is dan 5 mei: *“(…) omdat 4 mei in feite al duidelijk maakt wat er mis is gegaan.”* Wat hem betreft moet het herdenken van de oorlog voorop staan, het vieren van de bevrijding is ondergeschikt.

We weten ook niet wat bevrijding is, zegt een aantal respondenten, zoals columnist, dichter en recensent Rob Schouten: *“Ik heb 5 mei altijd een suffe dag gevonden, dat deed me niks. (...) Bevrijding vieren, ik vind dat zo...”* We vragen hem wat bevrijding is. *“Ik heb geen idee, ik heb het nooit meegemaakt. (...) Ik ben zelf bevrijd uit de knellende banden van mijn jeugd. Maar dat ga ik toch niet vieren? (...) ik wil wel die oorlog herdenken, maar niet het moment van de vrijheid zozeer. (...) het raakt niks in me.”*

Dit laatste vertellen meer respondenten. Een verklaring hiervoor komt van historicus en journalist Chris van der Heijden: *“Ik ken helemaal geen bevrijding, ik ken alleen vrijheid. Ik weet niet wat bevrijding is, dat is voor mij een historisch fenomeen.”* Van der Heijden en Schouten zijn na de Tweede Wereldoorlog geboren, waardoor zij de bevrijding niet hebben meegemaakt. Hierdoor waren ze geen ooggetuige en dit maakt dat de emotionele relatie met Bevrijdingsdag zwak is, leggen ze zelf uit.

Pronk en Faber hebben de bevrijding wel meegemaakt, zij het in hun kinderjaren. Toch leeft 5 mei dus ook bij hen niet zo. Uit hun reacties kan opgemaakt worden dat dit deels te maken heeft met de vorm (te veel gericht op feesten) en deels met een persoonlijke voorkeur voor het verkiezen van herdenken boven vieren. Dit laatste geldt ook voor Schouten, die de reden hiervan uitlegt: *“5 mei is een beetje een losse, flodderige dag. (...) 4 mei is een plechtig moment. (...) Ik vind herdenken goed (...). Het doet mij meer om te denken aan wat er is misgegaan dan dat het daarna weer goed kwam.”*

Lotty Huffener-Veffer was negentien toen de bezetting aanving. Haar ouders en zusje werden vergast, alleen zij overleefde. Ze ontvluchtte Auschwitz en een aantal maanden na de oorlog kwam ze terug in Nederland, waar ze niets meer had. Ze geeft op scholen lezingen over haar oorlogservaringen. Ook zij heeft persoonlijk weinig met 5 mei: *“Bevrijding... Nee, feest hebben we nooit gehad. (...) Voor ons was de bevrijding geen lolletje hoor. (...) 5 mei ging gewoon voorbij, dat is niks. (...) We waren natuurlijk wel blij dat we vrij waren, maar de terugkeer was natuurlijk vreselijk. Dat ga ik dus niet*

vieren."

Haar ervaring is uniek, maar het feit dat zij 4 mei boven 5 mei verkiest dus niet. Denken de mensen in de omgeving van onze respondenten hetzelfde over Bevrijdingsdag? We vragen Schouten of de personen in zijn directe nabijheid hetzelfde denken over 5 mei en of hij dat merkt. *"Ik merk niks om me heen, dus dat merk ik om me heen."*

Van der Heijden vertelt dat zijn twee volwassen kinderen "er eigenlijk helemaal niks mee" hebben: *"Ze vinden het een leuke feestdag, maar ze zijn zo vrij dat ze vrijheid herdenken niet nodig hebben. (...) als kinderen zo vrij zijn dat het in hun ziel zit, dan hoef je het ook niet te vieren, begrijp je. Voor hen is het eigenlijk alleen maar een verhaal (de bevrijding – MD) (...)." Hij stelt daarom: "Dus ik zou het eigenlijk liever Vrijheidsdag noemen dan Bevrijdingsdag. Bijna niemand die daar staat (op een Bevrijdingsfestival – MD) kent bevrijding. De meeste mensen kennen alleen maar vrijheid."*

5 mei: het leereffect van de geschiedenis

Hoe zou je 5 mei het beste kunnen invullen? Voordat we hebben gevraagd of het onderwerp privacyschending op 5 mei aan bod zou moeten komen, hebben we geïnventariseerd hoe de respondenten over het algemeen denken over de invulling van Bevrijdingsdag. Dit maakt het gemakkelijker om de antwoorden op de vragen die gaan over privacyschending in relatie tot Bevrijdingsdag, te plaatsen.

Sascha Baggerman, voorzitter van Bevrijdingspop in Haarlem, antwoordt in reactie op een vraag over de invulling van 5 mei: *"Ik geloof heel erg in het leereffect van onze geschiedenis. Dat je je constant bewust moet zijn van wat er in het verleden gebeurd is, dat we dat niet nog een keer laten gebeuren."* Ook zegt ze: *"(...) vrijheid is nog steeds niet vanzelfsprekend. Dat is ook hoe wij richting bezoekers willen communiceren over vrijheid. Dat er toch vaak iets te makkelijk over gedacht wordt (...). En ook [dat vrijheid] nog steeds voor heel veel mensen in Nederland nog niet vanzelfsprekend is (...)."*

Volgens Chris van der Heijden is het op dit moment geen goed idee om op Bevrijdingsdag ook bij onvrijheid anno nu stil te staan. Wat hem betreft is daar geen aanleiding voor: *"Het zou kunnen (...). Als de situatie in Nederland radicaal zou veranderen (...). [Maar] ik maak mij [nu] geen zorgen over serieuze bedreiging van de vrijheid."* Wel vindt Van der Heijden het over het algemeen verstandig om op Bevrijdingsdag aandacht te besteden aan het heden. Dit geeft hij aan in reactie op de vraag wat het betekent dat de Tweede Wereldoorlog steeds verder achter ons raakt: *"Dat betekent dat de discussies over vrijheid en onvrijheid en democratie enzovoorts, zich in toenemende mate loszingen van die oorlog. (...) je kunt niet anders dan 5 mei uitbreiden. Zo meteen staan er allemaal mensen oorlogje te spelen. Begrijp je? Het is heel wijs om 4 mei dicht bij de oorlog te houden en 5 mei dicht bij het heden te houden."*

Hans de Zwart is het hier hartgrondig mee eens: *"Het heeft geen zin om het (de Tweede Wereldoorlog – MD) niet naar het heden te trekken. Het verhaal an sich heeft geen waarde. Het verhaal heeft alleen maar waarde als je het vertaalt naar het heden, dan krijgt het in het heden betekenis."* Jan Pronk is van mening dat het wel belangrijk is om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog niet uit het oog te verliezen: *"(...) je kunt niet vooruitkijken, je weet niet welke kant je op moet gaan, als je niet herinnert."*

Samenvattend wordt de waarde van het actualiseren van de betekenis van 5 mei, door Bevrijdingsdag te verbinden met hedendaagse kwesties, door sommige respondenten onderschreven, door anderen

niet. We constateren dat er onenigheid bestaat over de vraag of er op 5 mei aandacht aan onvrijheid in het huidige tijdsgewricht moet worden besteed.

Bijlage III – Verder lezen en kijken

Boeken

Dave Eggers: *De Cirkel*. Lebowski. Roman over privacy en online identiteit.

Glenn Greenwald: *De afluisterstaat*. Lebowski. Non-fictieboek over klokkenluider Edward Snowden en de NSA, geschreven door *The Guardian*-journalist die als eerste onthullingen van Snowden naar buiten bracht.

Luke Harding: *De Snowden Files*. Nieuw Amsterdam. Non-fictieboek over klokkenluider Edward Snowden.

Franz Kafka: *Het proces*. Atheneum-Polak & Van Gennep. Filosofisch fictiewerk over de macht van de staat.

Frank Kuitenbrouwer: *Het recht om met rust gelaten te worden*. Balans. Betoog over het belang van privacy, geschreven door voormalig commentator van *NRC Handelsblad*.

Marjan Slob, Esmée Schilte: *Mensenrechten in beweging*. Nieuw Amsterdam. Een analyse van de bedreigingen van mensenrechten in het huidige tijdsgewricht, met onder meer aandacht voor de gevolgen van de digitale revolutie voor het mensenrecht privacy.

Janna Malamud Smith: *Private Matters: In Defense Of The Personal Life*. Basic Books. Non-fictiewerk over de geschiedenis en waarde van privacy en de bedreiging hiervan in het huidige tijdsgewricht.

Peter Olsthoorn: *De macht van Google*. Kosmos Uitgevers. Non-fictieboek over de bedreigingen van de positie van deze zoekgigant.

Rapporten

Diverse publicaties van het College bescherming persoonsgegevens over het thema privacy: www.cbppweb.nl/Pages/ind_publ_rap.aspx.

Diverse publicaties van het Rathenau Instituut over het thema privacy: [www.rathenau.nl/publicaties/zoekresultaat-publicaties.html?tx_solr\[q\]=privacy&id=41&L=0&x=0&y=0](http://www.rathenau.nl/publicaties/zoekresultaat-publicaties.html?tx_solr[q]=privacy&id=41&L=0&x=0&y=0).

Weblinks

Anoniem googelen via een zoekmachine uit Zeist: www.startpage.com.

“A secure smartphone for everything you do”: www.blackphone.ch.

Een 'symfonie van de privacy': www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3612106/2014/03/13/Private-klanken.dhtml.

Filmpje met argumentatie waarom niet alleen criminelen iets te verbergen hebben:

www.youtube.com/watch?v=_oAKtBpdZSw.

Internationale organisatie ter bescherming van (online) privacy: www.privacyinternational.org.

Lezing Hans de Zwart (Bits of Freedom) over privacyschending en de link met de Tweede Wereldoorlog: <https://decorrespondent.nl/1138/in-de-tweede-wereldoorlog-hadden-we-wl-wat-te-verbergen/50461722894-1c226c25>.

Nederlandse organisatie ter bescherming van digitale burgerrechten: www.bitsoffreedom.nl.

Nederlandse organisatie ter bescherming van (online) privacy, vrije communicatie en toegang tot informatie: www.vrijbit.nl.

Petitie tegen ‘massa-surveillance’, door honderden academici ondertekend:
<http://academicsagainstsurveillance.net>.

“*The Anxieties of Big Data*”: <http://thenewinquiry.com/essays/the-anxieties-of-big-data>.

‘Vergeet-mij-formulier’ Google:
https://support.google.com/legal/contact/lr_eudpa?product=websearch.

VPRO-thema-avond over privacy: www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/997959.

Website over veilig en verantwoord gebruik van digitale middelen: www.digibewust.nl.

Referenties

Abram, S., & Luther, J. (2004). Born with the chip: The next generation will profoundly impact both library service and the culture within the profession. *Library Journal*, 129(8), p. 34.

AD/Utrechts Nieuwsblad (5 mei 2013). *Het verzet is nog steeds broodnodig*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via LexisNexis.

Allen, A. (1988). *Uneasy Access: Privacy for Women in a Free Society*. Totowa: Rowman and Littlefield.

ANP (24 april 2013). *'Politie Oost-Nederland misbruikt bevoegdheid'*. Geraadpleegd op 20 mei 2014, via LexisNexis.

Barbieri, D., Braga, D., Ceri, S., Valle, E.D., Huang, Y., Tresp, V., Rettinger, A., & Wermser, H. (2010). Deductive and inductive stream reasoning for semantic social media analytics. *Intelligent Systems, IEEE*, 25(6), p. 32-41.

Becker, H.A. (1996). *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.

Becker, H.A. (2012). Generaties in familieverband en in de samenleving als geheel? *Mens & Maatschappij*, 87(1), p. 66-77.

Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), p. 775-786.

Bevrijdingsfestival Brabant (z.d.). *Liliane Vrijheidsplein*. Geraadpleegd op 11 juli 2014, via www.bevrijdingsfestivalbrabant.nl/kinderplein.

Bevrijdingsfestivals (z.d.-a). *Wat vieren wij op 5 mei?* Geraadpleegd op 7 april 2014, via www.bevrijdingsfestivals.nl/wat_doen_wij_op_5_mei.

Bevrijdingsfestivals (z.d.-b). *Wat doe jij op 5 mei?* Geraadpleegd op 26 juni 2014, via www.bevrijdingsfestivals.nl/wat_doen_wij_op_5_mei.

Birkland, T.A. (2011). *An Introduction to the Policy Process*. Londen: M.E. Sharpe.

Blom, J.C.H. (1987). De vervolging van de joden in Nederland in internationaal vergelijkend perspectief. *De Gids*, 150(6-7), p. 494-507.

Braeckman, A. (1988). Autonomie, moraliteit en menselijke vrijheid. *Bijdragen, tijdschrift voor filosofie en theologie*, 49, p. 277-298.

Brenifier, O. (2009). *Wat is vrijheid?* Leuven: Davidsfonds Uitgeverij.

Broek, A. van den, Bronneman-Helmers, R., & Veldheer, V. (2010). *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel

Planbureau.

Burke, R.J., Onwuegbuzie, A.J., & Turner, L.A. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), p. 112-133.

Canon van Overijssel (z.d.). *Bange tijden*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via www.regiocanons.nl/overijssel/salland/raalte/bange-tijden.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Bevolking; geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en regio, 1 januari*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=03759ned&D1=0,3,6,9,12&D2=1-97,118,129&D3=0&D4=1&HDR=T&STB=G2,G3,G1&VW=T>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *ICT gebruik van personen naar persoonskenmerken*. Geraadpleegd op 12 juli 2014, via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=71098ned&D1=0-2,7-14,27-32,65,69-70&D2=7-13&D3=1&HDR=G2,G1&STB=T&VW=T>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (z.d.). *Begrippen*. Geraadpleegd op 29 mei 2014, via www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=37.

College bescherming persoonsgegevens (26 november 2013-a). *CBP verscherpt aandacht voor informatiebeveiliging gemeenten*. Geraadpleegd op 20 mei 2014, via www.cbpreweb.nl/Pages/pv_20131126-suwinet-gemeenten-persoonsgegevens.aspx.

College bescherming persoonsgegevens (28 november 2013-b). *CBP: Privacyvoorwaarden Google in strijd met de wet*. Geraadpleegd op 20 mei 2014, via www.cbpreweb.nl/pages/pb_20131128-google-privacybeleid.aspx.

College bescherming persoonsgegevens (26 november 2013-c). *Overtredingen WhatsApp deels beëindigd na onderzoek CBP en Canadese privacytoezichthouder*. Geraadpleegd op 20 mei 2014, via www.cbpreweb.nl/pages/pb_20130128-whatsapp.aspx.

College bescherming persoonsgegevens (2014). *Het CBP in 2013*. Den Haag: College bescherming persoonsgegevens.

College bescherming persoonsgegevens (z.d.). *2013. Het CBP in vogelvlucht*. Den Haag: College bescherming persoonsgegevens.

Cook, F.L., Tyler, T.R., Goetz, E.G., Gordon, M.T., Protess, D., Leff, D.R., & Molotch, H.L. (1983). Media and Agenda Setting: Effects on the Public, Interest Group Leaders, Policy Makers, and Policy. *The Public Opinion Quarterly*, 47(1), p. 16-35.

Creswell, J.W., & Clark, V.L.P. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks: Sage.

DeCew, J. (2013). Privacy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via <http://plato.stanford.edu/entries/privacy>.

De Correspondent (2013). *Nee, je hebt wél iets te verbergen*. Geraadpleegd op 17 mei 2014, via <https://decorrespondent.nl/209/nee-je-hebt-wl-iets-te-verbergen/6428004-ab2d5fc2>.

Delpher (z.d.-a). *Gevonden krantenartikelen*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via http://kranten.delpher.nl/nl/results/index?query=bevolkingsregister+aanslag&facets%5Bperiode%5D=1%7C20e_eeuw%7C1940-1949%7C&coll=ddd&page=1.

Delpher (z.d.-b). *Gevonden krantenartikelen*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via [http://kranten.delpher.nl/nl/results?query=bevolkingsregister+overval&coll=ddd&facets\[periode\]\[\]=1%7C20e_eeuw%7C1940-1949%7C](http://kranten.delpher.nl/nl/results?query=bevolkingsregister+overval&coll=ddd&facets[periode][]=1%7C20e_eeuw%7C1940-1949%7C).

Dessens, C.W.M. (2013). *Evaluatie Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002. Naar een nieuwe balans tussen bevoegdheden en waarborgen*.

De Standaard (z.d.). *Reconstructie van de Snowden-saga*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.standaard.be/tijdlijn-snowden.

De Volkskrant (5 mei 2013). *Miljoen bezoekers voor bevrijdingsfestivals*. Geraadpleegd op 7 april 2014, via www.volkskrant.nl/vk/nl/10904/Muziekfestivals/article/detail/3436733/2013/05/05/Miljoen-bezoekers-voor-bevrijdingsfestivals.dhtml.

De Volkskrant (3 mei 2014). *Bevrijdingsdag*. Geraadpleegd op 12 mei 2014, via LexisNexis.

Diepstraten, I., Ester, P., & Vinken, H. (1999). *Mijn Generatie*. Tilburg: Syntax Publishers.

EenVandaag (2 december 2013). *Weinig draagvlak voor verruimen bevoegdheden AIVD*. Geraadpleegd op 14 mei 2014, via http://opiniepanel.eenvandaag.nl/uitslagen/48021/weinig_draagvlak_voor_verruimen_bevoegdheden_aivd.

Eerstekamer.nl (2006). *Verruiming mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven*. Geraadpleegd op 19 mei 2014, via www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/30164_verruiming_mogelijkheden_tot.

Erözden, M.O. (2013). The practical limits of inventing traditions: the failed reinvention of the Sinjska Alka. *Nations and Nationalism*, 19(3), p. 475-492.

Fried, C. (1970). *An anatomy of values: Problems of personal and social choice*. Cambridge: Harvard University Press.

Gavison, R. (1980). Privacy and the Limits of Law. *Yale Law Journal*, 89, p. 421–71.

Geck, C. (2006). The generation Z connection: Teaching information literacy to the newest net generation. *Teacher Librarian*, 34(3).

Green, T.H. (1888). *Lecture on liberal legislation and freedom of contract*, p. 365–86. In: Nettleship, R.L. (1988). *Works of Thomas Hill Green, Vol. III*. London: Longmans Green.

- Griffioen, P., & Zeller, R. (2008). *Vergelijking van Jodenvervolging in Frankrijk, België en Nederland, 1940-1945*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Grondwet (2014). Geraadpleegd op 12 maart 2014, via http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/geldigheidsdatum_12-05-2014#Hoofdstuk1_Artikel10.
- Gross, H. (1971). Privacy and autonomy. *Privacy: Nomos XIII*. New York: Atherton, p. 168-189.
- Hart, H. 't, Boeijs, H., & Hox, J. (2008). *Onderzoeksmethoden*. Den Haag: Boom Lemma.
- Henkes, B. (2008). *Handleiding Getuigen Verhalen*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Historisch Nieuwsblad (2005). *Het verzet tegen de Volkstelling van 1971*. 5.
- Historisch Nieuwsblad (2011). *Hutspotherdenking*. Geraadpleegd op 13 mei 2014, via www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/27422/jolande-withuis.html.
- Howe, N., & Strauss, W. (1991). *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow & Company.
- Howe, N. & Strauss, W. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Random House.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Ipsos (11 maart 2014). *Nederlander minder onverschillig over privacy*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.ipsos-nederland.nl/content.asp?targetid=1264.
- Ireland, O., & Howell, R. (2004). The Fear Factor: Privacy, Fear, and the Changing Hegemony of the American People and the Right to Privacy. *N.C. J. INT'L L. & CoM*, 29, p. 671-689.
- Jans, R. (2012). *Het schrijven van beleidsadviezen*. Amsterdam: Boom Nelissen.
- Jansen, G., Tolsma, J., & Graaf, N.D. de (2008). Vrijheid versus veiligheid. Wie steunt vrijheidsbeperking omwille van veiligheid in Nederland? *Mens & Maatschappij*, 83(1), p. 47-69.
- Jones, L.Y. (1980). *Great expectations: America and the baby boom generation*. New York: Ballantine Books.
- Jong, L. de (1969-1991). *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 4*.
- Kapner, S. (1997). Understanding Y. *Restaurant Business*, p. 49-52.

- Katus, J. (1984). *Volkstelling in opspraak. Een studie naar de overheidsvoorlichting met betrekking tot de volkstelling van 1971*. Den Haag: Vuga Uitgeverij.
- Kennedy, J. (2012). *Op zoek naar een nationaal verhaal*. In: Nationaal Comité 4 en 5 mei. *Breekbare dagen*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Kertzer, D.I. (1983). Generation as a sociological problem. *Annual Review of Sociology*, 9, p. 125-149.
- Knight, F.H. (1941). The Meaning of Freedom. *Ethics*, 52(1), p. 86-109.
- Koops, B.J., Poels, R., Leenes, R., Lips, M., Prins, C., Vedder, A., & Groenhuijsen, M. (2005). *Veiligheid en privacy in 2030: twee toekomstscenario's*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Lancaster, L.C., & Stillman, D. (2010). *The m-factor: How the millennial generation is rocking the workplace*. New York: HarperCollins.
- Lewis, W.A. (1955). *The Theory of Economic Growth*. London, Allen & Unwin.
- Liefbroer, A.C. (2012). Over gebruik en misbruik van het generatiebegrip in de sociologie. *Mens & Maatschappij*, 87(1), p. 78-87.
- Maarseveen, J. van (2005). Twee eeuwen volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers. *Sociaal-economische trends*, 1, p. 33-38.
- Malone, K. (2007). The bubble-wrap generation: children growing up in walled gardens. *Environmental Education Research*, 13(4), p. 513-527.
- Mannheim, K. (2013). *Het generatieprobleem*. (H. Driessen, vert.). Nijmegen: Vantilt. (Origineel werk gepubliceerd in 1928).
- Marketingfacts (21 september 2012). *Mobile First: cijfers over smartphonegebruik in Nederland*. Geraadpleegd op 25 juni 2014, via www.marketingfacts.nl/berichten/mobile-first-over-second-screen.
- Meershoek, G. (1999). *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting*. Amsterdam: Van Gennep.
- Miller, A.A. (1975). The assault on privacy. *Psychiatric Opinion*, 12(1), p. 6-14.
- Mills, C.W. (1956). *The power elite*. Oxford: Oxford University Press.
- Moore, A. (2003). Privacy: Its Meaning and Value. *American Philosophical Quarterly*, 40, p. 215–227.
- Moore, A. (2008). Defining Privacy. *Journal of Social Philosophy*, 39(3), p. 411–428.
- Nagle, D.B. (2006). *The Household as the Foundation of Aristotle's Polis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2006). *Vrijheid, grondrechten en veiligheid*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2010). *Stilstaan bij vrijheid*. Beleidsplan 2011-2015. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (13 april 2014). *Duifkopter al meer dan 10.000 keer gedownload!* Geraadpleegd op 25 juni 2014, via www.4en5mei.nl/nieuws/nieuwsbericht/98.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-a). *Toelichting op discussies rondom 4 en 5 mei*. Geraadpleegd op 13 mei 2014, via www.4en5mei.nl/nieuws/nieuwsbericht/108.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-b). *Nationaal Vrijheidsonderzoek*. Geraadpleegd op 4 juli 2014, via www.4en5mei.nl/onderzoek/toegepast_onderzoek/nationaal_vrijheidsonderzoek.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-c). *Tijdljn Nationale Herdenking en Viering van de Bevrijding*. Geraadpleegd op 3 juli 2014, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/tijdljn_4_en_5_mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-d). *Herdenking bij Nationaal Monument op de Dam*. Geraadpleegd op 7 april 2014, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/nationale_herdenking/nationale_herdenking_op_de_dam.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-e). *Jaarverslag 2012*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-f). *Bevrijdingsfestivals*. Geraadpleegd op 7 april 2015, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/nationale_viering_van_de_bevrijding/bevrijdingsfestivals.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-g). *Geschiedenis van 5 mei*. Geraadpleegd op 14 mei 2014, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/nationale_viering_van_de_bevrijding/geschiedenis_van_5_mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-h). *Verkenningbijeekomsten*. Geraadpleegd op 5 juni 2014, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/verkenningbijeekomsten.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-i). *Welk verhaal willen wij onze kinderen en kleinkinderen vertellen over WO II?* Geraadpleegd op 5 juni 2014, via www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/verkenningbijeekomsten/verhaal.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (z.d.-j). *Generatieonderzoek aan de Universiteit Utrecht*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.4en5mei.nl/onderzoek/generatieonderzoek.

NCMagazine (2014). *Welk verhaal willen wij onze kinderen en kleinkinderen vertellen over WOII?*, 3(5), Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nieuwsuur (13 maart 2014). *“4 mei alleen voor slachtoffers WO II”*. Geraadpleegd op 8 april 2014, via <http://niewsuur.nl/onderwerp/622906-4-mei-alleen-voor-slachtoffers-wo-ii.html>.

Ng, E.S.W., Schweitzer, L., & Lyons, S.T. (2010). New Generation, Great Expectations: A Field Study of the Millennial Generation. *Journal of Business and Psychology*, 25, p. 281-292.

- Noordegraaf-Eelens, L., Steen, M. van der, & Frissen, P. (2012). *Leven in niet vanzelfsprekende vrijheid*. Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- Norris, S.M. (2011). Memory for sale: victory day 2010 and Russian remembrance. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 38(2), p. 201-229.
- NOS (26 april 2012). *Omstreden 4 mei-gedicht geschrappt*. Geraadpleegd op 8 april 2014, via www.nos.nl/artikel/366711-omstreden-4-meigedicht-geschrappt.html.
- NOS (10 maart 2014-a). *ING klantgegevens voor aanbiedingen*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.nos.nl/video/621332-ing-klantgegevens-voor-aanbiedingen.html.
- NOS (17 maart 2014-b). *ING-proef: uitstel, geen afstel*. Geraadpleegd op 2 april 2014, via www.nos.nl/op3/artikel/624489-ingproef-uitstel-geen-afstel.html.
- Nrc.next (19 april 2014-a). *Ik heb je naakt gezien. En ja, we hebben gelachen*. Geraadpleegd op 20 mei 2014, via www.nrc.nl/nieuws/2014/04/19/ik-heb-je-naakt-gezien-en-ja-we-hebben-gelachen.
- Nrc.next (15 februari 2014-b). *Dit is het toezicht van de toekomst*. Geraadpleegd op 25 juni 2014, via LexisNexis.
- NRC Handelsblad (1 februari 2013). *'Gedenk op 4 mei alleen slachtoffers WO II'*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via LexisNexis.
- NRC Handelsblad (6 februari 2014-a). *Hoe Plasterk verstrikt raakte in het NSA-dossier. Een beknopte tijdslijn*. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.nrc.nl/nieuws/2014/02/06/ho-plasterk-verstrikt-raakte-in-nsa-affaire-ee-beknopte-tijdslijn.
- NRC Handelsblad (3 mei 2014-b). *Stel dat mijn opa een held was, dat zou ook op mij afstralen*.
- NRC Handelsblad (1 mei 2014-c). *Opinie: De Dodenherdenking is geen kerstboom*. Geraadpleegd op 13 mei 2014, via www.nrc.nl/nieuws/2014/05/01/de-dodenherdenking-is-geen-kerstboom.
- NRC Handelsblad (9 april 2014-d). *Interview: Koert Lindijer – Soms voel ik me in Afrika oneindig*. Geraadpleegd op 22 mei 2014, via www.nrc.nl/nieuws/2014/04/09/koert-lindijer-soms-voel-ik-me-in-afrika-oneindig.
- Oblinger, D., & Oblinger, J. (2005). *Educating the Net Gen*. Washington: EDUCAUSE.
- OHCHR (z.d.). *UNIVERSELE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS*. Geraadpleegd op 24 mei 2014, via www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/dut.pdf.
- Oneindig Noord-Holland (z.d.). *De onderduik van de Waterlandse bevolkingsregisters*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via <http://onh.nl/nl-NL/verhaal/160/de-onderduik-van-de-waterlandse-bevolkingsregisters>.

- Oud Houten (z.d.). *De Tweede Wereldoorlog in Schalkwijk*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via www.oudhouten.nl/content/artikelen/recentetijd/1940oorlogschalkwijk.html.
- Ourdocuments.gov (z.d.). *Transcript of President Franklin Roosevelt's Annual Message (Four Freedoms) to Congress (1941)*. Geraadpleegd op 24 mei 2014, via www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=70&page=transcript.
- Page, B.I., Shapiro, R.Y., & Dempsey, G.R. (1987). What Moves Public Opinion? *The American Political Science Review*, 81(1), p. 23-44.
- Parker, R.B. (1973-1974). A definition of privacy. *Rutgers Law Review*, 27, p. 275-296.
- Peil.nl (2014). Whatsapp na de aankoop door Facebook. Geraadpleegd op 24 maart 2014, via www.noties.nl/peil.nl.
- Pilcher, J. (1994). Mannheim's Sociology of Generations: An Undervalued Legacy. *The British Journal of Sociology*, 45(3), p. 481-495.
- Posnick-Goodwin, S. (2010). Meet generation Z. *California Educator*, 14(5), p. 8-18.
- Prendergast, R. (2005). The concept of freedom and its relation to economic development - a critical appreciation of the work of Amartya Sen. *Cambridge Journal of Economics*, 29, p. 1145-1170.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), p. 1-6.
- Raaijmakers, I. (2008). *4 en 5 mei. Het herdenken van de Tweede Wereldoorlog in Nederland 1945-1975*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Rathenau Instituut (2008). *Bericht aan het Parlement*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Rathenau Instituut (z.d.). *Informatiemaatschappij. Privacy & ICT*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via www.rathenau.nl/themas/thema/project/privacy-ict.html.
- Reformatorisch Dagblad (28 maart 2012). *Viering Bevrijdingsdag vraagt om andere invulling*. Geraadpleegd op 8 april 2014, via LexisNexis.
- Reijt, M. van de (2010). *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Romijn, P. (2006). *Burgemeesters in oorlogstijd*. Amsterdam: Balans.
- Roof, W.C., & Greer, B. (1993). *A generation of seekers: The spiritual journeys of the baby boom generation*. San Francisco: HarperSanFrancisco.
- Rosen, L.D. (2011). Teaching the iGeneration. *Educational Leadership*, 68(5), p. 10-15.
- Ryder, N.B. (1965). The Cohort as a Concept in the Study of Social Change. *American Sociological Review*, 30(6), p. 843-861.

Scott, R.J. (1988). Exploring the Meaning of Freedom: Postemancipation Societies in Comparative Perspective. *The Hispanic American Historical Review*, 68(3), p. 407-428.

Schneier.com (z.d.). *About Bruce Schneier*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via <https://www.schneier.com/about.html>.

Schuman, H., & Scott, J. (1989). Generations and Collective Memories. *American Sociological Review*, 54(3), p. 359-381.

Seale, C. (1999). *The quality of qualitative research*. Londen: Sage.

Solove, D.J. (2007). "I've Got Nothing to Hide" and Other Misunderstandings of Privacy. *San Diego Law Review*, 44, p. 745-772.

Spector, J.M., Merrill, M.D., Elen, J., & Bishop, M.J. (2014). *Handbook of Research on Educational Communications and Technology: Fourth Edition*. New York: Springer.

Sprondel, W.M. (1979). *Alfred Schütz und die Idee des Alltags in den Sozialwissenschaften*. Erlangen: Enke.

Steen, M. van der, Noordegraaf-Eelens, L., & Frissen, P. (2012). *Het vieren van vrijheid*. Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.

Tammes, P. (2009). Het belang van jodenregistratie voor de vernietiging van joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 6(2), p. 34-62.

Tapscott, D. (2009). *Grown up digital: How the net generation is changing your world*. New York: McGraw-Hill.

Tavani, H.T. (2007). Philosophical theories of privacy: implications for an adequate online privacy policy. *Metaphilosophy*, 38(1), p. 1-22.

Terlouw, J. (2014). *En broederschap?* Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei; Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek.

The New York Times (2 mei 2012). *How to Muddy Your Tracks on the Internet*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via www.nytimes.com/2012/05/03/technology/personaltech/how-to-muddy-your-tracks-on-the-internet.html?_r=0.

The Wall Street Journal (30 oktober 2013). *Facebook Tests Software to Track Your Cursor on Screen*. Geraadpleegd op 24 juni 2014, via <http://blogs.wsj.com/cio/2013/10/30/facebook-considers-vast-increase-in-data-collection>.

Trouw (23 juni 1943). *U moet weten*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via www.trouw.nl/tr/nl/4868/trouw/integration/nmc/frameset/illegaletrouw/illegaletrouw.dhtml.

- Trouw (29 december 2008). *Privacy voor schijnveiligheid*. Geraadpleegd op 1 juli 2014, via LexisNexis.
- Trouw (6 maart 2012). *CBP kan privacy schending niet aan*. Geraadpleegd op 1 juni 2014, via LexisNexis.
- Trouw (25 juni 2013). *'Ik heb niets te verbergen' is geen sterk argument*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/3464718/2013/06/25/Ik-heb-niets-te-verbergen-is-geen-sterk-argument.dhtml.
- Twenge, J.M. (2006). *Generation me: Why today's young Americans are more confident, assertive, entitled – and more miserable than ever before*. New York: Free Press.
- Van Dale (z.d.). *Betekenis 'privacy'*. Geraadpleegd op 13 mei 2014, via www.vandale.nl/opzoeken?pattern=privacy&lang=nn#.U3XsAVh_vl1.
- Vedder, A.H. (2011). *Privacy 3.0*. In: Hof, S. van der, & Groothuis, M.M. *Innovating Government*. Den Haag: Asser Press.
- Veldheer, V., & Bijl, R. (2011). *Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verhue, D. (2008). *Publieksonderzoek Bevrijdingsfestivals 2008*. Amsterdam: Veldkamp.
- Verhue, D., & Koenen, B. (2013). *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2013*. Amsterdam: Veldkamp.
- Verhue, D., Binnema, H., & Kalmthout, R. van (2008). *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2008*. Amsterdam: Veldkamp.
- Verhue, D., Jorritsma, L., & Koenen, B. (2014). *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2014*. Amsterdam: Veldkamp.
- Vermolen, J. (1995). *De vierde en de vijfde mei: Herinnering aan en herdenking van de Tweede Wereldoorlog*. In: Aalders, G. et al. *Oorlogsdocumentatie '40-'45*. Zutphen: Walburg Pers.
- Verzetsmuseum Amsterdam (z.d.). *Aanslag op bevolkingsregister*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via www.verzetsmuseum.org/museum/nl/kinderen/over-de-oorlog/voorkant/gewapend_verzet/aanslag.
- Vrij Nederland (29 maart 2014). *Doen en laten*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via LexisNexis.
- Vuijsje, H. (1998). *De burger en de datakloon. Over persoonsgegevens en solidariteit*. In: *Privacy geregistreerd. Visies op de maatschappelijke betekenis van privacy*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Wageningen 1940-1945 (z.d.). *Wagenings bevolkingsregister*. Geraadpleegd op 7 juli 2014, via www.wageningen1940-1945.nl/verzet/wagenings-bevolkingsregister.
- Weinstein, M.A. (1971). The uses of privacy in the good life. *Privacy (Nomos)*, 13, p. 94.

WIRED (18 mei 2006). *The Eternal Value of Privacy*. Geraadpleegd op 18 mei 2014, via www.wired.com/news/columns/1,70886-0.html.

Wolburg, J.M., & Pokrywczynski, J. (2001). A Psychographic Analysis of Generation Y. *Journal of Advertising Research*, 41(5), p. 33–53.

WRR (2011). *iOverheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zemke, R., Raines, C., & Filipczak, B. (2000). *Generations at work: Managing the class of veterans, boomers, x-ers, and nexters in your workplace*. New York: AMACON.

Zuev, D., & Virchow, F. (2014). Performing national-identity: the many logics of producing national belongings in public rituals and events. *Nations and Nationalism*, 20(2), p. 191–199.